

UNIVERZITA PARDUBICE

Fakulta filozofická

Vztah poetiky prostoru a poetiky postavy v díle

Karla Klostermanna a Karla Václava Raise

Zuzana Kolářová

Bakalářská práce

2011

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2010/2011

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Zuzana KOLÁŘOVÁ**
Osobní číslo: **H08402**
Studijní program: **B7105 Historické vědy**
Studijní obor: **Historicko-literární studia**
Název tématu: **Vztah poetiky prostoru a poetiky postavy v díle Karla
Klostermanna a Karla Václava Raise**
Zadávající katedra: **Katedra literární kultury a slavistiky**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

První kapitola bude věnována zařazení díla Karla Klostermanna a Karla Václava Raise do kontextu české prózy 2. poloviny 19. století. Následně se studentka pokusí o rozkrytí otázky poetiky prostoru a postavy v české próze 2. poloviny 19. století. Významově ústřední oddíl práce bude věnován interpretaci pojetí vztahu jedince a prostoru v díle Karla Klostermanna a Karla Václava Raise.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: tištěná/elektronická

Seznam odborné literatury:

ČERVENKA, Jaromír. K. V. Rais na Hlinecku, in sborník Studie, vzpomínky, dokumenty, 1959, MNV L. Bělohrad, s. 106-110. CHRŤKOVÁ, Monika. Lidské typy v románech K. V. Raise: diplomová práce. Praha: Karlova univerzita, Fakulta pedagogická, 2003, 71 l. Vedoucí diplomové práce Anna Stejskalová. JANÁČKOVÁ, Jaroslava. Máchovská inspirace v realistické próze z konce 19. století. Česká literatura, 1987, č. 2, s. 111-115. JANÁČKOVÁ, Jaroslava. Zapomínané dědictví. Literární měsíčník, 1989, č. 1, s. 119-121. KNOB, Jan. Dvojitá cesta s Karlem Václavem Raísem. Havlíčkův Brod: Východočeské nakladatelství, 1964, 119 s. REGAL, Max. Život a dílo Karla Klostermanna, Jos. R. Vilímek, Praha, 1926, 176 s. VANĚK, Václav. In KLOSTERMANN, Karel. Ze světa lesních samot. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 1999. s. 288. ISBN 80-7106-284-7. HODROVÁ, Daniela, et al. Poetika míst. Praha: H+H, 1997. 254 s. ISBN 80-86022-04-8.

Vedoucí bakalářské práce:

PhDr. Ivo Říha, Ph.D.

Katedra literární kultury a slavistiky

Datum zadání bakalářské práce: 30. dubna 2010

Termín odevzdání bakalářské práce: 31. března 2011

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.
děkan

L.S.

PhDr. Ivo Říha, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2010

Souhrn

Tato práce se zabývá vztahem poetiky děl Karla Václava Raise a Karla Klostermanna. Naším záměrem je srovnat díla *Západ* a *Ze světa lesních samot*. Zajímá nás především poetika prostoru a poetika postav. Budeme se snažit najít momenty, které mají díla společné a také ty, které jsou rozdílné. Samostatně potom budeme rozebírat *Kalibův zločin* jako dílo Karla Václava Raise, které obohacuje pohled na zkoumanou problematiku. Prostor i postavy mají v tomto díle odlišný význam a ovlivňují se v jiném propojení než v dílech, která porovnáváme. Proto jsme se rozhodli *Kalibův zločin* interpretovat samostatně, protože rozvíjí poetiku literárního díla jinak a protože „nastavuje zrcadlo“ oběma předchozím dílům.

Klíčová slova

Poetika, prostor, postava, Karel Klostermann, Karel Václav Rais, *Ze světa lesních samot*, *Západ*, *Kalibův zločin*.

Abstract

This thesis concerns the relationship between the poetics in the works of Karel Václav Rais and Karel Klostermann. The intention of the author is to compare the works *Západ (Sunset)* and *Ze světa lesních samot (From the World of Forest Hamlets)*. In the process of comparing the two works, especially the poetics of space and characters is being stressed. The author tries to find the moments that the works have in common, as well as analyze the moments in that they differ. Also, a separate analysis of the work *Kalibův zločin (Kalib's Crime)* becomes a part of the thesis. This analysis namely enables to enrich the insight into the issues researched. In *Kalibův zločin (Kalib's Crime)* by Karel Václav Rais, the space and characters carry a different meaning than in the two works above, the space and characters are differently combined here. Therefore, the author decided to include a separate analysis and interpretation of *Kalibův zločin* into the thesis. A statement can be made that the poetics in *Kalibův zločin* has a different dynamism than the poetics in *Západ* and *Ze světa lesních samot*, and so it shows the works *Západ* and *Ze světa lesních samot* in a new light.

Keyword

Poetics, space, character, Karel (Charles) Klostermann, Karel Václav (Charles Wenceslaus) Rais, *Ze světa lesních samot (From the World of Forest Hamlets)*, *Západ (Sunset)*, *Kalibův zločin (Kalib's Crime)*.

Prohlášení

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Mírové pod Kozákovem, Vesec dne 25. 3. 2011

Zuzana Kolářová

Věnování

Tuto práci bych chtěla věnovat několika lidem. V první řadě rodičům za to, že mi umožnili studovat. PhDr. Ivu Říhovi, Ph.D. za vedení bakalářské práce. Kamile Klímové za to, že mi byla oporou na akademické půdě i mimo ni. A příteli, Luděkovi Pleštilovi, za trpělivost a podporu.

Obsah

<i>Úvod</i>	1
1. Karel Klostermann a Karel Václav Rais	4
1.1. Karel Klostermann	4
1.1.1. Dětství a dospívání Karla Klostermanna	4
1.1.2. Dospělost a spisovatelská činnost Karla Klostermanna.....	6
1.1.3. Šumava zblízka (vztah Karla Klostermanna k Šumavě)	11
1.1.4. Karel Klostermann v kontextu české prózy 2. poloviny 19. století	13
1.2. Karel Václav Rais	15
1.2.1. Dětství a dospívání Karla Václava Raise	15
1.2.2. Dospělost a spisovatelská činnost Karla Václava Raise.....	17
1.2.3. Hlinecko zblízka (vztah Karla Václava Raise k Hlinecku).....	20
1.2.4. Karel Václav Rais v kontextu české prózy 2. poloviny 19. století.....	22
2. Poetika literárního díla	24
2.1. Poetika prostoru	25
2.1.1. Poetika domu	26
2.1.2. Poetika přírody	29
2.1.3. Poetika dalších prostor	31
2.2. Poetika postav	38
3. Porovnání poetiky literárních děl Karla Klostermanna a Karla Václava Raise	43
3.1. Poetika prostoru v díle Karla Klostermanna a Karla Václava Raise	44
3.1.1. Poetika domu – Západ x Ze světa lesních samot	46
3.1.2. Poetika domu – Kalibův zločin	48
3.1.3. Poetika přírody -Západ x Ze světa lesních samot	50
3.1.4. Poetika přírody– Kalibův zločin	54
3.1.5. Poetika dalších prostor- Západ x Ze světa lesních samot.....	55
3.1.6. Poetika dalších prostor –Kalibův zločin	57
3.2. Poetika postav v díle Karla Klostermanna a Karla Václava Raise	59
3.2.1. Poetika postav - Západ x Ze světa lesních samot	61
3.2.2. Poetika postav – Kalibův zločin	65
<i>Závěr</i>	68
<i>Prameny a literatura</i>	72
<i>Summary</i>	74

Úvod

Cílem bakalářské práce je důkladné prozkoumání a porovnání poetiky literárních děl Karla Klostermanna a Karla Václava Raise. Zaměříme se na poetiku prostoru a poetiku postav. Vybrali jsme si dvě konkrétní díla, která budeme analyzovat a následně interpretovat. Je to Raisův velký román *Západ* a Klostermannův první román *Ze světa lesních samot*. Samostatně poetiku prostoru a poetiku postav prozkoumáme ještě v díle *Kalibův zločin*. Původně jsme chtěli porovnávat pouze první dvě zmíněná díla, ale v průběhu našeho bádání jsme se přiklonili k zahrnutí Raisovy prvotiny. Důvodů je hned několik. Poetika tohoto literárního díla je vystavěna jinými prostředky než v předchozích dílech a propojení jednotlivých poetických složek je zde také rozdílné. Jako samostatně analyzované dílo tedy obohacuje naši práci tím, že můžeme na poetiku prostoru a postav nahlížet z úplně jiného úhlu než u obou předchozích děl. Prostory jsou variabilnější a mají jiné podoby. Stejně tak i postavy a jejich charaktery jsou vystavěny jinak. V kontextu obou stěžejních děl naší práce je tedy *Kalibův zločin* prostředek pro důkladnější analyzování poetiky prostoru a postav.

Díla *Západ* a *Ze světa lesních samot* jsme si vybrali z více důvodů. Protože jsou obě psaná v podobném časovém rozmezí, a také proto, že jsou obě z horských oblastí. Tento důvod byl asi nejzásadnější a rozvíjí i další aspekty práce. Nejen prostor hor je zajímavý, ale také lidé, kteří na horách žijí. Jsou to jedinci, kteří jsou s touto oblastí spjati, a právě proto jsme se rozhodli poetiku prostoru a postav v těchto dílech zkoumat. Nabízí se totiž otázka, jak jedna poetická složka ovlivňuje druhou, do jaké míry a jakým způsobem. Na oba tyto aspekty se dá nahlížet jak odděleně, tak i společně. Dalším důvodem, proč jsme si vybrali právě tato dvě díla, bylo, že oba spisovatelé prostředí, do kterého zasadili svůj příběh, velmi dobře znali. Oba se tedy pro svoji fikci inspirovali realitou a je to v jejich dílech samozřejmě znát. Protože byl ale každý jiný, uchopil také každý problematiku nehostinného prostředí po svém. Jsou okamžiky, kdy se spisovatelé shodují, a pak ty, ve kterých se rozcházejí, a právě momenty shody a neshody se budeme snažit vystihnout, analyzovat a poté interpretovat. Knihy, které se zabývají dílem Karla Klostermanna a Karla Václava Raise, pro nás byly také velmi důležité pro

určení některých východisek.¹

Celá práce bude začínat životopisnými kapitolami. Ačkoliv spisovatelův život a dílo nelze slučovat, jeho životní osudy mohou být pro pozdější literární uchopení postav a prostoru podstatné. Je důležité zohlednit hlavně jejich vztah k přírodě. Tedy to, jakým způsobem se utvářel a formoval, právě proto, abychom věděli, z čeho spisovatelé vycházeli a proč je jejich zpracování právě takové, jaké je. U každého spisovatele se také budeme zabývat jeho vztahem k místu, do kterého zasadil svoji literární fikci.

Metodologické kapitoly budou analyzovat poetiku literárního díla – prostor a postav - druhé poloviny 19. století v obecné rovině. Změříme se na to, co potom budeme konkrétně zkoumat ve zmíněných dílech obou spisovatelů. Při prozkoumávání této problematiky budeme vycházet z několika příruček a děl, která rozebírají poetiku prostoru a poetiku postav.² Na základě toho, co o poetice zjistíme, budeme interpretovat už konkrétní díla v dalších kapitolách. Může se stát, že v některých pasážích trochu odbočíme od zkoumané problematiky, ale to z toho důvodu, že nám odbočka bude sloužit jako důležitý propojovací prvek.

Budeme porovnávat všechno to, s čím se seznámíme v metodologické části. Zajímat nás tedy bude problematika domu. Jakou má dům v textu funkci, čím pro postavy je a čím je také pro samotný text. Dále také přírodní jevy, které jsou v obou dílech velmi podstatné. Ostatní prostory, které nám připadají důležité, ať už to jsou prostory reálně ohraničené, nebo prostory, které něco umožňují (prostory výchovy, víry aj.). V neposlední řadě nás budou zajímat také postavy. Vše se budeme snažit porovnat a zjistit, co mají díla společného a co je odlišuje. V *Kalibově zločinu* se také zaměříme na zkoumání těchto motivů, ovšem budeme je rozebírat samostatně a budeme na ně z části nahlížet genderově, protože tento aspekt je v tomto díle velmi důležitý a podtrhuje poetiku celého díla.

Poetika postav a poetika prostoru je velmi úzce propojená a jednotlivé složky

---

¹ Srov. REGAL, Max. *Život a dílo Karla Klostermanna*. Praha, Nakladatelství Jos. R. Vilímka, 1926.
KLOSTERMANN, Karel. *Drobné prózy vlastní životopis*. Sušice, Dr. Radovan Rebstock, 1998. ISBN 80-85301-60-1.

KNOB, Jan. *Dvojí cesta s Karelem Václavem Raisem*. Havlíčkův Brod, Východočeské nakladatelství, 1964.
MAŠÍNOVÁ, Leontýna et al. *Karel Václav Rais Studie, vzpomínky, dokumenty*. Lázně Bělohrad, Místní národní výbor v Lázních Bělohradě, 1959.

² Srov. HODROVÁ, Daniela. *...na okraji chaosu...* Praha, TORST, 2001. 865 s. ISBN 80-7215-140-1.

HODROVÁ, Daniela et al. *Poetika míst*. Praha, H&H, 1997. 249 s. ISBN 80-86022-04-8.

HODROVÁ, Daniela. *Místa s tajemstvím*, Praha, KLP – Koniasch Latin Press. 1994. 214. s. ISBN 80-85917-03-3.

spolupracují. I to v naší práci zohledníme. Budeme přihlížet k tomu, jakým způsobem na sebe vzájemně působí prostory a postavy. Uvedeme místa, která hrdiny ovlivňují a zároveň to, co ze svého okolí ovlivňují samy postavy. Obecně se touto problematikou překračování „hranic sémantických polí“ zabývají dvě díla, ze kterých jsme vycházeli.³

Záměr bakalářské práce tedy vyplývá z výše uvedeného. Půjde nám o poetiku třech literárních děl, kdy dvě budeme porovnávat a jedno zkoumat samostatně. Na všechna díla se budeme snažit nahlížet z více úhlů pohledu, abychom rozebrali opravdu všechny aspekty, které jsme si vytyčili.

---

³ Srov. HODROVÁ, Daniela. *...na okraji chaosu...*, Praha, TORST, 2001. 865 s. ISBN 80-7215-140-1.
LOTMAN, Jurij M. *Štruktúra umeleckého textu*. Bratislava, Tatran, 1990. ISBN 80-222-0188-X.

1. Karel Klostermann a Karel Václav Rais

Následující kapitoly nám odkryjí život obou spisovatelů. Budeme se zabývat jejich dětstvím i dospělostí. Samostatně budeme rozebírat vztah obou spisovatelů k místům, do kterých zasadili díla, která zkoumáme. U Karla Klostermanna to tedy bude jeho vztah k Šumavě, u Karla Václav Raise potom vztah k Hlinecku. Tyto kapitoly nám objasní, z jakého prostředí spisovatelé vzešli a co je formovalo.

1.1. Karel Klostermann

V této kapitole se budeme zabývat životem Karla Klostermanna. Než se ale dostaneme ke Klostermannovu narození, nastíníme si jeho původ, který byl důležitý pro jeho další život i spisovatelskou kariéru. Klostermann totiž nebyl ryzím Čechem, co se původu týče, nikoliv smýšlení. Po otci i po matce byl Šumavanem, nicméně měl německé kořeny, protože v té době bylo hlavně toto prostředí obsazeno oběma národy. V rodině Karla Klostermanna se mluvilo oběma jazyky, jak česky, tak i německy. Otec Karla, Josef Klostermann, byl lékařem, který se oženil s mladou dámou, Charlottou Hauerovou. Po svatbě se přestěhovali do Haagu v Rakousku.⁴

1.1.1. Dětství a dospívání Karla Klostermanna

Právě v Haagu se 15. 2. 1848⁵ Karel Fustin Klostermann narodil. Dlouho ale Klostermannovi v Haagu nežili. Vrátili se už rok po narození budoucího spisovatele do Čech,

---

⁴ REGAL, Max. *Život a dílo Karla Klostermanna*. Praha, Nakladatelství Jos. R. Vilímka, 1926.

⁵ Toto datum uvádí kniha REGAL, Max. *Život a dílo Karla Klostermanna*. Praha, Nakladatelství Jos. R. Vilímka, 1926. Nicméně, některá literatura uvádí i datum 13.2.1848

do Sušice. Josef Klostermann v Sušici pracoval jako praktický lékař. Celé Karlovo dětství i dospívání se Klostermannovi stěhovali, většinou se přesouvali kvůli otcově práci. Klostermannova rodina byla početná, bylo jich deset dětí, z nichž Karel byl nejstarší.⁶ Neměli tedy peněz nazbyt a proto, když se někde objevilo místo lékaře, které by mohlo být lépe placeno, odstěhovali se za lepším. Žili na mnoha místech. V Žichovicích pod Rábím, kam byl Josef povolán knížetem Gustavem Lambergem za panského lékaře.⁷ Na čas se vrátili zpátky do Sušice, také nějakou dobu žili ve Štěkni. Stěhovali se opravdu často a až v době, kdy mladý Klostermann studoval na gymnáziu, usadili se natrvalo v Kašperských horách. Některá místa, kam se rodina stěhovala, měl Klostermann rád, hlavně kvůli přírodě, ke které měl blízko už od malička.

Studium nebylo pro budoucího spisovatele vůbec jednoduché. Se školou a učením se začal potýkat kolem sedmého roku svého života. Chodil do školy, už když bydleli v Sušici, ale jen tři měsíce. Když se přestěhovali, chvíli ho učila doma matka a pak začal chodit do školy v Nezamyslicích. Klostermann ovšem nebyl studijní typ a s nezday ve škole se setkával celá studia. Během svého dětství navštěvoval dva roky i školu ve Stříbrných horách, kde se připravoval na zkoušky ze čtvrté třídy a také na přijímací zkoušky na gymnázium. Zkoušku ze čtvrté třídy, která byla potřeba pro přijetí na gymnázium, zdárně složil, stejně jako přijímací zkoušky, a začal mezi léty 1857 – 1858 studovat na gymnáziu v Písku. Bohužel se mu ale na píseckém gymnáziu nedařilo. Proto ho otec odvezl do Klatov, kde sám dříve studoval a kde se mladému Klostermannovi opravdu dařilo lépe. Na podzim roku 1861 se vrátil ke studiu na gymnáziu v Písku, v tomto roce nastoupil do kvinty. I když měl ve škole velké potíže, 30. 6. 1865 úspěšně skládá maturitu právě na píseckém gymnáziu.⁸

V říjnu roku 1865 odjel mladý Klostermann na přání svého otce studovat medicínu do Vídně. Ani tato studia pro něj ale nebyla vůbec jednoduchá. Protože rodina neměla peněz nazbyt, často strádal. Jeho dopisy z Vídně jsou plné stesku a žádostí o peníze. Ve Vídni vstupuje 6. 1. 1867 do českého akademického spolku Vltavan a jeho vlastenecké jméno, každý

---

⁶ KLOSTERMANN, Karel. *Drobné prózy vlastní životopis*. Sušice, Dr. Radovan Rebstock, 1998. ISBN 80-85301-60-1.

⁷ *Život spisovatele Karla Klostermanna v datech* [cit. 2011-03-26] URL:

<http://www.klostermann.cz/stranky/zivot_zivotopis_spisovatele.html> – odkaz je na stránky občanského sdružení KAREL KLOSTERMANN SPISOVATEL ŠUMAVY. Všechna data a informace z tohoto serveru čerpaná jsem si ověřovala v knize REGAL, Max. *Život a dílo Karla Klostermanna*. Praha, Nakladatelství Jos. R. Vilímka, 1926.

⁸ REGAL, Max. *Život a dílo Karla Klostermanna*. Praha, Nakladatelství Jos. R. Vilímka. 1926.

člen spolku jej dostal, zní *Chrudoš od Otavy*⁹. Zde je první výraznější pilíř, který nám ukazuje, že Karel Klostermann smýšlel česky. Díky tomuto smýšlení, které je vstupem do spolku umocněno, měl velké neshody s otcem, který nedokázal pochopit, jak mohl Karel, který je původem Němec, více sympatizovat s Čechy. Klostermann svoji náklonnost vysvětloval tak, že chce pomoci „*menšímu národu, který je mu sympatický tím, že se chce povznést a to nikoliv na úkor národů jiných, naopak v součinnosti s nimi.*“¹⁰ Sám říkal, že vzhledem ke svému původu a také proto, že má s Němci dobré vztahy (jeho příbuzní) a zkušenosti, by nikdy nemohl jít proti nim. V polemice s otcem tedy své pročeské názory prezentoval jako podporu toho slabšího.¹¹ Pobyt ve Vídni rozšířil jeho kulturní rozhled a prohloubil myšlenky kolem národů, které žily jak v rámci monarchie, tak i mimo ni.¹² Z více důvodů byl Karel Klostermann nucen roku 1870 studia medicíny přerušit. Opravdu velmi finančně strádal a rodina si nemohla dovolit posílat mu víc. I když se snažil sem tam si přivydělat výukou italštiny, (na jazyky byl Karel Klostermann velmi šikovný, jak se dozvíme i později), nestačilo to. Dalším důvodem byla zhoršující se choroba, kterou trpěl, a to krátkozrakost. Zhoršovala se tolik, že téměř nemohl číst ve skriptech. Mladý Klostermann chtěl medicínu dodělat hlavně kvůli otci, kvůli kterému také na školu šel, když mu tedy bylo studium znemožněno, mrzelo ho to, protože věděl, že to bude mrzet i otce.

1.1.2. Dospělost a spisovatelská činnost Karla Klostermanna

Aby mohl žít bez podpory rodičů, přijal v roce 1870 místo vychovatele v Žamberku. Působil v rodině hospodářského ředitele Kučery. Ve svém volném čase se stejně jako za studií ve Vídni věnoval studiu moderních jazyků. Během svého života si osvojil tyto jazyky: francouzský, vlašský, španělský, ruský, srbochorvatský, polský, rumunský, z části i anglický a

---

⁹ LEHÁR, Jan et al. *Česká literatura od počátků k dnešku*. 2., dopl. vyd. Praha, Lidové noviny, 2008. ISBN 978-80-7106-963-8. str. 359

¹⁰ Tamtéž

¹¹ KAISEROVÁ, Kristina. *Karel Klostermann a Alexandr Marian: Plzeň a Ústí nad Labem na přelomu 19.-20. století*. Ústí nad Labem, albis international, 1997. ISBN 8086067 – 12 – 2.

¹² Tamtéž

v pozdějším věku i novořecký.¹³ U rodiny pana Kučery dělal vychovatele jen dočasně, a to do roku 1872. Díky doporučení dr. Eduarda Alberta, který byl žamberský rodák a působil jako lékař ve Vídni, ale bez práce nezůstal. Stal se redaktorem vídeňského časopisu „Wanderer“, který se zastával českých zájmů a řídil ho Václav Nedoma. Otec se pomalu s novým povoláním svého syna – žurnalisty – smiřuje a také přestává být zaujatý proti Čechům. Ani v deníku „Wanderer“ ale nezůstal Klostermann dlouho. Příčinou jeho návratu domů byla hospodářská katastrofa (1. 8. 1873), tzv.: „krach vídeňský“.¹⁴ Vracel se s tím, že přijme místo v redakci „Politik“, ale bohužel k tomu tento rok nedošlo, protože jeho šéf z Vídně – Nedoma – byl odsouzen a nemohl se za Klostermanna přimluvit.

Tak počátkem října téhož roku, co se vrátil domů do Kašperských Hor, nastoupil jako zatímní učitel francouzštiny na nové německé reálce v Plzni. Nikdy nepomýšlel na dráhu učitele a protivilo se mu učit na německém ústavě. Tenkrát netušil, že se stane profesorem a učitelská kariéra ho bude provázet už celý život.¹⁵ Tento rys má Karel Klostermann společný i s druhým spisovatelem, kterým se naše práce zabývá, Karlem Václavem Raisem. Ten se také stal učitelem, s tím rozdílem, že na něj studoval.

Ani v Plzni na tom nebyl finančně úplně nejlépe. K vyučování ve škole si přibíral i soukromé hodiny, a tak zápasil i s nedostatkem času. Během prvních let, které strávil v Plzni, se seznámil s Marií Carmineovou, dcerou císařského rady a celního správce v Plzni. Nicméně jeho choť byla Němka, a tak neměla pochopení pro jeho české národní smyšlení. Dva roky po svatbě skládá Karel Klostermann státní zkoušky z jazyků, které vyučuje, protože je to pro jeho další kariéru nutné. Získává tím aprobaci z francouzštiny pro vyšší reálky a také z němčiny, tu pro nižší ústavy. Rok na to, tedy 1878, získává potom konečně stálé místo, jako skutečný učitel na reálce v Plzni, se zkušební dobou tři roky¹⁶ (do té doby byl jen prozatímní, jak jsme uváděli výše).

Roku 1884 navštívil Karel v Praze svého bývalého šéfa Nedomu, který byl v té době šéfredaktor „Politiky“, a ten ho poprosil a zároveň vyzval, aby jim přispěl do novin. Karel na to přistoupil a začal drobnými příspěvky. Psal například o Francii, kterou měl moc rád (žil tam

---

¹³ Život spisovatele Karla Klostermanna v datech [cit. 2011-03-26] URL: http://www.klostermann.cz/stranky/zivot_zivotopis_spisovatele.html >

¹⁴ Tamtéž

¹⁵ REGAL, Max. Život a dílo Karla Klostermanna. Praha, Nakladatelství Jos. R. Vilímka, 1926.

¹⁶ Život spisovatele Karla Klostermanna v datech [cit. 2011-03-26] URL: http://www.klostermann.cz/stranky/zivot_zivotopis_spisovatele.html >

jeden jeho bratr), byly to napůl průvodcovské články, kde se nebál říci svůj názor na architekturu i jiné podstatné věci. Do „Politik“ sepsal několik feuilleton, ne všechny byly ale přijaty. Ovšem z těch, které přijaty byly, se pak stala celá řada pod názvem *„Heiteres und Trauriges aus dem Böhmerwalde“*¹⁷. V té době psal ještě německy, ale pomalu začal přispívat i českými články do *„Národní Politiky“* a do *„Hlasu národa“*¹⁸. Klostermann to ale se psaním neměl vůbec jednoduché, protože byl původem Němec, očekávalo se, že bude psát německy. Když tedy začal česky, setkal se s odporem, na který poté narážel celou svou spisovatelskou kariéru. Celou dobu se musel hájit, proč psal nejdřív německy a pak česky. Říkalo se o něm, že začal psát česky až ve chvíli, kdy zjistil, že nemá u Němců úspěch, on sám to ale celou dobu vyvracel. Často také bojoval se svým vydavatelem, který mu do textů hodně zasahoval. A co sám Klostermann říkal k tomu, že česky píše jen z účelovosti? Citujeme: *„Že prý jsem začal psát německy a teprve, když jsem u Němců nepochodil, že jsem se obrátil a přiklonil se k české literatuře. Je to nesmysl; kromě feuilletonů do „Politik“, sebraných z malé části do „Böhmerwladskizzen“ jsem vůbec nic německy nepsal, nejméně ovšem jsem se domáhal úspěchů v německé literatuře a přízně u německého obecenstva.“*¹⁹ nebo: *„Skutečnost, že já, německého původu, píši česky, neudělá ze mne renegáta. Jsou-li všichni Čechové, kteří psali německy nebo píší, zrádci své národnosti? Bylo by tak podle logiky renegátobijců. Píši, jak je mi libo, a pro ty, kteří mají zájem na mém pojmání věcí. Renegátem je ten, kdo pro hmotné výhody mění přesvědčení; já jím nejsem, poněvadž jsem tak nikdy neučinil. Jsem produktem poměrů, z nichž jsem vyrostl, žil jsem vždycky mezi oběma národnostmi a od chvíle, kdy jsem byl schopen mysliti, vždycky jsem byl názoru, že jsou obě národnosti, jež tuto zemi obývají, rovnocenné, že mají zachovávat svou individualitu, přátelsky se stýkati a pro blaho společné vlasti pracovati.“*²⁰

Roku 1890 vybídl Klostermanna Václav Vlček, aby napsal něco pro „Osvětu“²¹. A tak napsal povídku *Rychtářův syn* a rok na to svůj první román, kterým se budeme zabývat,

---

¹⁷ KLOSTERMANN, Karel, *Drobné prózy vlastní životopis*. Sušice, Dr. Radovan Rebstock, 1998. ISBN 80-85301-60-1. str. 45

¹⁸ Tamtéž

¹⁹ Tamtéž

²⁰ PRŠÍNOVÁ, Tamara et al. *Karel Klostermann (1848 – 1923) Soupis díla*. Pelhřimov, Jihočeská vědecká knihovna v Českých Budějovicích a Nová tiskárna Pelhřimov, spol. s r. o. 2008. ISBN 978-80-86964-02-7. str. 227

²¹ KLOSTERMANN, Karel. *Drobné prózy vlastní životopis*. Sušice, Dr. Radovan Rebstock, 1998. ISBN 80-85301-60-1. str. 45

Ze světa lesních samot. I ten vyšel v Osvětě. Tento rok také vydal, na vlastní náklady, první výbor svých děl, s názvem *Böhmerwaldskizzen*²². Zajímavé je, že v této prvotině nejsou zohledněny národní aspekty, jako je dvojjazyčnost Šumavy (právě tuto oblast výbor popisuje), a s tím spojené dva národy, které tam vedle sebe žili. K těmto aspektům a motivům se Klostermann dostával postupně v průběhu své spisovatelské kariéry.

Když roku 1896 vyšel román *Za štěstím*, dostali příležitost lidé, kterým nebylo tak úplně lhostejné jeho „české vlastenecké smýšlení“²³. Patrně Klostermannovi kolegové z Plzeňské reálky upozornili na jeho román, a tak Karel dostal ostrou důtku s pohružkou ještě přísnějšího potrestání od c.k. zemské školní rady, pokud by se takováto chyba opakovala. Důtka, kterou si Karel Klostermann vysloužil, obsahovala sdělení, že román *Za štěstím* podporuje národní nesnášenlivost a že spisovatel jednal proti své povinnosti.²⁴ Proti tomuto rozhodnutí se mohl Klostermann odvolat, což také udělal. Celá situace nebyla vůbec jednoduchá, protože se od profesora na německé reálce opravdu neočekávalo, že by se jakkoliv angažoval na druhé – české – straně.²⁵ Mimo odvolání poprosil Klostermann o pomoc také svého přítele – *plzeňského poslance Františka Schwarze*²⁶ - jehož prostřednictvím by mu mohl pomoci kníže Schwarzenberg, který mu to nakonec v dopise opravdu slíbil. Kníže Schwarzenberg svoje slovo nepochybně dodržel, ale ještě větší zásluhu v Klostermannově obhajobě měl jiný muž. Aniž ho Klostermann prosil, jel do Vídně, hned jak zjistil, že jsou tyto nesrovnalosti, a urovnal je. Tímto mužem byl s největší pravděpodobností dr. Antonín Rezek. A tak se tedy v červenci toho samého roku, kdy vydal svůj román, Karel dozvídá, že je celá záležitost vyřešena.

Tím ale jeho problémy s českým vlastenectvím neskončily, provázely ho takřka celý život, a další viditelná aféra přišla hned rok po té výše zmiňované. Tentokrát šlo o jeho přednáškovou činnost v Typografické besedě v Plzni. Hovořil tam na téma „*O lidu pošumavském a jeho hospodářských poměrech*“²⁷. I když byl Karel připraven na to, že přijde

---

²² LEHÁR, Jan et al. *Česká literatura od počátků k dnešku*. 2., dopl. vyd. Praha, Lidové noviny, 2008. ISBN 978-80-7106-963-8. str. 359

²³ REGAL, Max. *Život a dílo Karla Klostermanna*. Praha, Nakladatelství Jos. R. Vilímka, 1926. str. 61

²⁴ Tamtéž

²⁵ *Život spisovatele Karla Klostermanna v datech* [cit. 2011-03-26] URL:

<http://www.klostermann.cz/stranky/zivot_zivotopis_spisovatele.html>

²⁶ REGAL, Max. *Život a dílo Karla Klostermanna*. Praha, Nakladatelství Jos. R. Vilímka, 1926. str. 66

²⁷ KAISEROVÁ, Kristina. *Karel Klostermann a Alexandr Marian: Plzeň a Ústí nad Labem na přelomu 19.-20. století*. Ústí nad Labem, albis international, 1997. ISBN 8086067 – 12 – 2. str. 27

postih, a snažil se mu čelit včas, nepomohlo to. Max Regal uvádí, že: „*zemská školní rada německá uznala Klostermannovu přednášku za hodnu výtky, hovějíc přání jeho německých nepřátel. Kvinkenálka mu byla zadržena.*“²⁸ Nakonec ale stíhání Klostermanna vyšumělo a kromě toho, že mu to přidalo pár vrásek, nestalo se nic.

V roce 1898 umírá Karlovi manželka Marie. Ještě téhož roku se Klostermann znovu žení. Bere si vdovu po továrníkovi Betty Juránkovou. Díky tomu, že je Karlova druhá žena zaopatřena, zbavuje se Karel nedostatku peněz. Už si nemusí přivydělávat soukromým vyučováním, ale může se naplno zabývat svojí literární prací.²⁹

Svoji profesorskou kariéru ukončil Klostermann po 35 letech na plzeňské reálce. Pomalu začal i zdravotně chátrat. Skoro každé léto tráví ve Štěkni, kde se mu vede dobře jak po psychické, tak i zdravotní stránce. Nicméně roku 1916 dostává velmi nebezpečný a těžký zápal plic. Zotavuje se právě ve Štěkni, kde se nakonec uzdraví. Ovšem jen na krátko, roku 1919 onemocní rozedmou plic a rozšíření srdce. Také se horší jeho krátkozrakost, a tak může pracovat jen přes den – v literární práci nacházel útěchu a odpočinek od nemoci - i tak mu za čas musí předčítat už jen manželka nebo studenti. Když se začne na jaře roku 1923 cítit lépe, převezou ho do Štěkně. Tento rok je ale také posledním rokem života spisovatele Karla Klostermanna, který 16. července 1923 ve Štěkni na zámku umírá.

Karel Klostermann uvádí ve svém vlastním životopise, že se považoval za Čecha a českého spisovatele, i když pocházel z rodiny, která měla německý základ. Cítil se prý být *obyvatel Království českého*.³⁰ Charakterizovat se to dá mnoha způsoby, našemu názoru na tohoto muže se nejvíce blíží fráze: „*rodem Rakušan a volbou Čech*“.³¹ Jak je zmíněno, neměl to kvůli svému původu vůbec jednoduché, ale byl zároveň i vzácný a pro společnost důležitý, protože dokázal psát oběma zemskými jazyky. Klostermann neměl rád Poláky a ostře se vyjadřoval i k Židům. Oproti tomu měl rád Jihoslovany, zejména Dalmatince (přítel ze studií).

Klostermann celkem dost cestoval, během svého života navštívil Itálii nebo také Francii. Jako profesora francouzštiny ho Francie neobyčejně zajímala, navíc měl v Paříži bratra,

---

²⁸ REGAL, Max. *Život a dílo Karla Klostermanna*. Praha, Nakladatelství Jos. R. Vilímka, 1926. str. 74

²⁹ *Život spisovatele Karla Klostermanna v datech* [cit. 2011-03-26] URL:

<http://www.klostermann.cz/stranky/zivot_zivotopis_spisovatele.html>

³⁰ PRŠÍNOVÁ, Tamara et al. *Karel Klostermann (1848 – 1923) Soupis díla*. Pelhřimov, Jihočeská vědecká knihovna v Českých Budějovicích a Nová tiskárna Pelhřimov, spol. s r. o. 2008. ISBN 978-80-86964-02-7. str. 226

³¹ KAISEROVÁ, Kristina. *Karel Klostermann a Alexandr Marian: Plzeň a Ústí nad Labem na přelomu 19.-20. století*. Ústí nad Labem, albis international, 1997. ISBN 8086067 – 12 – 2. str.5

kteřý se tam oženil, a díky tomu tam měl zázemí. Protože Francii a její řeči opravdu rozuměl, byl prvním předsedou společnosti *Alliance française*³². Když dosloužil na plzeňské reálce, podíval se také na cca půl roku do Dubrovníka.

Klostermann byl prý člověk společenský, který rád chodil mezi lidmi. Rád vyprávěl a vyprávět uměl. Jeho cit pro přírodu je v průběhu celého jeho života nesporný. Dokázal přírodu spojovat s lidskými osudy, ale také si dokázal představit důsledky přírodních katastrof. I tak ale chápal a věděl, že průmyslový rozvoj je nezbytný. Byl to člověk, který uznával své nadřizené i šlechtu, a to i v případech, že se s ní názorově rozcházel. V průběhu života však došel k poznání, že se šlechta nemusí bez přemýšlení poslouchat, a že člověk může mít i svoji hlavu (to když ho chtěli přeložit z reálky v Plzni). Byl to člověk, jehož odkaz nám poskytuje reálný obraz toho, jak Šumava dříve vypadala a jaké poměry tam vládly, i když jsou tyto reálie zasazeny do spisovatelovy fikce.

1.1.3. Šumava zblízka (vztah Karla Klostermanna k Šumavě)

Karel Klostermann v okolí Šumavy pobýval takřka celý život, ale jak se dostal do jejího srdce (okresy – Hartmanický, Kašperský a Vimperský), které dokázal jako první umělecky ztvárnit tak osobitým způsobem? Od té doby, co bylo Karlovi deset let, trávil většinu prázdnin u příbuzných – tety a strýců (u sestry a bratrů jeho otce, se svými bratřenci a sestřenkami). Pobýval tam alespoň část každých prázdnin až do konce studií, i v dospělosti tam často a rád jezdil. Jeho příbuzní žili v Rehberské obci. Nejvíce přilnul k tetě, která bydlela v Horním Schlösselwaldu. Měla dvanáct dětí a žili ve velkém statku. Také měl velmi rád nejstaršího otcova bratra, který žil v Dolním Schlösselwaldu, v podružné chalupě u svého bratra. Tento strýc byl dřevorubec a často Karlovi vyprávěl o bývalých časech a poměrech jak v obci, tak i v lesích. Tímto způsobem vnikl Klostermann už jako malý mezi horaly. Přímo do jejich života. Tito lidé před ním nic neskrývali, protože neměli proč, postupem času ho začali považovat za svého a začali mu důvěřovat.

---

³² KAISEROVÁ, Kristina. *Karel Klostermann a Alexandr Marian: Plzeň a Ústí nad Labem na přelomu 19.-20. století*. Ústí nad Labem, albis international, 1997. ISBN 8086067 – 12 – 2. str.5

Největší Klostermannova zábava bylo to, že o prázdninách chodil s pasáky a jejich stády do knížecích lesů pást. Pasáci byli zajímaví, ba trochu zvláštní lidé. Vždy se k nim přidružil a žil s nimi jejich způsobem i několik týdnů. S pasáky jedl, spal a celkově žil jejich životem. Poznal tak jejich názory a způsob jejich života. Také poznal přírodu kolem sebe do takových detailů, které mnohdy neznaly ani hajní a polesní těch končin. Vyznal se v lesích a močálech jako málokdo. Poznal všechno to, co znali zkušený horalé. Jak jsme uváděli již výše, spisovatel měl odmalička k přírodě velmi blízko. Místo toho, aby se učil, poznával živočichy a jejich prostředí. Toto povědomí rozšiřoval právě na Šumavě a celé, i se znalostí tamního lidu, pak zúročil ve svých dílech. Když se jako student vracíval v zimě z Vídně do Kašperských hor, zažil mnohdy hrůzu sněhových vánic, o kterých mu příbuzní často vypravovali. Tedy to, o čem pak psal, často zažil i na vlastní kůži, neznal to jen z toho, co se povídalo.

I jako profesor trávil skoro všechny prázdniny v Rehberku, v Dolním Rejštejně nebo poblíž Kašperských Hor. Rád konal procházky a výlety zdejší krajinou. 26. října 1870 se přes Šumavu přehnala velká vichřice, která už napořád změnila její tvář, už nebylo staré Šumavy, ale i tak tam stále Karel rád jezdil a měl rád krajinu i s novou tváří. Ovšem ke stáří už na Šumavu moc nejezdil. Od roku 1907 tam byl už jen jednou asi na pět dní. Už tam nebylo to, co měl rád. Že se změnila příroda, dokázal, i když těžko, přijmout, ale že se změnili starousedlíci, to už nepřijal. Ti staří, které on znal, byli dávno pryč a mladí byli jiní. V roce 1908 pouta se Šumavou zpřetrhal nadobro, nemoc a stáří už mu nedovolily jet se tam podívat.³³

Klostermann „zastával názor, že Šumava je a má být společným domovem Čechů i Němců, kteří tu mají žít v dělné součinnosti, jakou tu poznal v dětství v rodině svého otce“.³⁴ Tedy, stejně jako se snažil prosadit i všude jinde společné soužití obou národů, tak i v tomto prostředí. Byl jedinečný znalec šumavského prostředí. V podstatě Šumavu zpřístupnil českému čtenáři, protože v 19. století byla osídlená převážně Němci. Prostřednictvím jeho děl tak mohli lidé zjišťovat, jak to tam vypadá. Literární podoba těchto míst utvořila čtenářům obrázek Šumavy a oni tam s touto představou pak přijížděli jako turisté. Do té doby byla Šumava a její okolí v podstatě pole neorané. Klostermann znal důvěrně všechny zapadlé končiny (na rozdíl od jiných, kteří o Šumavě taky psali), a tak byla jeho díla specifická. Vnímál krajinu a její

³³ KLOSTERMANN Karel. *Drobné prózy vlastní životopis*. Sušice, Dr. Radovan Rebstock, 1998. ISBN 80-85301-60-1.

³⁴ LEHÁR, Jan et al. *Česká literatura od počátků k dnešku*. 2., dopl. vyd. Praha, Lidové noviny, 2008. ISBN 978-80-7106-963-8. str.359

obyvatele jako celek. Stará Šumava byla srostlá se starými obyvateli. Když se staří obyvatelé vytratili, ztratila svoji starou podobu i Šumava.

1.1.4. Karel Klostermann v kontextu české prózy 2. poloviny 19. století

Tato kapitola nám nastíní literární a kulturní souvislosti tehdejší doby. Přiblížíme si směry objevující se v literatuře, ze kterých vzešel tento spisovatel. Poté přejdeme k samotnému Klostermannovi, abychom zjistili, jak pracoval v kontextu tohoto směru a této doby.

Převážně všichni spisovatelé, kteří se narodili na počátku druhé poloviny 19. století – v letech 1840 – 1853 – jsou označováni jako ruchovci a lumírovci.³⁵ Nebyly zde ale pouze tyto dva proudy a také to neznamenal, že část spisovatelů byla striktně lumírovci a část ruchovci. Spisovatelé, kteří se jakýmkoliv způsobem sdružovali kolem almanachů Ruch, Lumír a Květy, se vzájemně doplňovali. Ruchovcům i lumírovcům šlo o stejný cíl – reprezentovat náš národ a dokázat, že má na to, být národem světovým. Dokázat, že Češi nejsou jen ušlápnutý a utiskovaný národ bez kreativní, kulturní historie

Většina spisovatelů těchto let začínala v almanaších kolem roku 1870. Již zmiňovaný almanach Ruch se stal nejznámějším a charakteristické pro ruchovce je to, že tíhnuli k domácí látce. Kosmopolitněji smýšlející skupina našla svoje útočiště v časopisu Lumír, který obnovil nejprve Jan Neruda roku 1873 a v dalších letech ho vydával J. V. Sládek. Tendence ruchovská později plynule přešla k časopisu Osvěta. Zaměření tohoto časopisu určovali hlavně Ferdinand Schulz a Václav Vlček. Snažili se dokázat, že vše české je hodnotné. Neměli rádi naturalismus, který ve světě zastupoval Emil Zola, a spíše se přikláněli k tzv. ideálnímu realismu – výchova k národním, vlasteneckým a občanským ctnostem prostřednictvím věrohodných obrazů českého světa.³⁶

K tomu, aby nějakým způsobem utichly spory mezi Lumírem a Osvětou, přispěl Svatopluk Čech tím, že obnovil roku 1879 Květy. A právě v tomto časopise pak publikovali

---

³⁵ LEHÁR, Jan et al. *Česká literatura od počátků k dnešku*. 2., dopl. vyd. Praha, Lidové noviny, 2008. ISBN 978-80-7106-963-8. str. 293

³⁶ Tamtéž str. 297

spisovatelé, kteří z určitých důvodů nechtěli nebo nemohli jinde.

Ti, kteří se věnovali v tomto období krásné próze, se obraceli k venkovu. To byl základní motiv a poetický rys všech děl. Protože chtěli poukázat na náš krásný venkov, (což se časem měnilo, protože ze začátku byl venkov idealizovaný, ale plynule se dostávali spisovatelé k realistickým, až naturalistickým tendencím), a tím vyzdvihnout naši zemi. Snažili se nacházet v koutech našeho venkova a přírody jiné poklady než třeba Karolina Světlá. Zpočátku byla vesnice idealizovaná, což souviselo i s vnímáním potřeb ruchovců, i lidé v ní byli charakterní. Až později se pomalu začalo přistupovat ke vsi trochu jinak. Začalo se diskutovat o tom, zda opravdu na vesnici existují příkladné hodnoty a kde je najít. Idealizující přístup tedy na konci devatenáctého století pomalu utichal a přecházelo se k reálnému obrazu českého venkova. Nicméně, jak jsme uvedli na začátku, nic není černobílé, a tak i v době, kdy byl na vrcholu realistický román, se mohlo vyskytnout dílo, které bylo idealistické a naopak.

Klostermann byl ve své době opravdu největší znalec Šumavy, a to nejen pro svoje letité zkušenosti v tomto kraji, ale také pro svoji německou a francouzskou gramotnost. A protože se v té době česká kulturní politika snažila Šumavu do představy Čech včlenit, hodně jim při tom Klostermann pomohl. Jak jsme se již zmínili, Klostermann se začal literární práci věnovat v pozdějším věku, a to, když se znovu zkontaktoval se svým bývalým šéfem (viz kapitoly výše). Ze začátku psal německy pod pseudonymem *Faustin*³⁷ a jeho německé črty měly úspěch. Poté začal psát do „Osvěty“, hlavně cestopisné črty, a to už česky. V tu chvíli přišly přirozeně kritiky a narážky na Klostermannovo psaní a původ. Neměl hned takový úspěch jako když psal německy a nesetkával se s uznáním, hlavně u redaktorů, kteří vedli časopisy „Osvěta“ a „Květy“. Musel se hodně podřizovat jejich radám a pokynům, protože jinak by mu nic nevydali. Do jisté míry byly jejich výtky oprávněné, protože ze začátku neměl Klostermann tak vytříbený styl.³⁸ I tak měl ale jeho první román, *Ze světa lesních samot*, mezi čtenáři úspěch, a stejně tak i jeho další romány. Byl ale člověk, který Klostermanna kritizoval snad za vše, co napsal. Byl to Jindřich Volák³⁹. Ten poukazoval na nezajímavost Klostermannových děl. I přes tuto nepřízeň si spisovatel našel publikum, které oceňovalo jeho umění vyobrazit vše pravdivě a autenticky. Nebral si servítky a nenadržoval Němcům. Stejně jako Karel Václav Rais měl pomyslné první místo ve vesnické povídce a próze, tak měl Klostermann první místo

---

³⁷ REGAL, Max. *Život a dílo Karla Klostermanna*. Praha, Nakladatelství Jos. R. Vilímka, 1926. str. 89

³⁸ Tamtéž, str. 95

³⁹ Tamtéž, str. 98

v regionálně ukotvené beletrii. Šumavu znal jako nikdo jiný a dokázal tuto výsadu velmi dobře uchopit. V jeho podání je to nelítostný kraj plný přírodních živlů a zvláštních charakterů. Kolikrát se musel s vydavatelem dohadovat o tom, co se v knize ponechá a co ne, až tak moc někdy vybočoval z „normálu“. I tak ale v jeho knihách zůstalo to podstatné, boj člověka s přírodou o holý život. Oba spisovatelé, jak se v následujících kapitolách dozvíme, se tedy zabývali především individuálním bojem jedince.

1.2. Karel Václav Rais

Stejně jako u Karla Klostermanna, i u Karla Václava Raise si na úvod představíme jeho rodiče, abychom věděli, odkud vzešel a co ho formovalo. Otec Karla V. Raise pocházel z Bukoviny. Jeho rod nebyl nijak bohatý ani slavný, šlo o obyčejný lid, který se živil tkalcovstvím a rolničením. Spisovatelův otec dostal v Bělohradě chalupu a tam se také oženil s Kateřinou Erlebachovou, což byla chudá švadlena. Měli spolu šest dětí, ale přežili jen tři – chlápci. Nejstarší z nich byl budoucí spisovatel Karel Václav Rais.

1.2.1. Dětství a dospívání Karla Václava Raise

Karel Václav Rais se narodil 4. ledna 1859 v Lázních Bělohrad. S rodiči a dvěma mladšími bratry tam žil až do svých jedenácti let a na toto období velmi rád vzpomínal. Jeho dětství by se dalo považovat za idylické. Byli sice chudí a otec se snažil splácet dluhy, kterých měli nad hlavu, ale nedřeli vyloženě bídu s nouzí. Co bylo pro utváření povahy malého chlapce důležité, byly vztahy, které v rodině panovaly. Celou chalupu prostupovala láska a porozumění. Rais byl odmalička drobné postavy a také býval často nemocný. Drobná postava mu vydržela až do dospělosti, stejně jako povaha, kterou měl velmi citlivou, pravděpodobně po matce. Oba rodiče pro něj byli velmi důležití a odmalička k nim měl velmi blízký vztah. To dokládají i jeho

básně. Pro všechny matky naší země napsal:

*„ Maticčko má, duše drahá
stesk mi mladé srdce tíží,
ach, co se mé vlhko oko
po tvé lásce naohlíží!*

*Ach, co se mé vlhké oči,
maticčko má naplakaly,
a ta duše natoužila
po tvém zlatém srdci v dáli!*

*Hlava stýská po tvé lásce,
stesky v mladých nadrech mrazí,
že tvé lásky dítě tvoje
nikde v světě nenachází.“⁴⁰*

Psal i básně svému otci, v nichž vzpomínal, jak těžkou práci jeho otec zastával, a uvědomoval si, že to bylo kvůli nim, dětem. I tyto básně jsou prostoupeny láskou, stejně jako básně o matce.

Když byly Raisovi čtyři roky, začal ho otec učit doma. Ve chvíli, kdy dosáhl patřičného věku, začal chodit do školy v Bělohradě. Zde získal základy nejen ze školních předmětů, ale také ve hře na housle. V jedenácti ho otec odvedl „na handl“⁴¹ do Německa. Setrval tam rok a bral to jako velkou křivdu, že byl odloučen od rodné chalupy a maminky. Chápal ale, že je to zvyk a zkušenost, kterou pro další studia potřebuje. Když potom odcházel na školu do Jičína (bylo mu necelých dvanáct let), věděl, že ho čeká odloučení mnohem delší a také trvalé. Nechtělo se mu a bál se nového světa, ale jeho rodiče - hlavně otec - chtěli, aby šel na školy. Jeho otec chtěl, aby měl syn nějaký základ a aby se dokázal uživit tak, aby se nemusel dřít. Protože byl opravdu drobný, nebyl předurčen pro těžkou práci, a tak se rodiče rozhodli, že ho dají studovat na učitele. Podle Jana Knoba měl malý Rais opravdu strach, když odcházel do

---

⁴⁰ KNOB, Jan. *Dvojí cesta s Karelem Václavem Raisem*. Havlíčkův Brod, Východočeské nakladatelství, 1964. str. 58 - 59.

⁴¹ KNOB, Jan. *Dvojí cesta s Karelem Václavem Raisem*. Havlíčkův Brod, Východočeské nakladatelství, 1964 str. 10

Jičína, kam ho vedl otec. Nemohl se rozhodnout, jestli se více těší, nebo bojí. Jeho kolísavost vypočetl Jan Knob takto:

„ ano, ne – ano, ne – můžeš si, chlapče vybrat odpověď, jakou sám chceš! Však tohle s tebou zůstane po celý tvůj život, tichá radost i tichý stesk. Plaše a ostýchavě se budeš vždycky vyhýbat velkým vášním a velkým náruživostem, povždy zůstaneš dítětem skromného domova a jenom plachá záře prosvětlí tvůj čas a tvé dílo...“⁴² Je až s podivem, jak spisovatele vystihl, a to nejen jako dítě. V Jičíně studoval Karel Václav Rais tři roky na reálce a čtyři na učitelském ústavu. Nakonec Jičínsko přirostlo Raisovi k srdci a do konce života tento kraj rád navštěvoval. Přestože měli rodiče o svého syna starost, zda dokáže studium zvládnout, dokázal to. Odmaturoval roku 1877, a v tomto roce se také dostal na Železné hory. Jakým způsobem se tam dostal a jak tam žil, tím se budeme zabývat níže.

1.2.2. Dospělost a spisovatelská činnost Karla Václava Raise

Rok po tom, co odešel do Trhové Kamenice, začal být mladý učitel literárně činný. Hlavně díky pomoci Jana Nerudy vnikají jeho básně, povídky a fejetony do novin a časopisů. Celkem rychle získal Rais dobrou pověst, a to hlavně díky svým povídkám pro mládež. Proslavily ho ovšem až jeho vesnické povídky a romány, které začal psát o něco později. V Trhové Kamenici Rais zůstal jen do roku 1882, kdy se přesunul do Hlinska. V Hlinsku se také oženil. Jeho ženou se stala Marie Hroznová, která byla učitelkou v Trhové Kamenici. Po pětiletém působení z Hlinska ale odešel na obecnou školu do Podolí u Prahy. Touha dostat se do Prahy pramenila z rozhovorů s Bohumilem Adámkem⁴³, což byl přítel Karla Václava Raise, se kterým se seznámil v Hlinsku. S tímto mužem často rozprávěli o divadle, literatuře a životě v Praze. Proto po čase Rais zažádal o místo právě tam. Zde začíná zpracovávat své dojmy a zážitky z Hlinecka a naplno se vedle své školské práce začíná věnovat práci literární. Už roku 1891 mu vyšel první soubor povídek *Výminkáři*, díky kterému se dostal na přední místo v

---

⁴² Tamtéž, str. 27

⁴³ ČERVENKA, Jaromír. Karel Václav Rais na Hlinecku In MAŠÍNOVÁ, Leontýna et al. *Karel Václav Rais Studie, vzpomínky, dokumenty*. Lázně Bělohrad, Místní národní výbor v Lázních Bělohradě, 1959. str. 107

tehdejší literatuře. Tři roky na to spatřili světlo světa *Zapadlí vlastenci* a následoval je *Kalibův zločin* (1895). Největší autorův román *Západ* byl vydán roku 1898. Mezi tím, co se Rais činil, také měnil své působiště na školách, kde učil. Z Podolí odešel na Žižkov, kde učil na měšťanské chlapecké škole, a v roce 1894 odešel na Královské Vinohrady. U funkce učitele ale Rais nezůstal. Roku 1899 se stal ředitelem II. Měšťanské školy na nově zřízené dívčí škole na Královských Vinohradech.

Karel Václav Rais byl tedy učitelem a spisovatelem, stejně jako Karel Klostermann. A jak své psaní sám spisovatel vnímal? Jak literárně pracoval? Prvotní myšlenku a motiv dal mu prý život sám, hlavně vzpomínky. Vždy musel mít v hlavě vykonstruován celý příběh – děj, postavy i jiné podrobnosti. Pokud tohoto neměl, nedával se do práce. Nejprve tedy dlouho nad věcmi přemýšlel, a když byla kostra jeho díla hotova, začal tvořit. Někdy si vše nosil v hlavě, jindy si psal poznámky. Spoustu svých děl napsal o prázdninách, kdy měl jako učitel nejvíce času. V této letní době tak vznikla díla *Kalibův zločin* nebo *Zapadlí vlastenci*. Spoustu poznámek nashromáždil už během roku a právě o prázdninách měl čas je rozvinout. Rukopis vždy odevzdával redakcím celý. Byl to velmi pečlivý a důsledný člověk. Každou práci psal vždy dvakrát. Věděl, že ho ještě může napadnout spousta zajímavých věcí, a tak práci nikdy zbytečně neuspěchal. Ale i když byl Rais zásadový, stalo se, že byla díla, která se začala tisknout, třebaže ještě nebyla dopsána. To platí třeba o *Západu*. Když ho měl rozpracovaný, redaktor „Osvěty“ (pro kterou později psal) V. Vlček ho přesvědčil, aby mu první část poskytl, protože ji chtěl mít v prvním čísle. Nakonec Rais *Západ* zdárně napsal, ale slíbil si, že už to takhle nikdy neudělá. To ale porušil, a tak se román *Na lepším* začal tisknout, ačkoliv nebyl ještě dokončen. Tento osud potkal i *Ztraceného ševce*, kterého byla pouze polovina, když šel do tiskárny. Rais nerad dělal na zakázku a nejradši byl, když na něj nikdo netlačil a mohl pracovat svým tempem.⁴⁴

Karel Václav Rais zpracovával hlavně látku venkovského života. Šlo mu o pravdu a jednoduchost. Nebylo jeho prvotním cílem zachytit drsnost a syrovost. Až na základě pravdivosti se do jeho děl vloudily drsné a realistické prvky. Ve svých postavách hledal individuality. V posledních kapitolách se budeme zabývat tím, že každá jeho figurka a postavička je něčím zvláštní. Rais věřil, že: „*I drsné skořápky mívají dobrá jádra.*“⁴⁵ On sám

---

⁴⁴ RAIS, Karel Václav. *Ze vzpomínek IV*. Dvůr Králové nad Labem, Město Lázně Bělohrad, 2009. str. 115

⁴⁵ Tamtéž, str. 116

pocházel z prostého vesnického lidu a věděl, co v něm je. Rais přiznával, že se stejně jako všichni ostatní učil v průběhu svého života tomu správnému psaní a že se s každým dílem posouval.⁴⁶ Stejně jako Karel Klostermann znal Šumavu a její lid, tak znal Rais venkov, Hlinecko a kantořinu v takových podmínkách. Tyto aspekty samozřejmě do jeho děl vstoupily, a proto jsou tak přesvědčivá. Používá jazyk, kterým se tam opravdu mluvilo, v příběhu jsou uvěřitelné postavy i okolí. Tím, že byl jeden z nich, dokázal se na svět dívat očima svých postav, nebyl zaujatý. Díval se na lidový život zevnitř, a tak i když jde o fikci, přijde nám uvěřitelná.⁴⁷ Jeho povídky a romány ale nejsou jen záznamy, které by se daly přirovnat ke kronice. Rais si uvědomoval naši literární historii a tradici, a spolu s ní také fungoval. Tedy, jeho díla samozřejmě vyrůstala z toho, že místa, o kterých psal, důvěrně znal, ale ruku v ruce stála u jejich zrodu i tradice naší literatury.⁴⁸

Jak jsme se zmiňovali výše, Karel Václav Rais se velmi rád vracel do svého rodného kraje. Když už byl na sklonku života, jezdil na letní byt přímo do Bělohradu. Bydlíval tam v hotelu, v soukromých bytech a řadu let ve staré bělohradské poště. Od roku 1915 až do své smrti tam jezdil každé léto. Rais byl velmi zdatný chodec a na procházky chodil rád i ve stáří. Trasy, které procházel, protínají skrz na skrz celé Jičínsko až k Hořicím. V roce jeho smrti, 1926, se chystal, jako každé léto, také do Bělohradu. I když uvažoval, nemá – li jet jinam, nakonec stejně zažádal o letní byt zase v Bělohradě. Odjet už ale nestihl. Dostal chřipku, se kterou měsíc zápolil, ale nakonec jeho srdce chorobě podlehl. V červenci roku 1926 tedy odešel poslední zapadlý vlastenec.

Karel Václav Rais byl člověk, který se v české kultuře pohyboval od raného mládí, nejvíce jeho hlas zazníval v letech 1885 – 1895, kdy byl jako všichni ostatní postaven přelomové době. Jako pravý vlastenec měl velkou radost z let, kdy se otevřelo Národní divadlo (1883) nebo když jeho lid dosáhl státní samostatnosti (1918). Neprožíval ale jenom radost, bohužel i smutné chvíle přišly do jeho života. Nejen dělnické stávkové nepokoje v devadesátých letech, ale také první světová válka. Nebyl člověk, který by se bouřil a hlasitě vykřikoval, ale i přesto byl jeho hlas slyšet velmi jasně, a to skrz jeho díla, která jako jedna z prvních ukazovala

---

⁴⁶ RAIS, Karel Václav. *Ze vzpomínek IV*. Dvůr Králové nad Labem, Město Lázně Bělohrad, 2009.

⁴⁷ JANÁČKOVÁ, Jaroslava. Karel Václav Rais 1859 – 1926 In MAŠÍNOVÁ, Leontýna et al. *Karel Václav Rais Studie, vzpomínky, dokumenty*. Lázně Bělohrad, Místní národní výbor v Lázních Bělohradě, 1959. str. 7

⁴⁸ Tamtéž, str. 5

vesnici realisticky. Jeho hrdinové a to, co je obklopuje, jsou pro nás uvěřitelní, protože Raisovi šlo o skutečný život. Nejlépe, podle nás, vystihl charakter Karla Václava Raise Jan Knob: „Nikdy se nebouřil, jeho dílo stále nese znaky povahového základu Raisova života, vždycky v něm vystopujeme obraz ušlápnutého života českého venkova let konce minulého století se zcela jinými sociálními a mravními otázkami. Ale trvale k nám ve spodních polohách zavane Raisova věrná touha po životě vzájemné lásky a pomoci jedněch druhým. Miloval svůj domov, ale nikdy se nesnížil, aby svou lásku dával bouřlivě najevo v planých frázích. Miloval svou rodinu, ale dovedl přísně soudit všechno, co jiné rodiny rozleptávalo a tísnilo. Nevyhledával zlo, aby jím samoučelně dramatizoval děj svých povídek a románů, ale aby je pokořil.“⁴⁹

1.2.3. Hlinecko zblízka (vztah Karla Václava Raise k Hlinecku)

Karel Václav Rais se dostal na Železné Hory hned po maturitě. Nebylo to ale z jeho rozhodnutí. Dalo by se říct, že to bylo skoro z donucení. Ředitel učitelského ústavu v Jičíně – Ferdinand Macháček⁵⁰ -, kde Rais studoval, na něj naléhal, aby po maturitě podal žádost o učitelské místo v Trhové Kamenici. Budoucí spisovatel chtěl učit v rodném kraji, nechtěl pryč, ale když na něj začal naléhat i otec, aby pana ředitele poslechl, přestal se bránit a poslechl. V srpnu roku 1877 se jel do Trhové Kamenice podívat, aby poznal své budoucí působiště. Domů se ale nevrátil pln nadšení, neměl z toho kraje dobrý pocit. Nelíbilo se mu tam. Zdálo se mu tam smutno a pochmurno. Ovšem nedalo se nic dělat, žádost už si podal, a tak se v září toho samého roku, kdy odmaturoval, musel odstěhovat na Vysočinu.

Město, ve kterém Rais začínal svojí učitelskou kariéru, bylo v té době hodně odloučené místo. Kulturní ruch se ho téměř ještě nedotkl. Nebyly tu ani noviny, a to bylo pro vlastence, kterým spisovatel nepochybně byl, velmi nepříjemné. Když se k těmto okolnostem přičetla naprosto jiná krajina, než na jakou byl zvyklý, byly to pro Raise velmi těžké začátky. Začal také vnímat, jak těžký život měli lidé, kteří tam pod Železnými horami žili. Viděl, že děti, které musí

⁴⁹ KNOB, Jan. *Dvoji cesta s Karelem Václavem Raisem*. Havlíčkův Brod, Východočeské nakladatelství, 1964. str. 118 - 119

⁵⁰ ČERVENKA, Jaromír. Karel Václav Rais na Hlinecku In MAŠÍNOVÁ Leontýna et al. *Karel Václav Rais Studie, vzpomínky, dokumenty*. Lázně Bělohrad, Místní národní výbor v Lázních Bělohradě, 1959. str.106

chodit do školy pěšky – jsou přesporní –, se potýkají s bídou a nouzí. Viděl, že na horách není nic zadarmo a že stejně jako je tam nepoddajná krajina, tak jsou tam často nepoddajní i lidé. Tyto tvrdé začátky a poznatky měly potom dopad i na jeho spisovatelskou činnost, kdy se rozhodl, že o tomto lidu bude psát pravdivě a prostě, že bude tento lid představovat takový, jaký opravdu je. Rais začínal v Kamenici jako podučitel ve čtvrté dívčí třídě (škola byla tehdy čtyřtřídní). Třída plná děvčat byla pro mladého učitele další oříšek. Ale i s tím, stejně jako s celou svojí situací, se nakonec dobře vypořádal. I když to zezáátku tak nevypadalo, nakonec si v Kamenici rychle zvykl a našel tam mnoho dobrých přátel, hlavně mezi učiteli. Po svém příchodu začal být i literárně činný. Nejprve psal pro děti básničky, pohádky a povídky. Proto mu pak také dlouho trvalo, než se odpoutal od nálepky „spisovatel pro mládež“. Ale psal také do časopisů. Hlavně do učitelského listu *Posel z Budče* a také do krajinického listu *Posel z východních Čech*⁵¹. Když pak byl v Hlinsku založen *učitelský spolek Komenský*⁵², který rozvinul kulturu v Železných horách, účastnil se této práce i Karel Václav Rais. Právě na jeho popud byla roku 1881 v Trhové Kamenici založena *Vzdělávací beseda Neruda*⁵³, díky které se v zapadlé Kamenici rozvinul kulturní život, který přetrval i po jeho odchodu. V Kamenici totiž Rais dlouho nezůstal, už roku 1882 odešel do Hlinska.

Do tohoto města odešel učit na obecnou školu a zde se také oženil s Marií Honzovou. V Hlinsku byl Rais přes pět let na obecné smíšené škole a dařilo se mu lépe než v Kamenici. Jak po stránce hmotné, tak po stránce kulturní. Našel zde mnoho vzdělaných přátel, se kterými udržoval styky i po odchodu z Českomoravské vrchoviny. Z Hlinecka odešel po deseti letech, co zde působil. Začal toužit po Praze, zjistil, jaké tam jsou kulturní možnosti – literatura, divadlo atd. . Také si přál zjistit, jaký je tam život, a proto podal žádost a odešel do Prahy

Hlinsko i Trhová Kamenice nakonec spisovateli přirostly k srdci a rád na ta místa vzpomínal. Strávil tam deset let, a protože tam odešel jako mladičký, sotva vystudovaný mladík jako na své první místo, kde se musel poprat se životem, zanechalo to v něm spoustu barvitých dojmů a vzpomínek. Nejen proto, že zde vykročil poprvé do samostatného života, ale hlavně proto, že ho tento kraj přivedl k literárním pracím, je v jeho životě velmi důležitým pilířem. A pro nás je důležité, že mu tento kraj poskytl ještě něco - látku k románu *Západ*.

---

⁵¹ ČERVENKA, Jaromír. Karel Václav Rais na Hlinecku In MAŠÍNOVÁ Leontýna et al. *Karel Václav Rais Studie, vzpomínky, dokumenty*. Lázně Bělohrad, Místní národní výbor v Lázních Bělohradě, 1959. str. 107

⁵² Tamtéž

⁵³ Tamtéž

Znalce tamní krajiny a života zaujme přesný popis míst v té oblasti, popis lidu a také líčení událostí. Vše Raisovi utkvělo v paměti tak jasně a on to dokázal velmi barvitě popsat, že z jeho pera vyšlo překrásné dílo. Jak jsme se zmínili už výše, hned první konfrontace s tamní krajinou a lidmi ho potom utvrdila v tom, že o nich nelze psát jinak, než pravdivě. Protože v tomto kraji strávil Rais spoustu let, berou ho lidé na Hlinecku „za svého“. I on měl k tomuto kraji nakonec hodně blízko.

1.2.4. Karel Václav Rais v kontextu české prózy 2. poloviny 19. století

V této kapitole se budeme zabývat místem Karla Václava Raise v tehdejším literárním světě. Proto si nejdříve vymezíme souvislosti a směry, a pak se zaměříme na spisovatele samotného. Využijeme stejný postup jako u Karla Kostermanna.

Kromě ruchovců, lumírovců (o kterých jsme se zmiňovali právě v souvislosti s prvním spisovatelem) a podobně zaměřených autorů zde byli ještě spisovatelé, kteří psali jinak, a kvůli tomu měli problémy publikovat, a tak hledali útočiště v jiných časopisech. Spisovatelé, kteří začali psát v průběhu osmdesátých let devatenáctého století, byli s ruchovci a lumírovcí ne snad ve sporu, ale rozhodně také ne v symbióze. Byli to spisovatelé, kteří spadali do realisticko – naturalistického hnutí. S tímto hnutím se otevřely další možnosti, kde publikovat (časopis Svět, revue Naše doba, Světozor a Květy⁵⁴).

I zde, stejně jako u ruchovců a lumírovců, probíhaly spory, nicméně poměrně krátce. Stoupcí realismu chtěli literaturu co nejvíc přiblížit k současnému životu. Šlo jim hlavně o poznání. Chtěli se co nejvíce přiblížit skutečnosti. Další důležitá složka této literatury byla subjektivnost. Subjektivní zbarvení vyprávění. Dále nešlo především o pravdivost, ale věrohodnost. Tedy, literatura mohla mít reálný základ, ale stále se musí počítat s tím, že je to fikce. Realistická a naturalistická fikce se lišila. Zatímco realistická tvorba chtěla být neutrální a v podstatě člověka dílo provedlo hezkými i nehezkými příběhy (tedy bez přehnané idealizace,

---

⁵⁴ LEHÁR, Jan et al. *Česká literatura od počátků k dnešku*. 2., dopl. vyd. Praha, Lidové noviny, 2008. ISBN 978-80-7106-963-8. str. 364

odkrylo se i to „shnilé“), tak naturalismus to trochu přeháněl. Ještě existuje termín *psychologický realismus*.⁵⁵ To byla reakce na modernu let devadesátých. Šlo zde hlavně o zvýraznění detailu, o vnímání vnitřku. A právě sem řadíme Raisův *Západ*.

Je důležité si říci, co nového, vzhledem k poetice, vnesla tato tendence do české literatury. Chtěli ukázat, že i všední a banální věci mohou být krásné. Snažili se o to, aby jejich dramata byla více epická. Už nechtěli tolik poukazovat na výchovnou a uměleckou tendenci, ale na poznávací hodnotu díla. Jak se pak dozvíme při zkoumání samotného Západu, jejich popis, především krajiny, připomíná fotografii. Obraz, na který se díváme společně s vypravěčem. Vypravěč se zde snažil být neviditelný, na rozdíl od děl spisovatelů ruchovsko – lumírovské tendence. A jakým literárním způsobem fungoval mezi těmito umělci Karel Václav Rais? Mladý Rais začal publikovat hlavně v „Květech“, kde mu Svatopluk Čech otiskoval povídky. V té době je totiž V. Vlček do „Osvěty“ odmítl dát, protože mu přišly moc drsné. První jeho literární počiny vznikaly, jak jsme si už řekli, při jeho působení na Hlinecku. Byly to hlavně knihy pro mládež, a tak se zařadil mezi spisovatele pro děti. Ale Rais se od svých současníků lišil. Stejně jako v jeho prózách pro dospělé, tak i v těch pro děti je cosi laskavého. Odráží se v nich láska k rodnému kraji, rodičům a rodnému jazyku. Od prvoplánově moralizujících děl se tedy ta jeho lišila tím, že v nich sice moralizující prvek samozřejmě byl, ale ne tak do očí bijící.⁵⁶ V jeho tvorbě pro děti a mládež převažují tři okruhy: „*vzpomínkové laděné verše a povídky o domově a dětství, historicko - vlastenecké povídky a životopisné povídky*“.⁵⁷ Některá Raisova díla doprovodil svými kresbami Mikoláš Aleš⁵⁸, a díky jejich spolupráci byla Rasova díla dotažena do konce. Kresby jim dodávaly tu poslední tečku, kterou díla potřebovala pro dokreslení detailů. Jeho tvorba pro mládež v sobě navíc měla něco opravdového (stejně jako pozdější prózy pro zralé publikum), a také vlasteneckého. Šlo tedy o nenásilnou výchovnou složku, kterou ale mohl přispět k výchově mladých lidí, a proto jeho tvorba pro děti byla a je dodnes velmi ceněna. Rais tedy začal do povědomí lidí vstupovat jako spisovatel pro mládež. Nicméně slávu, pokud to tak můžeme nazvat, získal, až když začal

---

⁵⁵ LEHÁR, Jan et al. *Česká literatura od počátků k dnešku*. 2., dopl. vyd. Praha, Lidové noviny, 2008. ISBN 978-80-7106-963-8. str. 366. Svým způsobem jde vlastně o psychologický román, který definuje například VLAŠÍN, Štěpán. *Slovník literární teorie*. Praha, 1984. Československý spisovatel.

⁵⁶ KOUKALOVÁ, Marie. Odkaz K.V. Raise Dětem In MAŠÍNOVÁ Leontýna et al. *Karel Václav Rais Studie, vzpomínky, dokumenty*, Lázně Bělohrad, Místní národní výbor v Lázních Bělohradě, 1959. str. 43

⁵⁷ Tamtéž, str. 45

⁵⁸ Tamtéž

naplno psát vesnické povídky a romány. Byl považován za jednoho z nejlepších v této sféře. Jeho vrstevníci i předchůdci uznávali jeho výjimečnost, i když ne všichni. Raisova díla byla hlavně F.X. Šaldou⁵⁹ odsuzována pro přílišné češství a realismus, také odsuzoval nezajímavost. To ale Raisovi nezabránilo, aby psal dál a vytvořil tak stále samostatně funkční literární díla. V jeho dílech jde, jak jsme se už několikrát zmiňovali, o jednotlivce, který je dobrý a důvěřivý člověk, kterému se tento přístup nevymstí – hlavní hrdina v *Zapadlých vlastencích* (1894). Nebo se jeho díla zabývají člověkem, který má také srdce na dlani, ale společnost ho odvrhne - *Kalibův zločin* (1895). Naprostou výjimkou je potom román *Západ* (1898). V každém jeho

díle je zastoupeno nějakým způsobem dobro a zlo. Některá jeho díla jsou idylou více, jiná méně. Ale *Západ* je výjimkou proto, že v tomto díle snad není možné najít špatného člověka. Pokřivené charaktery protentokrát nevyčnávají. V tomto románu naopak rozvinul spisovatel svoji velmi silnou stránku – dialog. Jakým způsobem psal a jaký sloh měl, tím se budeme zabývat v posledních kapitolách. Je ale jasné, že byl velmi osobitý a časem vyzrál ve sloh opravdového umělce.

Karel Václav Rais tedy mezi své současníky přinesl něco nového, dokázal psát pro mládež takovým způsobem, že se děti nenudily a nepřipadaly si zbytečně do něčeho tlačeny, naopak. Dospělému publiku potom dokázal předložit díla, která nejen dokonale zobrazovala kraj, ve kterém se odehrávala, ale byla to také díla, která měla silný psychologický podtext. A díky tomu se i dnes řadí mezi klenoty české prózy konce 19. století.

2. Poetika literárního díla

Předmětem našeho následujícího bádání bude poetika literárního díla v druhé polovině 19. století. Zajímat nás bude obecné pojetí poetiky postav a prostoru. Poetiku literárního díla lze uchopit z mnoha stran, a ať už význam díla a prvky, které se v něm nachází, rozebíráme

---

⁵⁹ Srov. Tento fakt, že Šalda Raise kritizoval uvádí více publikací, se kterými jsem pracovala: HODROVÁ, Daniela et al. *Poetika míst*. Praha, H&H, 1997. 249 s. ISBN 80-86022-04-8. LEHÁR, Jan et al. *Česká literatura od počátků k dnešku*. 2., dopl. vyd. Praha, Lidové noviny, 2008. ISBN 978-80-7106-963-8.

jakkoliv, jde o jakousi analýzu. Zkoumáním poetiky díla se zabýváme jeho významovou výstavbou – témata, názory, postoje, prostředky i postupy, které jsou v uměleckých dílech uplatňovány a jiné. Poetika literárního díla souvisí s mnoha literárněvědnými disciplinami a lze se o ní více dozvědět v literárně – teoretických příručkách.⁶⁰

2.1. Poetika prostoru

V následujících kapitolách se budeme zabývat poetikou prostoru s důrazem na ty prostory, které se objevují v námi zkoumaných dílech. Jsou to prostory, které se objevují ve většině děl podobně tematicky zaměřených a časově zařazených, jako jsou ta Klostermannova a Raisova. Proto se tedy pokusíme v následujících kapitolách zanalyzovat prostor obecně, jak je podle nás vyobrazen v literatuře 2. poloviny 19. století.

Začneme poetikou domu. Dům jsme zvolili proto, že je to jeden z nejzásadnějších objektů takto laděné literatury. Je to prostor žití a setkávání. Je to funkční objekt, který poskytuje střechu nad hlavou, teplo a soukromí. Dále může mít v textu spoustu významů a ty se budeme snažit odkrýt. Jak se mění dům v domov anebo domov v něco, co už hrdinovi bezpečí neposkytuje. Jestli je to jen rekvizita, nebo důležitý prvek. Dům má ale také kromě funkce a významu určitou symboliku. Symboliku rodiny, bezpečí, dětství, ale také vlastenectví, které je v této době zohledňováno ve většině děl, a proto ho zohledníme i my. Tato symbolika úzce souvisí s významem domu a ten zase s funkcí, a protože se tyto složky propojují, nelze je úplně oddělit. Budeme je tedy zkoumat společně, jak působí dohromady. Dům je jeden ze stěžejních prostor v dílech obou spisovatelů, kterými se zabýváme. Pokusíme se tedy nastínit, jak dům obecně vypadal v době, do které jsou díla zasazena. Ale protože se zabýváme hlavně poetikou fikce, kterou spisovatelé vytvářeli, bude nás tato problematika zajímat opravdu jen okrajově.

---

⁶⁰ Srov. PAVELKA, Jiří, POSPÍŠIL, Ivo, *Slovník epoch, směrů, skupin a manifestů*. Brno, Georgetown, 1993. str. 294 ISBN 80-901604-0-9. , VLAŠÍN Štěpán, *Slovník literární teorie*. Praha, Československý spisovatel. 1984. str. 468

Dále se budeme zabývat poetikou přírody. Příroda jako taková je další složkou, která přispívá k poetice děl K.V. Raise a K. Klostermanna. A stejně jako dům, i příroda a vše, co k ní patří, je používáno v dílech této doby. Budeme se zabývat těmi místy a zákoutími, která jsou v dílech obou spisovatelů zohledněna. Ano, oba popisují přírodní jevy komplexně, tak, jak opravdu v daných lokalitách byly, ale zásadní pilíře pro oba jsou hlavně hory a lesy. Proto i my se nyní při obecné definici zaměříme hlavně na tyto dvě oblasti. Lesy a hory obklopují hrdiny děl a dokreslují atmosféru příběhu. Les je chrám, který může být jak klidnou oázou, tak strašidelným místem. Les má dvojí funkci. Může člověka schovat před nesnázemi, ale také ho do nich může rychle dostat, pokud se spojí s živly jako je déšť, sníh, vítr apod. Hory jsou velké statické masivy, které se přibližují nebi, a tím pádem i Bohu mnohem víc než lidé. Jsou to ale také pevně stanovené body, které nezmění svoji polohu a v podstatě ani tvar. Jsou to tedy konkrétní jistoty, které jen tak něco nezničí. I hory mají více funkcí, jsou to mystické prostory, které mohou budit hrůzu, ale na druhé straně mohou člověku pomoci jako orientační bod nebo se může pod jejich převisem schovat před bouří.

Mezi poetiku prostoru řadíme i následující podkapitulu, poetiku dalších prostor. V této kapitole se dotkneme všech ostatních prostor, které se nám zdají být pro naše bádání důležitá. Celou kapitolu bude prostupovat motiv výchovy, protože ten se v dílech obou spisovatelů (hlavně K.V. Raise) objevuje velmi často. Dále to budou prostory víry, která se vzhledem k době, ve které díla vznikala, a do které jsou zasazena, nedá opominout. Dotkneme se i dalších hmatatelných prostor, jako je kostel, hospoda a jiné. To proto, že i tyto prostory v sobě mají skrytou důležitou symboliku. Stejně jako některé postavy. Z našeho hlediska je důležitý učitel a farář, a proto i jim se budeme v kapitole o poetice abstraktních jevů věnovat.

2.1.1. Poetika domu

Rozdělme si dům do dvou kategorií. Ta první pro nás bude dům jako budova a ta druhá dům jako domov - prostor bezpečí a rodinného krbu. U první kategorie záleží na tom, o jaký dům jde. Jsou domy cizí, kolem kterých člověk projde a kolikrát se ani nezastaví. Poté domy, které v nás mohou vyvolávat paniku a hrůzu, protože je neznáme a nějakým způsobem v nás

nevzbuzují dobrý pocit. Stačí pouze, aby se nám zevnějšek domu nelíbil, a už se to asi nezmění, ani když obyvatelé budou pravým opakem. I když je pravda, že tvář domu dávají hlavně jeho obyvatelé. Tedy hlavně atmosféru. Ale jsou samozřejmě domy, které jsou už od pohledu útulné nebo mají tak zajímavou architekturu, že vzbudí obdiv a důvěru.

Také existuje domov jako takový, který by měl v člověku vyvolávat pocit bezpečí, porozumění a lásky, ale ani tak tomu nemusí vždy být. Jsou domovy, a to i v dílech, kterými se budeme zabývat, kdy se z domova stane místo, kde hrdina není rád a cítí se ohrožen. Oproti tomu jsou samozřejmě i domovy teplé, kde hrdina najde vždy útočiště.

Tyto dvě kategorie, které jsme si nyní vymezili, sice lze vnímat odděleně, ale většinou je člověk vnímá jako celek. I když je hrdinův rodný dům ošuntělý s děravou střechou, bude pro něj stále představovat nejbezpečnější místo na světě a pro náhodného kolemjdoucího to může být jenom ošklivý barák. Idylická chaloupka ve stráni bude vždy evokovat praskající kamna a nikdo se na ní nebude dívat pouze jako na obydlí. Je důležité vnímat dům v kontextu okolního dění, a dále umět spojit dům jako budovu a jako místo domova.

Topos domu jako takového se v evropské literatuře začal výrazně rýsovat počátkem 19. století. Mělo to souvislost se vzestupem a pádem buržoazie, a také s určitým stavem lidského bytí a vědomí. Šlo především o toposity zdůrazňující vnitřek, oddělenost od světa a soukromí. Daniela Hodrová ve své knize *Místa s tajemstvím*⁶¹ dělí hlavní podoby domu do čtyř skupin. 1. idylický dům, 2. šlechtické hnízdo, 3. utopický dům a 4. rodný dům a dům vzpomínky. My se budeme zabývat hlavně první a poslední skupinou.

Začneme idylickým domem. Takový dům je středem idylické krajiny. Stačí si vzpomenout na Staré Bělidlo a v tu chvíli máme přesný příklad. Dům nebo spíše chaloupka je zde vnímán jako místo nezkaženého (maximálně na chvíli narušeného) rodinného štěstí. Takový dům představuje útočiště před světem, které nemůže nic a nikdo ohrozit. Chaloupka jako taková byla skromným obydlím, kde v harmonii žila celá rodina. Šlo o přibyték nízký a nenápadný, který stál většinou někde na samotě. Bohužel, ne vždy se podařilo, aby byl domov opravdu domovem, jak je tomu například v knize *Kalibův zločin*, ale tím se budeme zabývat později.

Idylický domek byl většinou ztělesněním matčiny náruče a otcovy síly. Za dřevěným

---

⁶¹ HODROVÁ, Daniela. *Místa s tajemstvím*. Praha, KLP – Koniasch Latin Press, 1994. 214. s. ISBN 80-85917-03-3.

stolem ve světnici se vždy řeší nejdůležitější věci a otázky. Oheň v kamnech jen dokresluje atmosféru bezpečí, tepla a domova. Takováhle chaloupka byla jedním z hlavních motivů vesnice a tedy protikladu města. Zde se mohli mnozí skrýt před nástrahami měst. Město bylo vnímáno jako něco špinavého a nemravného, zatímco vesnice jako čistý a nezkažený kus naší země. (Nebylo tomu tak vždy, tvář vesnice a města se měnily s dobou, nicméně v době, kdy byla na vrcholu „idylická chaloupka“, byl tento protiklad vnímán takto.) Pro 19. století je potom charakteristické vnímat ves a s ní i chaloupky jako znak národního uvědomění a češství, zatímco město je vnímáno jako opak.

Jak jsme se zmínili už výše, pro dokonalé vykreslení idylické chaloupky je velmi podstatné prostředí, ve kterém se nachází. velmi podstatné, pro dokonalé vykreslení idylické chaloupky, je prostředí, ve kterém se nachází. Je odloučená a chudá, nicméně v kontrastu s krásnou přírodou, lesem, loukou, květinami a potůčkem se zdá být krásnější než kterékoliv panské sídlo a v tom je její kouzlo. Dům nikdy nemůžeme brát jenom jako dům, každý má svoji duši, svůj účel a své obyvatele. Tudíž se na něj nedá nahlížet pouze technicky jako na prostor obývání. Má mnohem více tváří.

Velmi úzce je s idylickým domem spjat dům rodný. Právě ten, kde se hrdina narodil a kam se vrací buď fyzicky, nebo jen ve vzpomínkách. Ten je nejidyličtější ze všech, protože se léty v paměti jaksi změnil a ještě zkrásněl. Ovšem ani tady nejde jenom o nostalgické návraty k vlastním kořenům, ale také o návraty ke kořenům národním. Dále může takový domek symbolizovat i jakýsi chrám. Chrám všech ctností vesnického života. Chrám, který poskytne komukoliv z obyvatelů bezpečný úkryt. Ale nejen takto metaforicky. Je známo, že lidé na vesnici jsou zbožnější než lidé ve městech, a proto je chaloupka také prostor víry.

Samozřejmě každého čtenáře napadne, do jaké míry spisovatel promítl svoji vlastní vzpomínku či zkušenost do svého díla. Někdo opravdu zasadil dějiště svého příběhu do své rodné nebo jinak známé chaloupky. Někdo se ztotožnil s vyprávěním, které někde zaslechl. Ať už to bylo jakkoliv, vždy musíme mít na paměti, že jde o literární fikci. Srovnávat s reálným předobrazem bychom sice mohli, ale cílem naší práce je postihnout, jak vypadala právě spisovatelova fikce. Bude nás zajímat vykreslení jednotlivých detailů, vizuálních i pocitových a celková atmosféra, kterou spisovatel dokázal chalupě vtisknout.

Každý dům a chalupa mají své kouzlo. Ty, kterými se zabýváme my, jsou více či méně idealizované. Všechny spojuje to, že jsou to vesnické příbytky, které by měly poskytovat

útočiště a teplý úkryt. Ale nejen to, samozřejmě nesmíme zapomínat na to, jakou dobu prozkoumáváme. V každém díle této doby se objevuje více či méně znatelný odkaz k vlastenectví, které je velmi úzce spjato právě s idealizováním prostor. Chaloupky a chalupy byly pro vlastenecké tendence jako stvořené. Byly zasazené do krásné české přírody. Právě za jejich stolem se setkávala doposud ještě nezkažená česká rodina. A právě proto je chaloupka „*nositelem autentických hodnot „češství“, je výpovědí o odolnosti a nezdolnosti národa.*“⁶² Znovu se tedy dostáváme k tomu, na co jsme odkazovali na počátku této kapitoly. Musíme se na dům, v tomto případě chalupu, dívat z více úhlů a propojovat poznatky, které v průběhu četby literárního díla získáme.

2.1.2. Poetika přírody

Další důležitou složkou děl, která nás bude zajímat, je příroda a její pojetí. Jsou to lesy, louky, kopce, hory, potoky atd. Vše, co hrdiny našich příběhů obklopuje a jakkoliv s nimi souvisí. Pojd'me si tedy odhalit obecnou poetiku těchto míst.

Na všechna místa v literárních dílech nás většinou dovedou hrdinové daného díla. A jak se tam oni sami dostanou? Může to být jejich životní úděl. Narodí se tam, žijí i zemřou. Dále to může být z důvodu, že hledají dobrodružství, nové světy nebo zmizelé osoby, jak je tomu například v románech Julese Vernea. Může jít o román, ve kterém je popsána kolonizace, christianizace a jiné podoby ideologické a hospodářské proměny divočiny. Takovým románům se říká *civilizační, kolonizační nebo misionářské*⁶³ a příkladem takových románů jsou díla z pera Jacka Londona. V neposlední řadě může hrdinu do divočiny dostat konflikt se světem, sociální třídou, otcem, odcizení, válečné trauma nebo práce. Ať už se tam dostanou jakkoliv, je jen na nich, aby se naučili v takovém prostředí žít. Podoby může příroda nabírat všelijaké, od těch děsivých a tajemných po krásné, přirozené a jedinečné.⁶⁴

---

⁶² MACURA, Vladimír. Chaloupka – projekt idyly. In HODROVÁ, Daniela et al. *Poetika míst*. Praha, H&H, 1997. 249 s. ISBN 80-86022-04-8. str. 43 – 61.

⁶³ HODROVÁ, Daniela. *Místa s tajemstvím*. Praha, KLP – Koniasch Latin Press, 1994. 214. s. ISBN 80-85917-03-3.

⁶⁴ Tamtéž

Jedno z míst, které je vždy velmi výrazné a spisovatel z něj často udělá pilíř příběhu, je hora. Hory se nejčastěji objevují v horských románech a povídkách. Skrývají v sobě spoustu tajemného, už jenom proto, že to jsou dominanty kraje, kolem kterých se mohou srážet mlhy a páry. Jsou to mysticky působící pilíře. Hora jako taková je symbolem středu světa, místo setkání nebe se zemí. Ale může znázorňovat cokoliv – ráj, očištěc, místo, kde se hrdina setkává s protivníkem. V době národního obrození se v české i slovenské literatuře ožívají pověsti spjaté s horami. Některé se národně sakralizovaly – Říp, Blaník, Krkonoše, Tatry. I literatura 20. století vidí v hoře mytický, rituální význam. Je to místo zasvěcení a meditace. Mystérium je rozestřeno po celé horské krajině, a díky tomu nese hora znaky tajemství.⁶⁵ Hory ale nemusí mít jen mystický ráz. Jsou to i jisté orientační body, a to nejen pro hrdinu, ale i pro čtenáře. Pokud se hrdina vrací domů, a už z dálky vidí vrcholky známých hor, je to pro něj orientační bod. Pro čtenáře v tu samou chvíli, protože ví, že se v příběhu dostává zpátky do hrdinova rodného prostředí. Hory jsou tedy pilířem příběhu nejen proto, že se jich mohou lidé bát, ale také pro to, že mohou být pro hrdiny jistotou. Většinou je to tak, že hrdina, který v horách žije od malička, vnímá hory sice s pokorou, ale také přátelsky. Člověk, který do hor přichází odjinud, vnímá hory také s pokorou, ale i se strachem.

Dalším prostorem je les. Ten v sobě ukrývá spoustu mýtin, paloučků, potoků a tajemných míst. Les může být útočiště před přírodními živly. Ale také může být těmito živly zcela prostoupen a tak se stane, že jim poskytne půdu pro to, aby se staly nebezpečné životu. Stejně jako může být les tichým chrámem přírody, který poskytuje prostor pro meditaci a rozjímání, tak může být děsivým prostorem plným duchů, strašidel a nevysvětlitelných zvuků. Od středověku se podoby lesa měnily. Od prostoru, kde se toulaly zapomenuté duše a bludičky až po tichou oázu klidu. Potoky, které lesem protékají, jsou od pradávna vnímány jako přirozená hranice, která les dělí a přesně vytyčuje, čím je jaký prostor. Ale nejde jen o hraniční pásmo v pravém slova smyslu. Může jít i o hranici pomyslnou.⁶⁶ Tedy o hranici mezi dobrem a zlem. Mezi tou částí lesa, kde je ještě bezpečno a mezi tou, kam už se vstoupit nedoporučuje. Většinou se obě tyto možnosti symbolicky propojují. Je to hranice dvou míst, a zároveň

---

⁶⁵ HODROVÁ, Daniela. *Místa s tajemstvím*. Praha, KLP – Koniasch Latin Press, 1994. 214. s. ISBN 80-85917-03-3.

⁶⁶ Srov. Tato interpretace mě napadla spontánně při psaní, ale ověřila jsem si jí i v odborné literatuře. Konkrétně hovoří o překračování „hranic sémantických polí“ ve své knize Jurij M. Lotman. LOTMAN, Jurij M. *Struktúra umeleckého textu*. Bratislava, Tatran, 1990. ISBN 80-222-0188-X.

prostor ohraničující bezpečí.

Místo, kam se děj knihy zasadí, je nedílnou a velmi podstatnou součástí celé fikce. Dokresluje náladu a atmosféru knihy. Rázem se obyčejné věci mění v neobyčejné. Zahrada, která patří k domovu hrdiny, není jen obyčejnou zahradou, ale součástí domu. Vše, co hrdinu obklopuje, dostává konkrétní rysy díky tomu, o jaké dílo jde. Je velmi podstatné, zda je příroda součástí celého děje, nebo zda je jenom estetickým prvkem, který je spíš „obrazem na stěně“. Pokud je totiž příroda a všechny její nástrahy součástí, dostává rázem příběh trochu tragický nádech, ovlivňující hrdiny. Také nemilosrdný a těžký život je takřka nepochybný v těžkých podmínkách, kdy jsou hrdinové sužováni vrtochy matky přírody. Naopak, pokud se děj knihy odehrává mimo přírodu, pokud nejsou lesy, louky, skály a jiné oblasti přímou součástí života hrdinů, také do jejich života přímo nezasahují. Například, zima v horských oblastech zasáhne všechny obyvatele velmi krutě, pokud je studená a dlouhá. Ale je rozdíl mezi tím, jestli se hrdinové nacházejí někde uprostřed lesů, na samotě, kde živáčka nepotkají. Nebo jestli jsou z horské vesnice, kde život také není lehký, ale rozhodně je jiný. Touto problematikou se budeme podrobně zabývat v kapitolách, kde budeme už konkrétně porovnávat poetiku děl.

2.1.3. Poetika dalších prostor

V této kapitole se budeme zabývat různými prostory pro zobrazení důležitých jevů a momentů v díle. Budou nás zajímat prostory výchovy. Pokusíme se postihnout všechny výchovné momenty a místa, která se v dílech objevují. Dále nás bude zajímat motiv víry, úzce spojený s výchovou. Jak se víra v dílech objevuje a proč. Posledním prostorem, kterým se budeme zabývat, bude vězení. Jak se jeho tvář právě v 19. století proměňovala, jak se uvězněný cítil a jaké pocity vyvolávalo i samo vězení. Problematickou těchto jevů se zabýváme proto, že byly v literatuře druhé poloviny 19. století hodně obvyklé a protože budou souviset i s konkrétními díly, které budeme rozebírat. Proto je důležité vědět o těchto aspektech i něco obecného.

Co se výchovy týče, vždy člověku chtě nechtě přijde na mysl škola a učitelé, těmi také začneme my. Postava učitele byla v 19. století vnímána jako postava osvícence. Byl to

vzdělaný člověk, který učil děti nejen vzdělanosti, ale také dobrým mravům. Učitel byl vždy muž a byl vnímán jako někdo intelektuálně vyšší než třeba sedláci a hospodáři. Nehodilo se, aby se učitel opíjel denně v hospodě, byl hrubý a neomalený. Dobrý učitel musel být také dobrým muzikantem. Většinou hrál na housle nebo na piáno, sám skládal menuety, a ty pak předehrával dětem. Každý dobrý muzikant, který zpíval a hrál české, vlastenecké písně, byl dobově vnímán jako dobrý občan a vlastenec. A to se samozřejmě očekávalo hlavně od vzdělaných lidí, kterými učitelé byli. Učitelé byli ve vsi vždy vážení a všichni je měli rádi, alespoň takový obraz některá díla podávají, bohužel tomu tak ale nebylo pokaždé. Vzpomínkami se mnozí spisovatelé ve svých dílech dostávají i k učitelům méně oblíbeným, kteří tvrdě trestali každý hřích rákoskou, a nikdo je neměl rád. Tedy, postava učitele byla na jednu stranu velmi důležitou součástí každodenního života všech, na stranu druhou byli mizerně placení a setkávali se mnohdy s tím, že je žáci neposlouchali. Například v Raisových Zapadlých vlastencích je ukázaný svízelný život učitelův, jak těžké platové a v souvislosti s tím i životní podmínky má, ale je to vlastenec, kterého časem začnou mít obyvatelé vsi, do které přišel pracovat, rádi. Je to dobrý muzikant, a v souvislosti s tím i dobrý člověk.

Škola, ve které takový učitel učil, byla zároveň i jeho domovem. Buď byla hierarchie ve škole postavena tak, že tam žil učitel se svojí rodinu, a k tomu ještě pomocník, anebo tam byl učitel sám, záleželo na okolnostech a situaci. Mohlo se mnohdy stát, že pomocník, který přišel do venkovské školy, neměl ani vlastní komůrku a žil v podstatě ve třídě. Tak to chodilo i s učitelem, byl -li ve škole sám a neměl - li rodinu. Ale ne vždy, v lepších případech měl učitel svoji místnost, kde za sebou mohl zavřít dveře a mít trochu soukromí. Učitel dával škole tvář - jaký byl učitel, taková byla škola. Pokud byl učitel přívětivý a k dětským skutkům spravedlivý, tak i škola měla laskavou a starostlivou tvář, fungovalo to ale i naopak. Vesnická škola by ze zásady neměla děti k ničemu nutit, ale zvát ke vzdělání. Bylo to neutrální dřevěné stavení, většinou se zahrádkou. Tuto zahrádku učitel společně s dětmi obstarával, a právě ta zahrádka, stejně jako květiny v oknech, reprezentovala jak školu, tak i pana učitele. Ale nejen to, starost o zahrádku byla pro děti zábavná forma, jak se naučit určité povinnosti. Pokud pan učitel choval například ještě holuby nebo včely, výchovný aspekt se násobil. Zahrádka školní většinou úzce sousedila se zahradou farní. Celkově byla fara a škola velmi propojena, ale k tomu se dostaneme později, až budeme rozebírat prostory víry v dílech. Škola jako budova se od ostatních lišila pouze tím, jaký měla statut - byla to určitá instituce. Vyšší nebo větší než okolní

stavení zpravidla moc nebývá. Mnohá hospodářství v té době byla totiž mnohem rozlehlejší.

Škola na venkově má zřejmý *selský charakter*⁶⁷, je jiná než ve městě. Lidé na vesnici jsou totiž jiní, i denní kolorit je tam jiný, a proto i výuka a podoba školy je naprosto odlišná. Škola zde vytváří s okolím harmonii. I když je to instituce a budí v lidech jiný dojem než hospodářský dvůr, stále je to prostor, který je s okolním prostředím spjat. Tvář škoie tedy dává, jak jsme se zmínili výše, hlavně učitel, ale nejen on. Pokud má rodinu, tak i jeho žena, a pokud má pomocníka, potom i on. Ale i děti, které školu navštěvují. Jiný je dům, pokud je tichý a bez dětského smíchu a pláče, a jiný je, pokud je tam tohoto všeho plno. Škola jako taková promlouvá právě lidmi, kteří v ní jakkoli fungují. Škola je stejně jako kostel určitým místem reprezentace obce. V některých dílech „mlčí“ a je pouze dobovou kulisou a reálií dotvářející dění. V jiných dílech je objektem, kde se pro příběh děje spousta zásadních věcí. Škola a učitel mají určité poslání a úděl a jako takové jej musí bezezbytku plnit.

V souvislosti se školou a učitelem jsme se dotkli fary a potažmo faráře. Tyto dvě instituce a oba dva muži byli v těchto dobách hodně propojeni. Farář na učitele dohlížel, byl jakýmsi jeho „nadřazeným“. Dohlížel mimo jiné na to, aby dětem byla odmalička vštěpovaná víra, aby ji brali jako přirozenou součást svého života. Škola a fara spolu většinou úzce sousedily a buď měly zahrádky těsně vedle sebe, nebo dokonce společné. Obě tyto budovy byly instituce a jak farář, tak i učitel, byli vzdělanci, mnohdy jedinými ve vsi. Proto se farář s učitelem často přátelili. Od výchovy ve škole jsme se tedy dostali ke kostelu a k víře. Ale nadobro výchovu neopouštíme, protože tento aspekt bude procházet napříč celou touto kapitolou.

V 19. století byla většina populace věřící, proto se víra v dílech objevuje jako nezbytná dobová reálie, ale také jako prostředek pro vyzdvižení vlasteneckých myšlenek. Farář byl, jak jsme řekli, vzdělanec a přítel učitelův, který byl mnohdy mladý, právě opouštějící školu a vlastenecky velmi zapálený. Farářovo kázání bylo jistým typem osvěty pro jinak málo kulturou a vzděláním dotknuté občany. Buď mohlo mít ráz přímo vlastenecký, nebo stačilo to, že se v kázání navracel k původnímu a historickému. Víra na vsi měla mnohdy podobu tzv. *spontánní víry*⁶⁸. Ukázka takové spontánní pobožnosti je podle Marie Kubínové hlavní postava z díla

---

⁶⁷ HRABATA, Zdeněk. Prostory výchovy In HODROVÁ, Daniela et al. *Poetika míst*. Praha, H&H, 1997. 249 s. ISBN 80-86022-04-8. str. 2

⁶⁸ KUBÍNOVÁ, Marie. Prostory víry a transcendence. In HODROVÁ, Daniela et al. *Poetika míst*. Praha, H&H, 1997. 249 s. ISBN 80-86022-04-8. str. 10

Boženy Němcové – Babička. Tato žena, ač nevzdělaná, selským rozumem chápe, co jí je v kostele říkáno. Chodí do kostela pravidelně, na ranní mše, chodí na procesí i na poutě a bere to jako součást svého života. Taková byla většina starousedlíků na vsi a hlavně děti. Od malička naslouchali od rodiny, faráře i učitele víře a brali ji jako součást svého života. Věřili a věděli proč. I vzdělaní lidé, jako jsou právě faráři, se stávali skrz tento prostý lid spontánními věřícími. Poutě a procesí, o kterých jsme se zmínili v souvislosti s Babičkou, byly pro vesnický lid součástí jejich života. Bylo to vytržení z každodenních povinností, stejně jako nedělní mše. Součástí víry jsou i maličkosti, jako je růženec, modlitební knížka, modlitby vyřknuté před spaním, příběhy, které dospělí vypráví dětem a v kterých figurují svatí. To vše a spoustu dalších detailů pobožnosti najdeme takřka v každém díle té doby.

Kostel a ostatní *křesťanské církevní stavby*⁶⁹ lze podle nás vnímat dvěma způsoby.

Kostel a křesťanské církevní stavby jako budovy

Kostel a křesťanské církevní stavby jako místo pro víru, zamyšlení, zpytování svědomí apod.

První s druhým samozřejmě úzce souvisí, a jen těžko je od sebe můžeme oddělovat. I tak se ale pokusíme prozkoumat tyto způsoby jeden po druhém. První způsob je vnímat kostel, kostelík, kapličku nebo boží muka, jako objekt. Jsou to symboly nejen víry, ale i útočiště. Symbolem víry jsou kostely díky svému vzezření. Mají typický vzhled, ať už jsou malé či velké, a pro svoji architekturu jsou ojedinělým prostorem ve vsi nebo na poli. Také proto, jak vypadají uvnitř. Sochy svatých, vertikálnost sloupů, okázalost výzdoby, to vše vzbuzuje v člověku určitý pocit strachu a pokory a dokazuje mu, že je ve svatostánku, kde na něj víra dýchá ze všech stran. Symbolem útočiště je z mnoha důvodů. Součástí kostela je mnohdy fara, která byla vždy přívětivým domem pro všechny obyvatele vesnice. Dále proto, že při návratu domů, například z města, ze školy nebo po dlouhém odloučení, první, co hrdina už z dálky viděl, byla kostelní věž. Ale už cestou loukami procházel kolem známých božích muk, která jako dítě mýjel při procesí. Kostely i kaple jsou také místem shledávání, všichni občané se scházejí při mši a při cestě do kostela i z něj se tvoří hloučky, lidé si povídají a prohlubují sousedské vztahy. A tím plynule přecházíme ke druhému způsobu vnímání. Lidé do kostela a na procesí nechodí jen z povinnosti (viz spontánní víra), ale proto, že chtějí. Mají potřebu vyslechnout kázání nebo se

---

⁶⁹ KUBÍNOVÁ, Marie. Prostory víry a transcendence. In HODROVÁ, Daniela et al. *Poetika míst*. Praha, H&H, 1997. 249 s. ISBN 80-86022-04-8. str. 10

vyzpovídat, chtějí se skrz kázání dozvědět něco nového a očistit se. Také jsou pro ně tato místa důležitá proto, že se mohou „setkat s bohem“.

Kostel samotný bývá většinou umístěn ve středu vesnice, někde na vyvýšeném místě. Je přesně určeno, kde bude stát a jakým způsobem bude utvořen jeho vnitřek – kde bude oltář a jak bude řešeno i vše ostatní. Lze v tom spatřovat určitou geometrickou symboliku ve vertikálním i horizontálním uspořádání kostela. Tento svatostánek mívá v románech mnoho podob. Může být starý a zchátralý, nebo nový a opravený, také může být malý, ale i velký. Ať tak nebo tak, vesnický kostel (kostelík) souvisí s životem každého obyvatele od začátku až do konce. Je to místo křtu, svatby i pohřbu. Nicméně i v literatuře 19. století se stávalo, že hrdinové polemizovali, zda bůh opravdu je. Většinou se tak stávalo, když byli ve svízelné situaci, která jim něco nebo někoho vzala anebo se jim prostě nejevila zrovna fér. Tak například, když jim zemřel někdo blízký nebo měli nešťastnou lásku, ocitli se v ohrožení života nebo je někdo zradil. V tu chvíli jejich víra polevila a oni se začali rouhat. Ovšem ne všichni, jsou i tací jedinci, kteří svůj nelehký úděl, ať už je jakýkoliv, nesou hrdinně a ani jednou ve své víře nepoleví.

Nyní si dovolíme malou odbočku. Kostel je často označován také jako chrám a právě se slovem chrám si tehdejší spisovatelé uměli často hodně vyhrát. Chrám byl používán často jako metafora. Používaly se spojení, jako „chrám kultury“, „chrám českého písemnictví“, „chrám vzdělanosti“ a jiné. Protože chtěli poukázat na velikost a vznešenost nejen našeho jazyka, ale také objektů a míst, kterým tato jména dali, využívali právě název chrám. Vždyť i přírodní krásy, a zejména lesy, jsou často označovány za „přírodní chrám“. Metaforou je potom i pojmenování Národního divadla – Zlatá kaplička. Zlatá poukazuje na vznešenost. Kaplička potom na celonárodní vlastnictví, přístupnost a v souvislosti s tím na to, že do sbírek přispívali i chudí venkovští lidé.⁷⁰

Ať už víru chápali lidé jakkoliv, bylo zřejmé, že to byl také určitý prostředek výchovy. Časné vstávání na ranní mše, dlouhé kilometry strávené na poutích a procesích, půst, modlitby a mnoho jiných zvyků zocelovalo lidskou duši a utužovalo charakter. Další místo, kde se střetávali lidé a svým způsobem je to místo i vychovávalo, je hospoda. Může se zdát trochu kontroverzní, i v souvislosti s tím, co jsme uváděli na začátku této kapitoly o tom, že by učitel

---

⁷⁰ KUBÍNOVÁ, Marie. Prostory víry a transcendence. In HODROVÁ, Daniela et al. *Poetika míst*. Praha, H&H, 1997. 249 s. ISBN 80-86022-04-8.

neměl chodit do hospody, ale to není tak jednoznačné. Učitel se, podle nás, neměl denně opíjet do němoty a lít do sebe jednu kořalku za druhu, jak to mnohdy dokázali sedláci a hospodáři. Nicméně i učitelé do hospody chodili, stejně jako faráři, a často spolu seděli u stolu. V hospodách totiž vládla určitá hierarchie zasedacího pořádku. Myslitelé a vlastenci sedávali jinde než „obyčejný“ lid. Ale i obyčejní lidé k nim často přisedli, aby se dozvěděli, co je kde nového. Učitel s farářem chodili do hospody právě z toho důvodu, aby více znali lid, který je obklopoval. Taková hospoda byla stejně jako kostel určitým místem odpočinku a střetávání. Například pokud hrdina vykonal cestu do Prahy, což bývá často součástí příběhů o obrozencích, kdy Praha má pro příběh několik významů. Je to památník historie a jsou tam čínorodí vlastenci, je to prostor, jenž inspiruje, ale na druhu stranu se v Praze také mluví německy. Když tedy hrdina přijel do Prahy za nějakým účelem, a u toho si šel sednut do hospody, odjížděl o spoustu nových dojmů obohacenější. V Praze byli v hospodě studenti i obrozenci, mohlo se stát, že se farář z malé horské vesnice setkal v hospodě se slavným představitelem obrození, jako byl Jungmann nebo Šafařík⁷¹. Ale nejen hospoda, Praha měla i jiná místa velmi důležitá, byla to divadla, knihkupectví a také nově kavárny, které byly o stupeň výše než hospody. Když se hrdina z takové cesty vrátil, předal nově nabyté vědomosti dál zase ve „své“ vesnické hospůdce. Hospody byly prostorem, kde se mluvilo česky. Ať už to byla hospoda pražská, kde alespoň jeden vlastenecký stůl hovořil češtinou, nebo hospůdka v horách. A to je jeden z nepřímých výchovných motivů – používání českého jazyka. Doslova v době národního obrození a těsně po něm, byly hospody *kolbiště za národní řeč*⁷². Nepřímý symbol slovanství a tedy češství bylo kromě jazyka i pivo, které bylo v českých zemích vždy oblíbeno a jehož název – pivo – je ryze český. Nicméně, hospodě se nedá upřít to, že i když se v ní schází vysoce postavení a důležití lidé, pořád je to pokleslý typ zábavy a místo, kde se schází i pokleslá, nízká společnost, která se podle svého statutu také chová. Je tedy důležité si říci, že oproti všem jiným místům a jevům, o které se v této kapitole opíráme, je hospoda opravdu tak trochu vybočujícím prostorem. Například, pokud by se spisovatel uchýlil k plastickému vyobrazení tohoto místa, působilo by takřka odporně. Tím myslíme, pokud by zachytil do svého textu pachy, zvuky, vizuální vjemy – jak kdo vypadá, jak se po pátém pivu

---

⁷¹ HRABATA, Zdeněk. Prostory výchovy. In HODROVÁ, Daniela et al. *Poetika míst*. Praha, H&H, 1997. 249 s. ISBN 80-86022-04-8.

⁷² MACURA, Vladimír. Kontexty české hospody. In HODROVÁ, Daniela et al. *Poetika míst*. Praha, H&H, 1997. 249 s. ISBN 80-86022-04-8. str. 3

chová nebo jak se chvástá. Ano, nad žejdlíkem dobrého pití jsou češi schopni postavit dům a vyhrát bitvu. Nikdo jim také neodpáře, že i když se za to trochu stydí, chodit do hospody je v podstatě povinnost a národní zvyk. O tom něco vypovídají i v 19. století oblíbené historiky o stropu. Nejvýstižněji je tato historika popsána Janem Nerudou: „Každý z nás zajisté do omrzení často slyšel výrok z let třicátých, učiněný tenkrát v hostinci U bílého lva, kde scházela se společnost vlastenecká, hlavně pak společnost literární: ‚Kdyby ten strop zde na nás spadl, je po českém národě!‘“⁷³. Tento výrok má dva prokazatelné úhly interpretace. V hospodě se scházejí všichni, lidé z vysoké i nízké společnosti, vedou hovory a utužují vztahy. Nicméně, co je to za národ, když utužuje vztahy právě na tak pokleslém místě jako je hospodský lokál?

Na závěr této kapitoly bychom rádi krátce rozebrali prostor vězení. Vězení je uzavřený prostor a tedy přirozeně protiklad k prostorům otevřeným, jako je například otevřená krajina (možnost volně dýchat na rozdíl od vězení). Uzavřený prostor ale nemusí být nutně vězení v pravém slova smyslu a také to nemusí být místo, kde by hrdina bezpodmínečně trpěl, a proto si hned pro začátek vymežíme, co je vězení a co ne. Podle Daniely Hodrové, lze tyto uzavřené prostory vymežit do dvou skupin:

Je to místo do něhož postava touží proniknout a jež zkoumá (uzavřený hrad, palác, zahrada...)

Místo v němž se postava ocitla nedobrovolně – z trestu

Tato podoba souvisí s druhem a žánrem díla:

V romantické poezii tíhl obraz vězení k symbolickému prostoru metafyzického rozjímání a bytí či dramatického zápasu o duši vězně.

V romantickém a později realistickém románu a v dalších prozaických útvarech se začala tvořit nová podoba vězení.

Právě druhá skupina je ta, která nás zajímá, obraz vězení se zde odpoutal od romantické stylizace a vězení přestalo být místem metafyzickým. Stalo se místem sociálním, a to především proto, že se z vězení stala instituce. Do 19. století to bylo jen přechodné místo, taková „čekárna“ na popravu nebo na galeje. Většinou to byla jen jedna cela, kde odsouzenec čekal na verdikt. To se změnilo, vězení už byla budova, kde bylo víc cel, a tím i více zločinců, tedy šlo o určitý typ kolektivizace. Vězení začalo být trestem. Pro hrdinu, který se do vězení jakkoli

---

⁷³ NERUDA, Jan. POKORNÝ, Rudolf. In *Podobizny III, Spisy 31* (ed. M. Novotný), SNKLHU, Praha, 1954. str. 238.

dostal, to byly tíživé chvíle, nejtíživější bývala většinou noc, kdy hrdinu přemáhal stesk po domově. Cela pro něj byla jistým typem obydlí, ale velmi nepříjemného. Vězení byl dům, budova, kde ale nikdo z obyvatelů neměl domov (viz kapitola poetika domu). Ve vězení se hrdina změnil. Přiblížil se k bohu a sám k sobě. V této době začalo být vězení místem jak trestu, tak především převýchovy v dobrého občana. Na konci této kapitoly se tedy dostáváme zpátky k tomu, čím jsme začali. V 19. století mají skoro všechna díla výchovnu tendenci, a proto se prostory výchovy dají najít v podstatě ve všem.

2.2. Poetika postav

V této kapitole se zaměříme na poetiku postav, s důrazem na poetiku postav v 19. století. Obecně poetika postav úzce souvisí s poetikou prostoru. Prostor ovlivňuje postavu a naopak, postava ovlivňuje prostor, ve kterém se nachází.⁷⁴ Postavy bývají prvkem, který prostupuje celé dílo a který propojuje jednotlivé komponenty jeho výstavby. Spojovacích prvků děl je samozřejmě několik, ovšem postava je jeden z těch nejvýraznějších. Postava prostupuje všechny složky díla jako *svérázný motiv, či spíš dynamický komplex motivů*⁷⁵. Postavu v každém díle tvoří několik prvků, které budeme v této kapitole rozebírat. Je to její tělo a vizáž celkově – jaká je stavba jejího těla, jede – li například o velkého statného hospodáře nebo křehkou jemnou děvečku. Neméně důležité je, jaké má postava držení těla, jaké nosí oblečení a další fyzické rysy. Další prvek, který tvoří postavu, je její jméno. V době, kterou se zabýváme, nebylo zase tolik důležité, ale i tak mělo a má svoji funkci. V neposlední řadě jde také o myšlenky, pocity a činy té které postavy. Když tyto všechny prvky dáme dohromady, utvoří se nám jakýsi charakter.

Způsobů vyobrazení charakteru v díle je několik. Použijeme kostru z knihy ... *na okraji*

---

⁷⁴ Překračováním hranic sémantických polí se zabývá Daniela Hodrová i Jurij M. Lotman. HODROVÁ, Daniela. ...*na okraji chaosu*.... Praha, TORST, 2001. 865 s. ISBN 80-7215-140-1. , LOTMAN, Jurij M. *Štruktúra umeleckého textu*, Bratislava, Tatran, 1990. ISBN 80-222-0188-X.

⁷⁵ HODROVÁ, Daniela. ...*na okraji chaosu*.... Praha, TORST, 2001. 865 s. ISBN 80-7215-140-1. str. 519
Uvědomuji si, že kapitoly v této knize, které se zabývají poetikou postav, jsou zaměřeny především na poetiku postav z děl 20. století. Nicméně, oba spisovatelé tvořili na konci nebo i na přelomu století. A také obecné pojetí postav, které Hodrová v knize vysvětluje je velmi výstižné i pro mé zkoumání. I tak jsem zaujala vlastní stanovisko a informace načerpané z knihy interpretuji tak, aby byly v souvislosti s daným tématem.

chaosu... od Daniely Hodrové:

*promluva vypravěče o postavě (přímá charakteristika postavy, popis jejího zevnějšku, chování jednání, myšlení); součástí této promluvy je i jméno, dialogy a výroky jiných postav o této postavě
monology a) „ vnější“ b) „ vnitřní“
scénické poznámky (v dramatu, výjimečně i jinde)*

Ve druhé polovině 19.století je nejvíce patrný první způsob. I když ne zcela takto jednoznačný. Většinou je postava charakterizována na počátku knihy od hlavy až k patě, ale ne vždy. Jsou i díla, která si některá fakta nechávají až na pozdější dobu, jako určitý typ překvapení. Také jsou díla, která hned neodhalí jméno postavy. Naznačí například její funkci nebo příjmení, ale jméno se dozvídáme až v průběhu samotné četby. Toto zvláštní pojetí, co se jmen týče, se objevuje v knize, kterou budeme rozebírat – *Ze světa lesních samot* od Karla Klostermanna. Ovšem i další způsoby charakteristiky se v dílech více či méně objevují společně.

Rozeberme si nyní první způsob detailněji. Tento způsob charakteristiky může být různorodý a může mít v textu několik forem. Většinou se začíná popisem zevnějšku, jako například v Kalibově zločinu K.V. Raise, který budeme i v této souvislosti rozebírat. Daniela Hodrová to ve své knize vysvětluje takto: *„Popis zevnějšku postavy, tvořící její část, se významně podílí na celistvém obrazu postavy, na jednotě „ vnějšího“ a vnitřního“ těla – tento popis, jehož součástí je oděv, koresponduje s charakterem, profesí, společenským zařazením. Tento popisný textový soubor se v základní podobě v textu zpravidla vyskytuje jen jednou, obvykle na počátku, nanejvýš bývá dále upřesňován, případně se modifikuje...“⁷⁶* A poté se vypravěč dostává v průběhu děje k pocitům a myšlenkám.

Tento způsob charakteristiky, kterým se zabýváme a který byl uplatňován v druhé polovině 19. století, je tzv. *Přímá charakteristika*⁷⁷, ale i tak není jednoznačné, že se na prvních stranách dozvíme o hlavních postavách vše, a pak už jde jenom o děj v knize, kterým postava proplouvá. Rozdělme si přímou charakteristiku na dvě skupiny. Jedna je ta, kdy se vše podstatné o postavě – jak vypadá, jaký má oděv, jak se jmenuje, kde bydlí a co dělá – dozvíme hned na začátku a pak s ní, jako už se starým známým postupujeme dějem, než dočteme poslední list. Druhá je, řekněme charakteristika *roztroušená v textu*⁷⁸. Za takovou považujeme

⁷⁶ HODROVÁ, Daniela. *...na okraji chaosu...*. Praha, TORST, 2001. 865 s. ISBN 80-7215-140-1. str.520 - 521

⁷⁷ Tamtéž, str. 561

⁷⁸ Tamtéž

tu, kdy se o postavě nějaké informace dozvíme na začátku a ostatní v průběhu děje. Buď v průběhu, nebo až na konci knihy sestavíme skládku informací, které nám jsou odhalovány nenápadně, někdy jen tak mimoděk, někdy zase například retrospektivním vyprávěním, buď vypravěče, nebo některé z postav. To, jaká v konečné fázi postava skutečně je, závisí také do značné míry na čtenáři, který svou vlastní fantazií, pokud je mu k tomu dán prostor, dokreslí postavu k obrazu svému.

Přímá charakteristika postavy bývá také často propojena s tzv. *Nepřímou charakteristikou*⁷⁹, a to prakticky v každém díle. Nikde nenajdeme jenom přímou nebo jenom nepřímou charakteristiku. V dílech doby, kterou se zabýváme, bývá většinou přímo vykreslena hrdinova tvář a oči, a z toho člověk už může usuzovat, zda jde o kladnou nebo zápornou postavu. Pokud například vypravěč mluví o postavě, která má zjizvenou tvář, zakalené oči, dlouhý fous a dýmku, už jen tento popis ve čtenáři vyvolá jisté obavy. Naopak, když si na začátku knihy přečte o dobrosrdečném kulatém obličejí, ze kterého se jako pomněnky usmívají dvě modrá očka, pod kterými je jako bambulka malý nosík, působí to na něj přívětivě. Co je pro charakteristiku také velmi důležité, je řeč postav. To, jak postava mluví, odráží její charakter velmi podobně, jako to, jaký má obličej, tedy znovu nepřímo. Velmi zajímavé bývá, používá – li spisovatel ve svém díle nářečí z míst, do kterých svůj román zasadí. Často se tak děje v dílech, která jsou zasazená do horských oblastí. I tak přímá charakteristika převládá a s ní také vševědoucí vypravěč, který je s touto charakteristikou neodvratně spojen. Bývá to buď vypravěč, který byl svědkem daného příběhu nebo byl jedním z aktérů, ale i tak ví, jak vše bylo, včetně niterních pocitů postav. Popřípadě vypravěč, který jinak místo, postavy a děj zná. Jen málokdy musí čtenář těchto klasických děl něco sám vyloženě interpretovat. Většinou mu vypravěč do posledního vlasu a pocitu (který je pro děj důležitý) vyloží o hrdinovi vše. Podle Daniely Hodrové je charakteristika přímá závislá na pojetí postavy a naopak, pojetí postavy je závislé na typu promluvy o ní. A s touto interpretací se ztotožňujeme i my. Vztah vševědoucího vypravěče k postavám bývá zpravidla trochu nadřazen. Je to tím, že vypravěč vše ví a udržuje směr, kterým se příběh dál bude odehrávat. Je jen na vypravěči, co nám na postavy poví a co zůstane utajeno. To co vypravěč nechce, aby bylo, jako by neexistovalo.

Postavy v dílech té doby, o kterou se zajímáme, se co nejvíce snaží blížit realitě. I když třeba vůbec nemusejí mít reálný základ (ale i mohou), byla snaha o to, vytvořit takové

---

⁷⁹ HODROVÁ, Daniela. ...na okraji chaosu.... Praha, TORST, 2001. 865 s. ISBN 80-7215-140-1. str. 561

charaktery, které se mezi lidmi obyčejně vyskytovaly. V této době, kdy češství vítězilo nad ostatním, bylo potřeba jak kladných, tak i záporných postav. Ne vždy ovšem kladné postavy vítězily nad zápornými, protože se, jak víme, začínal se do literatury dostávat realismus, který se snažil vše vykreslit opravdu takové, jaké to v životě bylo, tedy ne vždy fér. Ovšem i tak se ve značné části české literatury 19. století objevuje venkovský „nezkažený“ lid, který je předmětem kultivace a osvěty. Literární postavy jako takové svými obrysy vždy nějak přecházejí nebo naopak nepokrývají svůj reálný předobraz. Zde se tedy dostáváme k tomu, že pokud je postava vykreslena na základě reálně žijící osoby, což v době realismu, kdy se každý snažil zachytit, jak opravdu věci byly, není nic neobvyklého, nemusí to na čtenáře vždy tak působit a naopak. Tam, kde jsou postavy smyšlené, mohou díky tomu, jak jsou vševědoucím vypravěčem reálně charakterizovány působit, jako by opravdu někdy někde existovaly. Je tedy na umění každého spisovatele, jak dokázal pojmout svoji postavu a, jak to potom působí na čtenáře.

Postava se dá vnímat i jako typ, a to velmi úzce souvisí s charakterem. Jednoduše řečeno, typ je (podle Hodrové) variantou charakteru⁸⁰. Typ tedy podle nás zdůrazňuje sociální, reprezentativní a dobové funkce postavy. Takto vnímaná postava reprezentuje určitou dobu – tu, do které je děj zasazen, většinou tedy tu, ve které dílo vznikalo, a také určitou sociální skupinu, v níž se nachází. Například, učitel v jakémkoliv díle druhé poloviny 19. století podává čtenáři určité svědectví o tom, jací v té době kantoři byli, stejně tak statkář, farář, hospodyně, babička, panička z města, příručí nebo myslivec. Taková postava má vlastnosti, které se jí dají připsat, a od ní většinou očekávat. A její osud či příběh pro ni bývá typický, vzhledem k tomu, odkud pochází. Stává se ovšem i to, že postava z jedné sociální skupiny se nějakým způsobem dostane do jiné, a je potom pozoruhodné sledovat, jak změnu snáší. Také tato varianta je v klasických románech často k vidění.

Důležité pro naše bádání je, vymezit si subjekt a objekt díla. Použijeme v tomto případě definici Daniely Hodrové, tedy, že jako subjekt je vnímána postava a jako objekt prostředí, které postavu obklopuje. Nová situace v tomto případě nastává v 90. letech 19. století, kdy se tato léta podle Jaroslavy Janáčkové dají charakterizovat jako nové pojetí subjektu – postavy a jeho účasti v životním dění a prostředí – objektu. Románový hrdina se mění a poznamenává to i realistickou prózu, kdy jsou díla prezentována, jak jsme se už výše zmínili, jako obrazy

---

⁸⁰ HODROVÁ, Daniela. *...na okraji chaosu...*. Praha, TORST, 2001. 865 s. ISBN 80-7215-140-1. str. 533

skutečnosti. Jeden z projevů této změny, je podle Janáčkové právě napětí mezi hrdinou a krajinou, prostorem, v kterém se nachází. Hrdina souvisí s tím co kolem něj je a co se kolem něj děje. V této době se jedinec dostává do popředí a dokonce občas splývá s prostředím. Obojí je stejně důležité a jedno bez druhého není tak dynamické a nepůsobí tak reálně. Až na přelomu 19. a 20. století se do děl realistů a naturalistů, jako jsou například Vilém Mrštík, Jan Čapek Chod, ale i K. V. Rais dostávají „*prvky „tvořené“ skutečnosti a zliterárnující momenty*“⁸¹

Od toho, jak se tvořil charakter postav a jak se proměňoval jejich význam v díle, je jen kousek k tomu, jakým způsobem jsou postavy pojmenovávány. Jméno jako takové je velmi důležité. Ve chvíli, kdy dokážeme cokoliv pojmenovat, už to pro nás není cizí a můžeme s tím pracovat. Bezejmenný hrdina by představoval nějaké tajemství, což by člověka nutilo přemýšlet, proč žádné jméno nedostal. Nicméně v těch dílech, která se tvořila v době, o kterou se zajímáme, hrdinové jména měli, bylo to potřeba už jen pro reálný vzhled díla.

Proč a jak se který hrdina v každém literárním díle jmenuje, by byla látka na samostatnou bakalářskou práci, nicméně my si alespoň obecně nastíníme, jaká jména se v této době objevovala a proč. Jméno jako takové hrdinu zlidšťuje a individualizuje ho. Může jít o jméno zcela obyčejné nebo o jistý typ alegorie. Spisovatel si může jméno vymyslet, anebo může použít jméno podle nějakého reálného předobrazu. Jména ve většině literárních děl se jeví jako nemotivovaná, stejně jako je tomu v životě, kdy si jméno nevybíráme. Tak to ovšem může působit na první pohled, ale určitě to tak do důsledků není. V každém díle má jméno určitou motivaci, protože jde o fikci, kterou někdo vymyslel. „*Motivace je celek, k němuž jméno patří a dále je také součástí poetiky díla*“.⁸² Jak jsme si již řekli, jméno představuje důležitou součást charakteristiky postavy, ovlivňuje ale i další složky díla. Znovu nám pomůže kniha Daniely Hodrové:

Složka zvuková – opakující se zvukový komplex

Složka tematicko – syžetová – jméno se může stát leitmotivem; někdy tet zahrnuje „příběh“ jména nebo jméno hraje určitou roli v rozvoji syžetu)

Smysl díla - podílí se na výstavbě textu jako celku

Je tedy patrné, že jméno jako takové je velmi důležité. Jméno souvisí s tím, o jaké dílo

---

⁸¹ HODROVÁ, Daniela. ...na okraji chaosu.... Praha, TORST, 2001. 865 s. ISBN 80-7215-140-1. str. 550

⁸² Tamtéž, str. 599

jde. Jinak se jmenují hrdinové v romantických dílech a jinak v realistických. Velká závislost tedy je na žánru, ale také na dobové a autorské poetice.⁸³ A právě od 19. století se jména stávají pro dílo čím dál víc důležitá. Jsou důležitá proto, že i jménem se dá upozornit na mnoho věcí. V této době byla jména co možná nejvíc běžná a reálná. Byla to jména, která se mohla objevit v každé vesnici i osadě bez zvláštní vazby ke svému nositeli. Byla to tedy jména, jak říká Daniela Hodrová, na první pohled neliterární, a tím měla být v dílech s realistickou poetikou další zárukou věrohodnosti a autenticity. Dá se říci, že jméno mělo ke svému nositeli stejný vztah jako třeba oblečení. Byl to vnější znak, který ovšem mohl stejně jako oblečení mnoho prozradit. Například odkud pochází, tedy nejen z jakých majetkových a sociálních poměrů, ale také z jakého kraje. V 19. století se do jmen promítalo hlavně češství. Tedy jména česká a typická. Jako například hrdina díla *Rok na vsi* – Cyril Rybář. Ale nejen to, protože se v té době hledaly odkazy hlavně v přírodě – fauně a floře českých zemí – tak i zde hledali spisovatelé inspiraci pro pojmenování svých hrdinů. Například v Raisových Zapadlých vlastencích se hlavní hrdinové jmenují jako ptáci – Čermák, Stehlík apod.

I přes tuto inspiraci nebyla jména nijak zbytečně nápadná, byla spíš obyčejná, právě to požadovala realistická poetika. Vazba mezi jménem a jeho nositelem nebyla nejdůležitější z celého díla a jméno samotné nebylo klíčem k pochopení celého díla a postavy. Bylo doplňkem, který dával hrdinovi lidskou tvář a nádech vlastenectví. A také spojovacím prvkem, který nás stále drží ve střehu.

3. Porovnání poetiky literárních děl Karla Klostermanna a Karla Václava Raise

V následujících kapitolách se budeme zabývat konkrétními díly a budeme je interpretovat. Nejvíce nás budou zajímat díla *Ze světa lesních samot* a *Západ*. Pokusíme se porovnat poetiku těchto děl. Pojmenujeme si rozdílné a společné rysy. Další dílo, kterým se budeme zabývat, je *Kalibův zločin*. Toto dílo budeme zkoumat samostatně. Rozhodli jsme se pro to z více důvodů. Je to zajímavé dílo, které více rozvíjí poetiku postav i prostoru. Hlavně

---

⁸³ HODROVÁ, Daniela. ...na okraji chaosu.... Praha, TORST, 2001. 865 s. ISBN 80-7215-140-1.

rozvívá ty prostory, které předchozí v předchozích dílech nejsou. Také postavy jsou v tomto díle mnohem komplikovanější. Proto si myslíme, že *Kalibův zločin* může být užitečným „zrcadlem“ pro naši interpretaci předchozích děl. Ve všech zkoumaných knihách nás budou zajímat prvky, kterými jsme se zabývali v předchozích kapitolách, a z poznatků, které nám toto bádání poskytlo, budeme vycházet.

3.1. Poetika prostoru v díle Karla Klostermanna a Karla Václava Raise

Dvě díla, která budeme porovnávat, jsou *Západ* a *Ze světa lesních samot*. Jsou to díla, která vyšla v podobném časovém rozmezí a díky tomu si mohou být v některých souvislostech podobná. Nicméně to jsou také díla, která napsali dva odlišní autoři. Nejen, že byl každý spisovatelsky trochu jiný, ale také je podstatné, že *Západ* je dílo, které Karel Václav Rais napsal už jako zkušený spisovatel, zatímco *Ze světa lesních samot* je první Klostermannův velký román.

Jeden ze společných motivů je konflikt. V obou dílech najdeme boj jedince s něčím. Je to boj s přírodou, který se plynule může stát bojem o vlastní život. Ale také boj s láskou a boj o lásku. Z toho vyplývá i boj jedince s jedincem. Ať už je to hrdinův zápas, který se odehrává v jeho nitru, nebo nějaké neshody s ostatními aktéry příběhu. Tím se ale budeme zabývat v kapitole o poetice postav. Obě díla mají vlastenecký podtext (každé svým způsobem), a proto je zde cítit i boj o češství. Různé druhy zápasů a dílčích bojů můžeme v knihách najít a dotkneme se jich i při našem porovnávání. Společnou mají i přírodu, horskou a drsnou. Dále také postavy, které na horách žijí. Domy, které poskytují hrdinům přístřeší a spoustu dalších zajímavých prostor.

Přestože to není pravidlem, díla se liší tím, jak jsou společné motivy a prostory pojaty. Jiný význam má dům v díle Karla Klostermanna, jiný v díle Karla Václava Raise. Pro jednoho je to prvoplánově příbytek, kde se hrdinové mohou schovat před nástrahami živlů. Funkce

poskytnutí přístřeší je ze všeho nejdůležitější. Pro druhého má mnohem větší psychologický význam a důležitá je i vizuální stránka domu.

Dále příroda. I když jsou obě díla z horského prostředí a obě jsou zasazena takřka do lůna přírody, každý pojal její vykreslení jinak. Pro příklad; při četbě *Západu* máme pocit, jako bychom se dívali na obraz, jako bychom tu krásu, ale i drsnost pozorovali z okna. Je nám to vše trochu vzdáleno, ale zase ne natolik, aby to hrdiny příběhu neovlivňovalo. Stačí, když zafouká vítr, a cítíme studený vzduch z hor. Oproti tomu při četbě knihy *Ze světa lesních samot* jsou nejen hrdinové, ale i čtenář součástí přírodního dění. Vše se děje kolem. Děj se odehrává přímo uprostřed přírody, není to jen drsný doplněk, ale drsná součást celého příběhu. I takzvaná poetika dalších prostor je u každého spisovatele trochu jiná, a přesto hodně podobná. Samozřejmě se tento postoj odvíjí od toho, do jakého prostředí jsou díla zasazena. Jak jsme se zmínili výše, obě jsou sice zasazena do horských oblastí, ale každé jinam. *Ze světa lesních samot* je dílo zasazené na Šumavu a do prostředí lesníků, dřevařů a hajných. *Západ* je dílo zasazené na Českomoravskou vrchovinu, hlavně do prostředí fary, školy a malých vesniček. S tím tedy potom souvisí prostory víry, výchovy a jiných prostor, ke kterým se ještě dostaneme. Vracíme se ale zpátky k tomu, v jaké době byla díla napsána. Díky tomu se budou prostory víry i výchovy objevovat v obou dílech a nejen v tom, kde jde o víru více než v druhém. Poslední kapitola se zabývá poetikou postav. Obě díla se odehrávají v horských prostředích, a právě proto v nich můžeme najít charakteristické figurky. Stále se tedy budeme dostávat k tomu, že i když jsou díla odlišná, na druhou stranu jsou si velmi podobná.

Knihou, kterou se budeme zabývat samostatně - *Kalibův zločin*, nás zaujala z několika důvodů. I když vyšla ze stejného pera jako *Západ*, tak je naprosto odlišná. Je odlišná pojetím postav, kterým se budeme zabývat později, ale i pojetím prostoru. To, jak je v tomto díle zobrazen dům, jak se mění jeho tvář a hlavně vnímání hlavního hrdiny, se nám zdálo pro dokreslení pozorování poetiky děl velmi obohacující. Stejně tak i příroda, která ovšem v tomto případě zase tak významnou složku nehraje. Mnohem důležitější je poetika dalších prostor: Prostory víry a výchovy. I prostor vězení, a to v mnoha obměnách a souvislostech. Celé toto dílo je tak ojedinělé a zajímavé, že jsme se ho rozhodli interpretovat.

3.1.1. Poetika domu – Západ x Ze světa lesních samot

V této kapitole se pokusíme vyložit poetiku domu. Ukážeme si, jak je dům v kterém díle podstatný, a jakou roli hraje. V obecné kapitole o poetice domu jsme definovali dům jako obydlí, ale také jako prostor, který je vnímán jako domov. I tyto složky budeme zkoumat a samozřejmě propojovat, protože jedna bez druhé v podstatě není funkční.

Jak jsou tedy vyobrazeny domy a příbytky v *Západu*? Raisovo dílo, byť realistické, je mnohem idyličtější než Klostermannovo, a to se odráží i v poetice domu. Děj knihy se odehrává v zapadlé vísce, která se jmenuje Studenec. Oproti Klostermannovu dílu je zde domů a jiných příbytků mnohem víc. Najdeme zde kostel, školu, faru a samozřejmě i obyčejné domy. Protože je hlavní hrdina tohoto příběhu farář Kalous, dostává se do popředí našeho zájmu samozřejmě fara, která je jeho domovem. Fara jako taková působí na každého přívětivě. Je to jakási otevřená náruč pro kohokoliv, kdo potřebuje pomoc. Takový člověk se může pro radu nebo jen na kus řeči stavít, kdykoliv potřebuje.

S farářem tam žije také hospodyně Kristinka, a právě díky ní má fara atmosféru domova. Ženský aspekt je od domova neodlučitelný, ať už je to náruč matky, nebo chápavý úsměv hospodyně. Dává domu určitou tvář, a jaké je v něm prostředí, záleží často právě na ženě, která v něm hospodaří. Konkrétně v tomto díle je právě ta atmosféra velmi podstatná a dostává se na první místo před funkčnost domu. Samozřejmě, je důležité, aby dům poskytoval přístřeší, ale jsou zde více zohledněny pocity hrdinů.

V *Západu* je tedy dům především domov. Místo, kam se hrdina rád vrací, protože ví, že mu tam bude dobře. Že ho tam čeká atmosféra rodinného krbu a pohody. Nemusí se bát, že by se setkal s netečností nebo protivným obličejem. Samozřejmě je zde důležitý i aspekt úkrytu a obydlí, protože i zde je příroda nemilosrdná, ale více zohledněna je funkce domova jako symbolického místa bezpečí.

V obou dílech je dům také místo čekání. Díky tomu, že jsou obě díla z horského prostředí, mnohdy se stane, že se hrdinové někde zatoulají nebo ztratí. Popřípadě, že je na cestě domů zastihne déšť, vichřice nebo chumelenice a oni se nemohou dostat domů. Je spousta dalších důvodů, proč hrdina domů nepříjde v tu dobu, kdy je očekáván, a potom se z jeho domova stane místo, kde ho všichni čekají. Kvůli tomu se začíná atmosféra v obydlí měnit

ve stísněnou a nepříjemnou. Až když se hrdina navrátí, nebo ostatní zjistí, co se s ním děje, vrací se vše do starých kolejí. V tuto chvíli je ale dům vnímán ještě z jednoho úhlu, a to z úhlu ztraceného nebo jinak indisponovaného hrdiny, který se nemůže domů dostat. Najednou vnímá svůj domov jinak. Touha se navrátit bývá velmi silná a pouto k (většinou rodnému) místu se prohlubuje.

Oproti tomu Klostermannovi hrdinové žili na samotě, která nesla jméno Pürstlink. Byla to v podstatě osada, kde byly dva domy. Myslivna, kde žil revírník Kořán s příručím, hospodyní a později mladou ženou. A hájovna, kterou obýval hajný Vavruch s rodinou. Dále bylo v osadě ještě pár dřevařských domků, kde přebývali dřevorubci. Tato osada byla vzdálená půl hodiny od bavorských hranic a pět hodin cesty od nejbližší civilizace, což byla Kvilda (dnes nejvýše položená osada).⁸⁴ Pro všechny, bez výjimky, znamenaly domy hlavně přístřeší a příbytek. V místech, kde žili, se počasí mohlo změnit z minuty na minutu, a potom bylo potřeba mít dům, ve kterém je sucho, teplo, a ve kterém se také najde něco do žaludku. Zimy v těchto krajích byly kruté a sněhu bylo tolik, že se mnohdy nemohli chodit ani navštěvovat. V tu chvíli pro ně dům znamenal jediné možné místo pro žití. Je tedy jasné, že hned jak to šlo, opouštěli domov a utíkali „se nadechnout čerstvého vzduchu“ ven. I tak se ale rádi zase do svých domovů vraceli. Až druhotné je vnímání těchto obydlí jako domova, jako prostředí klidu a pohody. Samozřejmě, že díky náročné práci čekali obyvatelé, že si doma odpočinou, ale nepřemýšleli nad tím, jestli tam je protivná žena nebo netečná dcera. Bylo pro ně důležité, jestli je volná postel, do které si mohou lehnout a odpočinout si. I tak ale byla atmosféra v domě zohledněna a vytvářely jí hlavně ženy, které v domě zajišťovaly chod a pořádek celé domácnosti.

Klostermannův vypravěč se k místům staví tak, jako že tam už někdy byl, a vychází z toho, jak on sám si to místo pamatuje. Lehce zasahuje do děje a poukazuje na reálnost prostor, budov, ale i postav. Je zřejmé, že Klostermann, stejně jako Rais, vycházel z reálného základu. V tomto případě se realitě blíží více než Rais a dílo může mít jisté cestopisné prvky. Nyní trochu odbočujeme od poetiky domu, ale citace, která bude následovat, je dobrou ukázkou toho, jak vypravěč zasahuje do děje : „*Došli k vogelsteinské nádrže. Dřevěná chata, kterou dnes najdeš v této srdce svírající samotě podle černé vody a která aspoň na mne činila dojem*

---

⁸⁴ KLOSTERMANN, Karel. *Ze světa lesních samot*. 11. vydání. Praha, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1955.

stánku Charonova u černých vln Styxu, tenkrát tam ještě nestála.“⁸⁵ I přes tyto jasně reálné prvky jde stále o fikci, která nás zajímá. Reálné prostory a místa se v dílech objevují, ale budeme se jimi zabývat pouze v souvislosti s poetikou literárního díla.

Klostermannovy domy v tomto díle byly tedy především příbytky, a až v druhé řadě místo pochopení a rodinné pohody. Dále měly také funkci střešovací. Protože v těchto místech byla uzavřená komunita lidí a nedalo se jít na pivo do hospody, scházeli se všichni u Vavrucha v hájovně.

3.1.2. Poetika domu – Kalibův zločin

Na úvod této kapitoly si nastíníme faktické informace o díle *Kalibův zločin*. Je to Raisova románová prvotina, která vycházela od roku 1892 na pokračování v časopise Světozor, a knižní podoby se dočkala až roku 1895. Děj knihy se odehrává v podhůří, ve vesnici Ostružín. Právě zde bydlí hlavní hrdinové knihy – rodina Kalibů. Kalibova chalupa je na severním kopci vesnice. Citujeme: „*Je čelem obrácena k návsi; po levém boku má dvorek, ohraničený vejměnkem s květinovou zahrádkou, za stavením zahradu se slivami a rozkleslými jabloňemi.*“⁸⁶

Tento fyzický popis chalupy a jejího okolí nevzbudí ve čtenáři větší emoce. Ani o to nejde. V této fázi příběhu jde o to, aby si čtenář uvědomil, co kde bylo a jak to tam vypadalo. V průběhu děje se ještě objevují místa, kde je upozorňováno na technické uspořádání dvora, aby měl čtenář celou usedlost stále před očima. Toto obydlí, společně s tím, co k němu náleží, je domovem hlavního hrdiny Vojty Kaliby a jeho otce - hospodáře. Ostatní členové rodiny – Vojtovy sestry - jsou už vdané a bydlí v jiných chalupách, i když ve stejné vesnici. Děj knihy začíná smrtí staré hospodyně a rozhodnutím, že si musí Vojta najít ženu. Samozřejmě proto, aby nebyl sám, ale také proto, že dům jednoduše ženskou ruku potřebuje a dva chlapi v chalupě ji nenahradí. Tímto rozhodnutím pomalu začíná zkáza celé chalupy. A to ve všech

---

⁸⁵ KLOSTERMANN, Karel. *Ze světa lesních samot*. 11. vydání. Praha, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1955. str. 32

⁸⁶ RAIS, Karel Václav. *Kalibův zločin a jiné obrazy z pohoří*, Praha, Odeon, Nakladatelství krásné literatury a umění, 1971. str.75

směrech, které si umíme představit. Vojtova žena, společně se svojí matkou, udělá z příjemného domova prostor, kde by se nepřátelská atmosféra dala krájet. Není to ze dne na den. Tento jev má dlouhodobé trvání a protíná celou knihu, až vygraduje v tragický závěr. Je velmi zajímavé sledovat postupné rozpínání se matky a dcery, která se svým chováním dokážou vetřít do přízně těch, které potřebují, a na základě toho si pak dokážou dělat, co chtějí, a v cizím domě se chovat jako ve vlastním.

Důležitý je i vejminek, do kterého se uchýlí Kalibův otec, když se Vojta ožení. Těší se, že si užije v klidu stáří, že za ním budou moci chodit ostatní starci vejminkáři a že si bude Vojta svůj život řešit sám. Jak velké je jeho zklamání, když vidí, co snacha se svojí matkou dělají z jeho chalupy, a nejen to. Jejich záměry se bohužel dotknou i vejminku, a tak ani starému Kalibovi není doma dobře. Ženy mu zakazují návštěvy, samy se zvou do jeho příbytku na návštěvu, a tím mu do jeho malého kouta zasívají dusno, výčitky a nepříjemnou atmosféru.

Toto dílo ukazuje tu podobu domova, o které jsme se zmiňovali v kapitole o poetice domu. Je to přesně ta situace, kdy se domov jako místo pohody a bezpečí změní v místo nepříjemné a nepohodlné. Protože bylo jednání Vojtovy ženy a tchýně tak rafinované, ani si nevšiml, že najednou není svým pánem ani hlavou rodiny. Najednou zjišťuje, že je ve vlastním domě nechtěným vetřelcem, který pozbyl všechna práva hospodáře. Všimá si toho pochopitelně v průběhu celého děje, ale protože je to dobrý člověk, vždy věří, že se věci urovnají, a když zahlédne alespoň kousek dobré vůle své ženy nebo tchýně, považuje problém za vyřešený. I tak se ale nakonec stane, že se z jeho vlastní světnice stane místo nenávisti, pohrdání, křiku a vraždy. Okamžik, kdy se Vojta dozví, že není otcem svého dítěte, ten okamžik, kdy mu vše dojde, je jedna z nejsilnějších pasáží knihy. Očekávání teplého domova v jedné vteřině a velký šok ve vteřině druhé. Citujeme: „*Jsou tady – jsou – čekají!*“ *Srdce se mu roztráslou touhou...*⁸⁷ .... „*Karla seděla na židli u stolu a smála se – hlasitěji a hlasitěji – vesele, vesele, jaktěživ ji tak neviděl a neslyšel... Za stolem stál voják – měl černé vlasy, knírky, oči mu svítily, tváře hořely; blůzu měl rozpjatou a v ruce držel-- Vojta otevřenými ústy lapal po vzduchu. Voják držel děcko s vlnatou hlavičkou, s tlustýma baculatýma nožkama, oděné jenom v košilku. Houpal s dítětem – výše – dolů - „*Kadlíku, Kadlíku, křikni: tata – ta-ta-ta – ta-ta-ta-ta!*“ *křičela Boučková a smála se hlasitě, rozpustile. Vojta se oběma rukama**

---

⁸⁷ RAIS, Karel Václav. *Kalibův zločin a jiné obrazy z pohorí*, Praha, Odeon, Nakladatelství krásné literatury a umění, 1971. str. 215

*chytil za vlasy, jako by je chtěl i s koží strhnouti z hlavy, a zachrčel: „ Tak proto – tak proto“
V tom zvuku bylo všecko: zklamání, bolest zoufalost i nejděsnější zuřivost.“⁸⁸*

3.1.3. Poetika přírody - Západ x Ze světa lesních samot

Přecházíme k další složce poetiky sledovaných děl, a to k poetice přírody. Každý ze spisovatelů přistupuje k této problematice trochu jinak. Jak jsme se již zmínili, obě díla jsou zasazena do horského prostředí, ale každé v něm funguje jinak. To, jakým způsobem každý přírodu vnímal, souvisí samozřejmě i s tím, jak který z nich vyrůstal a co prožil. Mnohé z toho jsme si už vyložili v životopisných kapitolách. I přesto si ale připomeneme, alespoň krátce, pojetí přírody obou spisovatelů, v souvislosti s díly která zkoumáme.

Začneme Karlem Václavem Raisem a jeho pojetím přírodních jevů. Jeden z prvních okamžiků, kdy si začal uvědomovat krásu krajiny kolem sebe, byl asi také spjat právě s jeho první cestou do Jičina. Sám Rais o tomto kraji říkal, že je pro něj „ krajem nezapomenutelným“, že je to kraj, který mu mnoho dal a k němuž léty sílila jeho láska⁸⁹. Raisova díla se vyznačují tím, že příroda, její koloběh a výkyvy mají přímou souvislost s dějem, ovlivňují hrdiny, mají na ně vliv, souvisí s nimi. Krajina dokresluje náladu celého příběhu. Charakteristické je, že spisovatel nám podává krajinu jako malíř. Když o ní v jeho knihách čteme, je to jako bychom se dívali z okna na všechnu tu krásu kolem, jako bychom se dívali na obraz. Vše je vykresleno do posledního stébla trávy. A přesně takhle vypadá přírodní bohatství i v díle *Západ*. Hrdinové žijí v malé vesnici pod horami, a tak jsou rozmarny matky přírody sužováni mnohem víc, než kdyby žili ve městě. Denně se potýkají s neúrodnou a nepoddajnou horskou půdou. Pokud chtějí někam jít, musí většinou překonat velkou vzdálenost, protože polohou je jejich vesnice od okolního světa dost odříznutá. Všude jsou kopce a strže, takže terén, ve kterém se hrdinové pohybují, je velmi náročný pro překonávání. Všechna úskalí, která

---

⁸⁸ RAIS, Karel Václav. *Kalibův zločin a jiné obrazy z pohoří*, Praha, Odeon, Nakladatelství krásné literatury a umění, 1971. str. 216

⁸⁹ KNOB, Jan. *Dvojitá cesta s Karelem Václavem Raisem*, Havlíčkův Brod, Východočeské nakladatelství, 1964.

tato zem představuje, popisuje Rais s jistou dávkou laskavosti. I když jde o svízelnou situaci, kterou zapříčinil sníh, déšť a místo, kde se Studenec nachází, stále je zde znát laskavá obrazotvornost spisovatele a umění najít na všem kousek krásy. Rais také dokázal to, že když čtenář toto dílo čte, připadá si, že slyší a cítí, co se v knize děje. Uveďme si ukázkou hned ze začátku knihy: „*Tmavomodré lesy po temeni Železných hor, plachty polí, žlutnoucí louky podél řeky, její hladina barvy a lesku vyleštěné oceli, město Skalsko i střechy vesnic, vyhlédajících z úzkých zákoutí - - vše bylo polito plnou září mdlého podzimního slunce. Jiskřic nesčíselnými pronikavými hroty, chvělo se na vysoké, nádherně rozklenuté obloze, všude čisté, hladké a modré jako čekanky. Vzduch byl úplně jasný, vyfoukaný; všechny barvy pestrošatého podzimku svítily v něm svěžestí. Celý ten kraj byl jako obraz právě domalovaný.*“⁹⁰

Protože nepopisoval jenom pouhou přírodu, jako jsou stromy, louky, lesy a hory, ale přidával k tomu i zvuky, barvy, vůně a jiné podstatné vjemy, je jeho pojetí přírody neobyčejné a zajímavé i pro dnešního čtenáře. Další důležitou složkou je již zmíněná laskavost jeho vyprávění. I když se jedná o krutou realitu, v tomto díle ji uvádí smířlivě. Různé rozmory přírody znemožňují hrdinům, co by potřebovali. Trápí je to, ale jejich trápení je vyobrazeno s pokorou a pochopením. Obyvatelé Studence jsou do jisté míry se svým osudem a životem smířeni. Díky tomu neprotíná dílo zbytečná tragika.

Nejhorší bývá na horách zima. Všude jsou závěje sněhu, mrzne, až praští, a když se k tomu přidá pořádná několikadenní chumelenice, nikdo se nikam nedostane. I tyto situace se v *Západu* objevují a ovlivňují hrdiny. Stejně jako všechno přírodní dění. Pokud přijde tuhá a těžká zima, odrazí se to i na postavách. Jsou smutné, že se k nim nedostanou děti ze škol ani příbuzní z měst. Musí šetřit s jídlem i se dřevem, protože nikdo neví, kdy se pro všechno zase dostanou. Bývají to těžké časy, ale i přesto je Rais líčí s jakýmsi idealismem. Není to tak, že by přikrášloval pravdu, to vůbec ne, ukazuje život takový, jaký je, krutý i hezký, radostný i smutný. Pokud ale přijdou těžké časy, nedodává jim zbytečnou tragiku a živelnost. Právě spíš již zmíněnou laskavost a pochopení. Když potom zase přijde jaro a léto, kdy všechno kvete, i hrdinové jako by se probudili do nového dne. V tomto díle sice vše končí farářovou smrtí, ale to vůbec není důvod k pochmurnému vyprávění. Naopak, stařec došel svého konce tak, jak chtěl, a proto i jeho smrt může být v Raisově podání laskavým závěrem celého románu.

Čím se podle nás v popisu přírodních jevů spisovatelé liší? Raisova příroda je kolem

---

⁹⁰ RAIS, Karel Václav. *Západ*. 2. vydání. Praha, Orbis, Národní knihovna, 1951. str. 9.

příběhu. Hory jsou nad hrdiny. Oni jsou ve vesnici, která je horami a vši nehostinností obklopená. Klostermannovi hrdinové jsou uprostřed toho všeho. Když příručí přichází na Šumavu, cítí podobnou tíseň, jako když mladý kaplan přichází na svoji novou faru na Vysočinu. Jenže kaplan tu drsnost „pouze“ vidí. Svijanský ji cítí na vlastní kůži, protože je uprostřed. Zkusme to znovu přirovnat k obrazu. *Západ* připomíná pohled z okna na hory, na všudypřítomnou přírodu, která je obklopuje a často nad nimi má moc (například v zimě). Ten pohled z okna je ale pořád orámovaný pohled. Zatímco *Ze světa lesních samot* je obraz samotný, jsou jeho součástí a ten „obraz žije svým vlastním životem.“

Přejděme tedy k tomu, jak se Klostermannovo vnímání přírody odrazilo v jeho prvotině Příroda je prostoupena celým dílem a je to velmi podstatná část celého příběhu. Obecně se dá říci, že formuje člověka. Tedy podobně jako u Raisa, ovšem tady ještě důrazněji. Jaká je příroda, takový je i jedinec. Když se příroda mění, ať už to jsou roční období, nebo různé živelné katastrofy, mění se i člověk. Když je příroda drsná a nedostupná, jsou taková i lidé, kteří v ní žijí. Na jaře se všichni probouzí a jsou plni síly, stejně jako příroda. A v zimě jsou zase stejně neprostupní jako ledové krusty a sněhové závěje kolem nich. Každá bouřka, každá meluzína má dopad na to, jak se lidé v tomto románu chovají. Když na konci knihy přijde vichřice, která všechno zničí, změní se i lid. Najednou to nejsou ti drsní chlapi, kteří mají hluboko v sobě přece jenom kousek citu, ale opilci, které už nic jiného, než peníze a hospoda nezajímá. Příroda a lidé spolu v Klostermannově díle úzce souvisí, citujeme: „*Lid je vcelku hodný a dobrácký, přitom však surový, nevzdělaný, plný nesmyslných pověr a divných názorů mravních.* „ *Tací jsou lidé,*“ pokračoval kaplan, „ *ale horší je příroda, ta tu slitování nezná.*“^{91 92}

Ze světa lesních samot se odehrává takřka v lůně přírody, lesníci přichází na místa, kam lidská noha ještě nevstoupila. Znají les nejlépe ze všech. Pokud by se do bažin a močálů dostal někdo, kdo to tam nezná, patrně by se ztratil a zemřel by. Není vůbec jednoduché přežít v takových podmínkách a Klostermann nám Šumavu ukazuje živelnou a syrovou. V tomto ohledu se jeho pojetí liší od Raisova. V Klostermannově díle není na laskavost prostor. Jeho vyprávění je věcné a citově v podstatě nezabarvené, proto se může zdát také drsnější.

---

⁹¹ KLOSTERMANN, Karel. *Ze světa lesních samot*. 11. vydání. Praha, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1955. str. 95

⁹² Uvědomuji si, že v této kapitole rozbíráme poetiku přírody, ale protože příroda ovlivňuje postavy, zahrnujeme je i do této kapitoly, abychom mohli na poetiku přírody nahlížet ze všech stran.

Velmi důležité jsou okolní vrchy, hory (například Vrch Luzný). Jsou to hlavní přírodní motivy příběhu, stále připomínané pro svoji velikost a nadvládu. Jsou to jakési pilíře, které hlavní hrdiny obklopují. Hory jsou většinou součástí lesa. To, že je všeobjímající les opravdu podstatný, je velmi znatelné i z toho, že jeho popis bývá i na stránku dlouhý. Klostermann se snaží upoutat jak zrakově, tak i sluchově – zvukem. Píše o tichu a zpívání ptáků, také o šumu lesa a bublání potoků. Ale více převažují vjemy zrakové. Ukážeme si na příkladu: „*Valily se mlhy lehoučké v boji se sluncem; s každého stromu, s každého keře kapalo náramné vlhko; vysoká, bujná tráva, bohatou rosou potažená, leskla se v mihavých barvách, a pavučiny, které v širokých tkaninách stonky trav i lístečky lesních kapradin k sobě poutaly, třpytily se jako stříbrné.*“⁹³

Zimy jsou na Pürstlinku kruté a nudné. Když napadne moc sněhu, nemohou obyvatelé osady z domu na krok. Když tento nucený odpočinek trvá dlouho, začnou se nudit a připadají si jako lvi v kleci. Pokud pak sníh opadne, jdou muži i ženy do lesa pracovat. Jsou to nelidské podmínky, protože mráz je velký a brodit se sněhem není vůbec jednoduché. Protože sváží dřevo na saních, může se stát i neštěstí. Jak dokáže být zima v těchto podmínkách neúprosná a jakou daň si dokáže vybrat, popsal Klostermann v pasáži, kdy při svážení dřeva zahyne dřevař Matýsek, protože neovládne sáně tak, jak je třeba. Situace je vylíčena se vši autentičností a tragikou: „*Jak sáně zatačky dojely, vyšinuly se v divém úprku ze smyku, na stranu se převrhly, několikrát se překotily. Zařinčely přetrhané řetězy, a muž vpřed klad se držící u vysokém oblouku vyhozen do povětří letěl směrem ku příkré stráni. Viděli všichni v němém užase, jak dopadl na sněhovou příkryvku černých větví smrkových; ta pod ním se probořila, praskalo to ve větvích, a zdola k nim zazněl hřmotný, temný pád... Dole ticho, nahoře pláč a zoufalé volání*“.⁹⁴ Jednoduchost a jistá strohost vypravěčova vyvolává ve čtenáři určitou úzkost. V Klostermannově díle se mísí rozvětvené popisy přírodních krás s těmi jednoduchými a strohými. Dohromady je z toho pak velmi zajímavý celek, který je uvěřitelný a poutavý.

---

⁹³ KLOSTERMANN, Karel. *Ze světa lesních samot*. 11. vydání. Praha, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1955. str. 26

⁹⁴ Tamtéž, str. 89

3.1.4. Poetika přírody – Kalibův zločin

V tomto díle nehraje poetika přírody takovou roli, jako v dílech *Západ a Ze světa lesních samot*. Příroda zde hrdiny natolik neovlivňuje, ale i tak je jejich součástí. Je to stále jeden z pilířů jejich života, i když je tento román spíše zaměřen na genderové problémy a ukázkou odvrácené tváře mezilidských vztahů. Protivníkem jedince tu není ani tak příroda a její rozmary, jako člověk sám. Jeden druhému líčí pasti a nebojí se ničeho. I přesto se pokusíme nějaké složky poetiky přírody zanalyzovat.

Děj se odehrává v podkrkonoší. Je tedy patrné, že horské oblasti byly Raisovi více než blízké. Svoji prvotinu navíc zasadil do kraje, který byl jeho rodným, do okolí Jičína. Příroda obklopuje celou vesnici a znovu je zde patrná Raisova obrazotvornost a cit pro propojení více vjemů. Snaží se upoutat zvuky, vůněmi, ale také barvami a vším, co vidí kolem sebe. Nejčastěji přicházejí hrdinové příběhu do konfrontace s přírodou, když jdou obstarávat své hospodářství. Tedy, když vyjedou do polí a na louky. Je to zdroj jejich obživy, ale i radosti. Když přišlo jaro, měli hospodáři více práce než v zimě. Stejně tak i Vojta Kaliba: „*Celou zimu se těšil na jarní práce, na chvíle, až opět vyjede do polí, z nichž se ještě bude kouřit a jejichž hlínu bude cítiti v celé dolině; těšil se na palouky, na stráně i na meze, jež budou obrůstati svěží travou, z níž počne zaváněti mateřídouška; těšil se na aleje stromů, jež budou plny nalitych pupenů, z nichž vytrysknou světle zelené lístky a bílé kvítky, na rozklenutou, vysokou boží oblohou, pomněnkově modrou, bezoblačnou, i na skřivaní jásavou píseň, jež výše bude zručeti a rozlévati se v celém dolu...*“⁹⁵ Tento úryvek odkrývá všechno umění, které Rais používal. Hrdina vidí, cítí a těší se z přírodních krás. Pominula těžká, ubíjející zima a přišlo osvobozující jaro. Pro Vojtu to byla nová krev do žil, která sice nedokázala pomoci od jeho trápení, ale mohl na ně alespoň na chvíli zapomenout.

Knihu doplňují i pasáže, které popisují přerod jednoho ročního období v druhé. Čtenář je tak nucen si uvědomit, v jakém časovém horizontu se vše děje, a také co hrdinům nepřímo ovlivňuje život. Například když přichází zima, začíná kapitola takto: „*Rozletěly se chumle sněhových mraků a modré nebe se rozklenulo nad zemí. Slunce se na blankytně roztřásl, ale po kopcovité krajině bylo jediné bělo sněhové, jímž se země, opět na kost utuhlá, ještě obalila.*

---

⁹⁵ RAIS, Karel Václav. *Kalibův zločin a jiné obrazy z pohorí*, Praha, Odeon, Nakladatelství krásné literatury a umění, 1971. str. 160

*Hřbet bílých Krkonošů rýsoval se zředa na severozápadním nebi, jenom vrchol Sněžky byl obtočen mlhou jako starým bezbarvým turbanem.*⁹⁶ Tedy, i když v *Kalibově zločinu* není složka přírody tak důležitá, i zde hrdiny obklopuje a je to pro čtenáře příjemný obrazotvorný doplněk, aby si mohl situace a prostředí představovat do posledních detailů.

3.1.5. Poetika dalších prostor - Západ x Ze světa lesních samot

Tato kapitola je velmi zajímavá svojí rozmanitostí. Když jsme se zabývali poetikou dalších prostor obecně, nastínili jsme si témata, prostory i postavy, kterých se tato tematika týká. V konkrétních dílech ale může mít podob ještě více nebo mohou vypadat trochu jinak. Pokusíme se vystihnout momenty, které jsou podle nás důležité a které se dají porovnávat.

Začneme prostory výchovy. Je zřejmé, že v Raisově díle je výchovný aspekt mnohem více znatelný než v Klostermannově. Převážná většina děje se točí kolem faráře a jeho blízkých. Což je mimo jiné i řídící Pondělíček, který je ve Studenci učitelem. Ale i farář sám je výchovnou složkou celého díla. Nejde natolik o to, jestli vychovává jedna postava druhou, jako o to, co text přinese čtenáři. Protože jsou postavy v *Západu* v podstatě všechny kladné (dostaneme se k tomu v kapitole o poetice postav), odráží se od toho i jejich chování. Všichni v díle si pomáhají a jsou k sobě vlídní. I když má například řídící Pondělíček problém s tím, jak uživí svoje děti, je z jeho promluv znát, že má své děti rád a dal by za ně cokoliv. Škola je sice malá a chudá, ale skýtá prostor pochopení a vlídnosti pro každého, kdo to potřebuje. Tedy převážně pro děti. Jak jsme se zmiňovali výše, tvář škole dává učitel. V tomto díle jde o vlídného a moudrého muže, který má zkušenosti, a proto i škola má takovou podobu. Stejně tak je to i s farou. Obývá jí starý farář Kalous, který už od života nic nečeká. Jediné, co si přeje, je zemřít na faře jako farář. Díky tomu je i fara vlídné místo, kam si každý rád přijde pro kus dobrého slova. Fara bez faráře je jako škola bez učitele. Tedy jedno bez druhého nemá takový význam jako dohromady. S prostorem fary je úzce spojen prostor kostela. V *Západu* je

---

⁹⁶ RAIS, Karel Václav. *Kalibův zločin a jiné obrazy z pohoří*, Praha, Odeon, Nakladatelství krásné literatury a umění, 1971. str. 118

kostel dominantou vesnice, která sice budí jakousi pokoru, ale jinak je to místo plné vlídnosti. Stejně jako dal farář Kalous tvář faře, podařilo se mu to i u kostela. Lidé sem chodí rádi a neberou to jako nutnou povinnost, ale jako přirozenou součást života.

V Klostermannově díle se farář ani učitel v podstatě neobjevují. Učitel vůbec a duchovní pouze ve chvíli, kdy přichází dát poslední pomazání. V končinách, kde se děj knihy odehrává a kde hrdinové žijí, není pravidlem ani zvykem mít učitele nebo faráře či snad kostel a školu. Proto jsou lidé v Klostermannově díle samorosti, kteří žijí na základě výchovy svých rodičů a na základě svých zkušeností. I když ale nemají kostel, mají svůj vlastní chrám. Pro tento lid je to les, všechno jeho bohatství, klid a síla pro ně představuje vyšší moc a berou ho jako svůj chrám. Nejen místo těžké práce, ale i jakési meditace a přiblížení se k bohu. V obou dílech je znatelný určitý boj. Boj s přírodou především. Ale v Klostermannově přece jenom o něco více. Dovolíme si říci, že stejně jako v Raisově je mnohem více aspektů výchovy, v Klostermannově je zase více osobního boje jedince s nesnázemi, ať už přírodními nebo osobními. K této složce díla se dostaneme i v poetice postav. Důležité je si říci, že určitý typ konfliktu prostupuje hlavně Klostermannovo dílo. Raisovo také, ale mnohem méně živelněji a znatelněji. Spíš smířeně a laskavě. Ovšem, vraťme se k víře a výchově. V obou dílech najdeme prostory víry, a to hlavně proto, z jaké doby díla jsou. Jak Klostermannovi, tak Raisovi hrdinové jsou věřící. Je sice pravda, že v *Západu* je složka víry mnohem markantnější, ale to neznamena, že u Klostermanna vůbec není. Zajímavé je na tom právě to, že i když je hlavní postavou Raisova díla farář, jeho víra je stejně spontánní, jako u ostatních postav této knihy a stejně tak, jako u postav v knize Klostermannově. Protože už je ve vesnici dlouho, plynule převzal od nevzdělaných lidí jejich vnímání boha. Je to sice vzdělaný muž, ale právě proto je pro něj příjemnější vnímat boha stejným způsobem jako jeho lid. Postavy v Klostermannově díle sice nemají někoho, kdo by je vedl, ale to vůbec nevadí. Generace předává víru generaci a každý ji chápe jako součást svého života. Stejně tak je to s výchovou. Hrdiny vychovávají jejich příbuzní, ale také příroda. Vědí, že když se k ní budou chovat tak, jak mají, jednou jim to vrátí. Také jsou si ale vědomi toho, že je nevyzpytatelná. V Raisově díle jsou výchovou pověřeni hlavně farář a učitel. Nicméně nenásilně. *Západ* tedy nepřímou ovlivňuje čtenáře tím, že i v nehostinných podmínkách jsou laskaví lidé, kteří si umí pomoci. Kniha *Ze světa lesních samot* zase ukazuje, že se život s nikým nemazlí, ale že na základě nejjednodušších principů se dá fungovat a žít jak mezi lidmi, tak v lůně přírody.

Místo setkávání, které jsme v obecných kapitolách spatřovali hlavně v hospodě, je v tomto případě jiné. V těchto dvou dílech není hospoda tak výrazným objektem, a proto se jí budeme zabývat až v kapitole následující. Prostory setkávání si ale vymezíme i zde. V *Západu* je to především fara, kde se odehrávají všechna důležitá setkání farářů, řídících, ale i obyčejných lidí, a v Klostermannově díle je to potom Vavruchovo obydlí. Tam se střetávají dřevaři, popíjejí a hovoří. Místa střetů mají také jistý výchovný aspekt. Jak mezi sebou lidé hovoří, jakou mluvu používají a jak si dokážou naslouchat. To vše je velmi podstatné pro jejich rozvoj. Také se díky setkávání dozvídají spoustu nového, vyměňují si názory, a tím se vzájemně obohacují. Faráři si sdělují, co je kde v jaké vesnici nového, kam přišli noví lidé a kteří zase odešli. Mluví o věcech vlasteneckých společně s učiteli a dodávají si odvahy. Lesníci řeší u stolu hlavně práci. Jaké dřevo je potřeba pokácet a jakým způsobem. Také se často a nevybíravě hovoří o pytlácích z Bavor, kteří pytláčí právě na jejich území. Hospodu jsme v obecné kapitole použili proto, že v jiných dílech se objevuje a hraje větší roli. I v těchto dvou se hospoda objevuje, ale nemá takovou roli a pokud ano, tak zápornou. To hlavně v díle Klostermannově, kdy je na konci hospoda vyličeána jako místo, kde se utopí i poslední zbytky starých Šumavanů a také Šumavy jako takové.

3.1.6. Poetika dalších prostor – Kalibův zločin

V této kapitole se budeme zabývat především prostorem hospody a prostorem vězení, které jsme v předchozí kapitole nemohli uplatnit do takové míry jako faru a školu. Od těchto dvou prostor – fary a školy - zase odbočíme, protože pro toto dílo nejsou tak důležité. Hned na začátku si dovolíme malou odbočku a pro zajímavost srovnáme určitou pasáž *Kalibova zločinu* se *Západem*. Srovnáme si začátky obou děl. I když každé dílo reprezentuje odlišnou sféru Raisových knih, mají něco společného. Obě díla začínají smrtí a jejím řešením – v *Západu* je to už samotný pohřeb, v *Kalibově zločinu* potom vyrovnávání dědictví. Obě díla také začínají na podzim, což je symbolické pro konec života. Rais tedy začíná koncem a dá se zde uplatnit rčení, že na každém konci něco začíná. Díla už se potom rozbíhají každé svým tempem a směrem.

Hospody nebyly jenom místem setkávání a zabíjení času nad žejdlíkem piva. Konaly se zde zábavy a lidé se sem chodili pobavit a zatancovat si. Protože si Vojta Kaliba vzal mladší ženu, bylo samozřejmé, že chtěla chodit mezi lidi, pokud měla možnost. Zábava, kterou rozebereme, byla masopustní a také první, kam šel pár společně. Protože byla Karla mezi lidmi nová, všichni se na ně dívali a čekali, co se bude dít. Také proto, že už od začátku bylo na Karle vidět, že Vojtu jenom využívá, dívali se na ni trochu skrz prsty, stejně jako na její matku. První důvod k pomluvám se tedy naskytl hned, jak vešli do hospody. Druhý hned poté, když začali tancovat. Vojta neuměl tančit a šel do kola jenom kvůli své ženě. Nebylo se čemu divit, že byli za chvíli všem jen pro smích. Pocity mladého Kaliby byly nepříjemné. Byl zmatený a bylo mu trapně. Karle bylo také trapně, ale jen kvůli sobě samé, zatímco Vojta nemyslel jen na sebe, ale i na ni. Karla ale dobře věděla, co chce, a to se jí také povedlo. Když si odtančila povinný kus s Vojtou a zjistila, že to nejde, tančila s kdekým jiným, a Vojta mezitím seděl u stolu se starousedlíky a pil. Protože jsou lidé zlí a rádi do se strefují do slabín druhých, neměl to vůbec jednoduché. Jeden přes druhého nutili Vojtovi svoji pravdu, a čím více byli pod vlivem alkoholu, tím horší to pro něj bylo. Když si potom konečně prosadil odchod, nebylo to vysvobození. Karla na něj byla zlá, že se opil, jemu zase bylo líto, že se celý večer bavila s ostatními, jenom s ním ne. Situace, která se na zábavě a po ní odehrála, odkrývá podobu hospody, o které jsme se ještě nezmiňovali. Tam, kde by si člověk měl v klidu popovídat se známými, zatancovat a popít, se cítí jako kůl v plotě. Je zde ukázáno, jak vrtkavé vše může být. I když se Vojta snažil ze všech sil, dopadne to nakonec nejhůř pro něj. Před lidmi vypadá jako dobrák, který nejen že neumí tancovat, ale také ho neposlouchá jeho žena. Před svou ženou vypadá jako nemehlo a opilec a tchýně na něm také nenechá nit suchou. Díky tomu, že se Vojta vrátí domů opilý, cítí jeho tchýně, že si do něj může rýpnout a zároveň upevnit svoji pozici v domě. Pomalu se stává z jeho vlastního domova spíše vězení, kde je nucen být, ale kde není šťastný.

Vězení může mít více podob. Může to být instituce, o které budeme v souvislosti s tímto dílem také hovořit, ale zároveň to může být metaforické vyjádření pro místo, kde se jedinec cítí uvězněn díky tomu, co se tam odehrává. Vojta Kaliba se pomalu cítí být uvězněn ve vlastním domě, a to proto, že mu žití ve vlastním příbytku ztrpčuje tchýně a vlastní žena. Není zde sice zavřený pod zámkem, a v důsledku by tu být nemusel. Ale nemá, kam jinam jít, a je to jeho rodná chalupa. Bohužel se z ní ale stává místo, kde Vojta není rád a odkud radši utíká za

prací. Pokud by šel kolem chalupy náhodný pocestný, nepřipadala by mu nijak záhadná. Vypadat mohla jako idylická chalupa, kterých je v každé vsi spousta. Ovšem pro Vojtu už to dávno přestal být prostor bezpečí a pohody. I vlastní dům se může stát vězením, ze kterého ale není úniku. Člověk se po dvou letech trestu nemůže sebrat a odejít, musí v něm žít celý život, protože nemá, kam jinam by šel.

I vězení jako instituce se v díle objevuje. Vojta se tam dostane po tom, co se neudrží, a použije na svoji ženu hrubou sílu. Nic muže neomlouvá, pokud se přikloní k takovému řešení problému. V této situaci se ale nemůže nikdo divit. Vojta už byl utrápený a nevěděl si rady. Bylo mu líto, že na Karlu vztáhl ruce, ale nebylo to k ničemu. Karla i s matkou na něj podaly oznámení k soudu a ten vyměřil Vojtovi měsíc vězení. Právě za ten měsíc ve vězení si Vojta uvědomil spoustu věcí. Také proto, že mezitím, co tam byl, mu zemřel tatínek. Vojta pochopil, jaká jeho žena a tchýně jsou. Najednou se mu otevřely oči. Zde se dostáváme k zajímavému závěru. Tam, kde by se měl Kaliba cítit dobře, byl nešťastný. Smysly a zdravý rozum ho v chalupě a v přítomnosti jeho ženy a tchýně opouštěly. Nedokázal jednat racionálně a byl by se z toho zbláznil. Když však byl od nich odloučen, a to ve vězení, najednou mu všechno došlo, uklidnil se a cítil se i lépe než s nimi, i když byl ve vězení. Je sice pravda, že se mu po Karle stýskalo a měl ji stále ještě rád, ale úplné prozření přišlo, až když se z vězení vrátil. Ale je zajímavé, že právě prostor vězení mu nabídl odpočinek a důležitý úhel pohledu na celou situaci.

3.2. Poetika postav v díle Karla Klostermanna a Karla Václava Raise

Následující kapitoly budou zaměřeny na postavy v konkrétních dílech, kterými se zabýváme v celé naší práci. Postavy nás zajímají z více důvodů. Protože jsou obě díla z hor, tedy neobvyklého prostředí, zajímá nás, zda tam jsou i zajímaví lidé. Postavy v těchto dílech také úzce souvisí s prostorem a přírodou. Příroda a prostředí, ve kterém žijí, je ovlivňuje a oni ovlivňují zase prostor a přírodu. Zajímat nás bude všechno, co postavu tvoří. Tedy její jméno, zevnějšek a samozřejmě charakter. Díky tomu, že jsou všechna tři díla z horského prostředí, je

zajímavé, jaké postavy se v těchto končinách objevují. Znovu mají něco díla *Západ a Ze světa lesních samot* společné a něco ne. Budeme se zabývat tím, jak který spisovatel pojal vyobrazení postav, čím začínal a čím končil. V *Kalibově zločinu* nás bude zajímat hlavně ženský aspekt. Jednání ženských postav a dopad tohoto jednání na okolí.

Začneme Karlem Václavem Raisem a tím, jak tvořil své hrdiny. Spisovatel prý vdechl svým postavám svoji duši – skromnost, spravedlnost, soucitnou lásku⁹⁷ – to všechno jeho hlavní hrdinové mají. Cítujeme: „*I oni nesli v bídě života obraz světa snášenlivosti a vzájemné pomoci, obraz světa bez bídy a bez ústrků. Čestní, spravedliví, pracovití, skrývali hluboko v sobě svá osobní trápení bez okázalosti a patosu a přitom dovedli ještě jiné utěšovat, hlavně takové, které naplňoval ještě větší zármutek, než jaký oni nedostali údělem pro svůj život.*“⁹⁸ Mohlo by se zdát, že všechny postavy v Raisových dílech byly kladné, ale nebylo to tak, to by se totiž neshodovalo s tím, co už bylo výše řečeno – že se jedná o průkopníka realismu u nás. Ne, Rais uměl vykreslit i záporné postavy. Jeho díla se dají rozdělit na dva okruhy. Ta, kde jsou vyloženě jenom kladné postavy, jako třeba *Západ*. Kde o zápornou postavu těžko zavadíte. Nicméně zase příroda je zde k lidem velmi krutá, a to vyvažuje složku záporných postav. A druhý okruh jsou právě ty jako *Kalibův zločin*, kde bez ideálů ukazuje zkaženost lidí. I zde je příroda velmi důležitý doplněk, který hrdiny ovlivňuje, ale ne do takové míry, jako ve zmíněném *Západu*.

I Klostermann vycházel z toho, že lidi z Šumavy znal (stejně jako Rais znal lid hlinecký a podkrkonošský). Ale v drsných podmínkách zapadlé Šumavy potkal samorosty, kterých se spousta kulturních a civilizačních návyků ještě nedotkla, a proto byli neotesaní a na první pohled hrubí. Oba spisovatelé podávali reálný obraz toho, co znali a zažili, ale šlo o to, že pohled Raisův a pohled Klostermannův byl jiný. Stejně jako lid, který potkávali. Jejich hrdinové mají ale jednu důležitou věc společnou a ta je spojuje. Jsou to tací jedinci, kteří jediná dokážou na horách žít. Mají jedinečný přístup k životu, jsou odolní jak fyzicky, tak psychicky, a právě proto dokážou v nehostinných podmínkách fungovat. V obou románech jsou lidé, kteří na horách žijí odmalička až do smrti, ale také ti, kteří se tam z určitých důvodů dostali až v průběhu svého života. Nově příchozí zažívají v obou dílech podobné pocity, ale vyjádření těchto pocitů už je u každého spisovatele odlišné. Pohybujeme se znovu na tenkém ledě mezi

---

⁹⁷ KNOB, Jan. *Dvoji cesta s Karlem Václavem Raisem*. Havlíčkův Brod, Východočeské nakladatelství, 1964.

⁹⁸ Tamtéž, str. 73

realitou a fikcí. Je pravda, že spisovatelé vycházeli z dobových reálií, ale jejich postavy mohly být naprosto smyšlené. I když jim oba umělci přisoudili vlastnosti nebo i vzhled, který odněkud mohli znát, stále se jedná a o fiktivní hrdiny.

Nejdříve se tedy budeme zabývat tím, jaký způsob popisu spisovatelé zvolili. Tedy, kdy se jaké podstatné informace dozvídáme a jak jsou vykresleny. Poté se dostaneme k tomu, jaké charaktery v jejich dílech můžeme najít.

3.2.1. Poetika postav - Západ x Ze světa lesních samot

V kapitole o poetice postav jsme si přiblížili, jaký způsob charakteristiky mohou spisovatelé použít. U obou spisovatelů a v obou dílech, kterými se zabýváme, se tyto přístupy mísí. Například *Západ* začíná dlouhým popisem okolí a pak plynule přejde k osobám, které jsou zrovna na pohřbu. Ani jednu postavu ale nepopisuje vypravěč od hlavy až k patě. To, jak vypadají, se dozvídáme z toho, co dělají. Farář Kalous drží scvrklou rukou svoji hůl, je nahrbený a klepe se. Vikář, který ho doprovází, bude asi mladší a silnější, protože mu dělá oporu.⁹⁹ Podle těchto indicií si začne čtenář sám dělat obrázek o tom, jak asi hlavní hrdina románu vypadá a kdo to je. Ale nejen podle toho. Jde tady také o to, co kdo říká a co si myslí. Když si Kalous povzdechne, že už zůstal sám, je logické, že to bude opravdu stařeček. Lidé, kteří kolem stojí, se na něj dívají s úctou, pokorou a měkkým úsměvem, protože ho mají rádi.¹⁰⁰ Tedy vše, co se kolem postavy děje, nám může ukázat, kdo to je. V průběhu celé knihy se dozvídáme něco o fyzických, a také psychických proporcích postav. Převažuje tu tedy tzv. *Roztroušená charakteristika*. Nicméně najdeme zde i *charakteristiku přímou*. Například když přichází pan učitel, citujeme: „*Řídící Pondělíček byl prostředně velký, slabý a vesnice mu čouhala ze všech kapes. Kabát mu v týle odstával, na ramenou tvořil hrbolce a v bocích byl zúžen; také široké kalhoty nebyly zrovna po módě. Bylo to vše dílo mistra Matěje Vejpalky. Na hlavě měl tvrdý klobouk, střechy již blýsknavé, ale nově olemované. Tváře měl dost plné, ale bledé, pod očima sivé, vousků jen kousek před ušima, vlasy kolem skrání mu už zbělely.*

---

⁹⁹ RAIS, Karel Václav. *Západ*. 2. vydání. Praha, Orbis, Národní knihovna, 1951. str. 12

¹⁰⁰ Tamtéž

*Ztrnulý úsměv mu ani teď nezmizel se rtů a modré, měkké oči byly velmi plaché.*¹⁰¹ Jména postav se dozvídáme hned. V podstatě ještě dřív, než si uděláme obrázek o tom, jak vypadají a jací jsou, víme, jak se jmenují. Rais pak nenásilně zakomponoval do svého textu pasáže o tom, jak kdo vypadá a co si myslí. Zevnějšek jeho postav je nám tedy v tomto případě znám ne hned po první stránce, ale v průběhu prvních kapitol. Rais byl často kritizován, že popíše pouze vzhled postavy, ale nejde hlouběji. Tedy, že nepopisuje pocity svých hrdinů. To je sice pravda, ale právě podle toho, jak se postavy tváří, jaký tón hlasu mají, jaké oblečení nosí, z jakých jsou poměrů aj. dostává pozorného čtenáře pod slupku obyčejného učitele, faráře nebo kostelníka. Důležité také je, co postavy říkají. Myslíme si, že právě v *Západu* dokázal Rais, že je mistr dialogů. A znovu, k verbální složce přidává složku neverbální, a tím ukazuje, co se v člověku skrývá. Z promluv postav často pochopíme, jací jsou nejen ti, kteří mluví, ale také ti, o kterých se mluví. Citujeme: „*Copak, miláčku, že dnes tak pospícháte?*“ *podivil se stařec.* „*Jemnostpán si taky rád po cestě odpočine – a není mi dobře, hlava mě rozbolela,*“ *odpovídal kaplan.* *Farář mu sáhl na čelo.* „*Je trochu horká, je – škoda, škoda, je mi tu dnes s vámi tak dobře – snad aby vám Kristinka dala něco pro pocení, ne?*“ „*I tak zle nebude, jemnostpane, vyspím se z toho,*“ *usmál se mladý.* „*Tedy dobrou noc, dobrou noc,*“ *farář mu srdečně potiskl ruku,* „*a jenom mi, bratříčku, nestonejte, za to vás prosím, co bych si bez vás počal!*“¹⁰² Farář Kalous je ve svých promluvách laskavý, i o Kristince mluví jako o dobré duši. Kaplan chce z rozhovoru co nejdříve utéct, protože nechce starci ublížit.

Trochu jiný postup zvolil ve svém díle Karel Klostermann. Hned v první větě románu se hovoří o hlavním hrdinovi, kterým byl revírník Kořán. Sice se o něm nedozvíme na první stránce nic důležitého, ale je nám jasné, že půjde o hlavní postavu. Jeho zevnějšek je ale popsán hned záhy: „*Vidím ho před sebou, přes sáh vysokého a přiměřeně silného, snědé, sluncem osmahlé, větrem a mrazy zorané tváře, tmavokaštanovou bradu až skoro po pás, nohy jako sloupy, ruce jako tlapy medvědí; co živ jsem neviděl člověka takové síly; k tomu orlí zrak z hnědého oka, krásný, pravidelný nos. Věřu ač mu bylo přes čtyřicet let, ač tu i tam stříbrná nitka v husté tkáni vlasů i vousů prokvétala, dle mého soudu revírník Kořán musel býti ideálem všech ženských.*“¹⁰³ Zde je ukázka nejen přímé charakteristiky, ale také toho, že

¹⁰¹ RAIS, Karel Václav. *Západ*. 2. vydání. Praha, Orbis, Národní knihovna, 1951. str. 18

¹⁰² Tamtéž, str. 72 - 73

¹⁰³ KLOSTERMANN, Karel. *Ze světa lesních samot*. 11. vydání. Praha, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1955. str. 8

Klostermann použil vševědouceho vypravěče, který upozorňuje na to, že revírníka přinejmenším od vidění znal. Nicméně u všech ostatních postav se nedozvíme hned, jak vypadají. Například u hajného Vavrucha se nejprve dovídáme něco o tom, jaký je uvnitř, jaký má charakter, a až potom zjistíme, jak vypadal. Je ale nutné říci, že vnitřek vždy souvisí s vnějškem. Tedy, pokud se hned na počátku knihy dozvíme, že má Vavruch z určitých důvodů zkamenělé srdce, pomalu si začneme představovat, jak asi takový morous vypadá. Na dalších stranách jsou popsány další postavy příběhu. Do detailů je například vykreslena Vavruchova dcera. Zajímavé ale je, že se u jejího popisu nedozvíme její jméno. Stejně tak nevíme, jak se jmenuje křestním jménem revírník ani hajný. Většinu jmen se dozvíme až v průběhu knihy, jakoby mimochodem. Kořánovo jméno se dovídáme až na straně 59¹⁰⁴ z rozhovoru s revírníkem Malým, který ho jako první jménem oslovuje. Stejně tak jméno Katy, Vavruchovy dcery. To se dozvíme z rozhovoru hajného Vavrucha a Svijanského. A i jméno samotného příručího se dozvíme z rozhovoru mezi revírníkem Kořánem a jeho ženou.

V souvislosti s oběma díly jsme se zmiňovali o určitém typu konfliktů, boje. V Raisově díle není tak vygradovaný a tak živelný jako v Klostermannově. Hrdinové *Západu* bojují méně okázale, i když jim jde v podstatě o to samé. Farář nechce z fary pryč, rád by došel pokoje právě tam. Řídící Pondělíček chce uživit svojí rodinu, bojuje s bídou, ale snaží se ze všech sil. Všichni hrdinové příběhu bojují s rozmary matky přírody, hlavně v zimě, kdy jim připravuje nelehké zkoušky. Ovšem nikdo z hrdinů nepoužívá nečestné zbraně a všichni, i když jsou v bezvýchodné situaci, věří, že bude lépe. Klostermannovi hrdinové jsou ve svém boji ostřejší. Jeden z hlavních motivů je boj s láskou a také boj o lásku. Jedna dvojice je Svijanský s Katy, kde se mísí živočišnost s morálkou a touha s rozumem. Druhá dvojice je Kořán se svojí mladou ženou Zdenou. Až tragická událost donutí mladou ženu, aby se ke svému muži vrátila a dokázala přenést přes srdce samotu a drsnost místa, kam za mužem musí jít. Další konflikt, který navazuje, je věčný boj s pytláky, zajímavé je, že pytláci jsou pouze a jenom Bavoři, nikdy to není Čech. Citujeme pasáž z knihy: „*Ted' byli ve svém. Shodovali se, že to byla radost, ač jeden druhého překřikoval. Jednohlasně přijata resoluce, třeba bez parlamentárních forem, že Bavoráci jsou nejhorší pronárod na světě a že by je slušelo vyhladiti jako hříšný lid sodomský.*“¹⁰⁵ Osobní boj s pytláky vede také hajný Vavruch, který jich i mnoho pozabíjel.

¹⁰⁴ KLOSTERMANN, Karel. *Ze světa lesních samot*. 11. vydání. Praha, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1955.

¹⁰⁵ Tamtéž, str. 18

Nový revírník ale učiní konec všemu zabíjení. Nicméně bavoráci prahnou po krevní mstě, a proto také revírníka Kořána postřelí. Takhle může Vavruch vypadat jako necita, ale on v jádru určitě špatný nebyl. I když je popisován jako nemluva, který střílel lid. Mezi řádky je jasně k přečtení, že nadevše miloval svoji rodinu a také les. Ke konci knihy, když už je Vavruch chromý a na Šumavu přijde vichřice, která vše zničí, Vavruch pláče, protože mu vichřice vzala i to poslední, pro co žil. Tím, že ukázal slzy, dokázal, že není jen bezcitný zabiják.

Dostali jsme se tedy k tomu, jaké charaktery je možné v dílech objevit. Lidé u Klostermanna jsou směsicí různých vlastností. Jsou tu zlí i proradní muži, stejně tak i čestní a hodní, ovšem nejsou zde všechny postavy kladné jako v díle Raisově. I když jsou obě díla z hor, hrdinové každého z nich se s drsností přírody vyrovnávají po svém. Raisovi hrdinové jsou na sebe vzájemně hodní, drží při sobě, protože jen tak mohou vše zvládnout. Klostermannovi naopak věří jen v sebe, každý na vlastní pěst. Vavruch zabíjí pytláky a ani pozůstalí pytláků nejdou pro ránu daleko. Svijanský je svědkem podivného chování horského lidu, který je pod vlivem alkoholu, a těžko to chápe. I množství lidí je jiné. I když u Raise je v Západu velmi málo hrdinů, u Klostermanna to je ještě méně, skoro nikdo nedokáže totiž žít v takových podmínkách. Znovu se tedy dostáváme k přírodní složce příběhu. Příroda ovlivňuje postavy, a ty zase ovlivňují do značné míry ji. Protože v *Západu* není záporné postavy, tuto složku nahrazuje v díle alespoň krutá příroda. *Ze světa lesních samot* má krutost zastoupenou jak člověkem, tak i přírodou. Je pravda, že Klostermannovy charaktery jsou rozvětvenější než Raisovy. Je to paradoxní, protože Raisovo vyprávění je rozmanitější, obrazotvornější a Klostermannovo více strohé. Porovnejme si hlavní hrdiny. Farář Kalous je od začátku vnímán jako dobrotivý a moudrý stařec, který pomůže, komu je třeba. Je to spravedlivý muž, kterého si všichni váží a mají proč. Nikdo by si nedovolil mu odporovat, ale nejen proto, že je to přirozená autorita, také proto, že všichni v jeho pravdu věří. Revírník Kořán je sice také vážený a čestný muž, ale všechny postavy příběhu s jeho jednáním nesouhlasí. Nepovede se mu vždy se zachovat správně, i když by chtěl. Protože ještě nemá celý život za sebou, dělá chyby a snaží se si z nich vzít ponaučení. Stejně tak i ostatní postavy obou příběhů. Raisovy postavy jsou kladné, hodné a vstřícné. Klostermannovy mají různé nedostatky, které si více či méně uvědomují a se kterými žijí.

Zajímavost, ke které jsme v souvislosti s postavami také došli, je postava faráře. I když je to v Raisově díle hlavní postava, chtěli bychom ukázat, že zde se oba spisovatelé shodli v

tom, že na horách nemůže tuto funkci zastávat jen tak někdo. Stejně jako u Raise, i u Klostermanna je to starý farář, sloužící už pěknou řádku let. A také kaplanů kolik se již u nich vystříдалo. V Raisově díle je tato myšlenka všudypřítomná, citujeme z Klostermannova : „*Nevím, jakým divem náš pan farář tu žije plných čtyřicet let, ale u něho už přes dvacet kaplanů se vystříдалo, z nichž tři v mladém věku umřeli; ostatní žádali pryč, ježto buď námaha jim zdraví podvrátila, buď odloučenost, samota duši zkázou hrozila.*“¹⁰⁶

Na závěr se tedy dostáváme zpátky k tomu, že i když oba spisovatelé psali o rozdílných věcech a rozdílně, v mnoha momentech se shodují. A v podstatě psali opravdu o tom samém, oba dva psali o něčem, co už v dnešním světě nikdy nenajdete. Klostermannova kniha je o lidech a přírodě, která již neexistuje, protože po vichřici mizí Šumava tak, jak on jí znal a také lidé, kteří tam do té doby žili, se vytratí, ať už se odstěhují, zemřou, nebo je prostě realita zformuje do jiných. A Raisova kniha je o generaci lidí, kteří odešli smrtí faráře. Jeho smrtí končí na horách generace, která tam byla velmi dlouho a nastupuje úplně jiná. A díky tomu se mění i vše kolem. Odchod faráře zasahuje naprosto ve všem a lze ho vnímat i jako jakousi metaforu. Na konci obou knih tedy nekončí jenom fiktivní příběh knihy ale něco, co na horách opravdu bylo, ale už nikdy nebude, už nikdy to tam nenaleznete.

3.2.2. Poetika postav – Kalibův zločin

V poslední kapitole naší práce se budeme zabývat hlavně ženskými postavami. Samozřejmě zohledníme i postavy mužské, ale připadá nám, že v tomto díle je zajímavé zohlednit hlavně ženy. V předchozí kapitole jsme se zmínili o tom, že charakter jedince souvisí s jeho zevnějškem. Je tomu tak i v tomto díle. I zde je důležité pozorně vnímat všechny složky postavy, protože jedna doplňuje druhou.

Kniha začíná smrtí a následným rozdělením dědictví. Tato počáteční pasáž je krásnou ukázkou propojení vzhledu a charakteru postav. Ve velkém protikladu proti sobě stojí

---

¹⁰⁶ KLOSTERMANN, Karel. *Ze světa lesních samot*. 11. vydání. Praha, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1955. str. 26

chamtivost obou sester, které zapomínají, že jde o vlastní matku, a velmi úzký vtaah mezi Vojtou a jeho tatínkem. Nemusí se nic moc říkat, a čtenáři dojde, že je mezi nimi velmi vroucí vztah. Popis Vojty Kaliby a starého hospodáře je více než symbolický. Citujeme: „*Starý tatík, dobrý pětadesátník, jemuž včera, právě o polednách, žena dokonala, seděl u velkých černých kamen kachlových, jež s pecí zabrala plnou čtvrtinu dřevěné, čisté vybilené světnice. Byl dosud jen málo šedivý a vpadlé tváře mu hnědly vousovým strništěm; jiskrné oči měl obklopeny hojnými, ale jemnými vráskami, silný nos skloněný nad ústa, jejichž rty už zapadly mezi ním a ostrou bradou. Na sobě měl rozpjatou vestu, odřené nohavice do punčoch, jež vylézaly z tlustých libereckých bačkor. Kousek vpravo od otce, u postranních dveří, kterými se chodilo do přistavěné kamenné světničky, stálo veřeje přen mladý Kaliba, velký, silný, ramenatý, snad asi pětatřicátník. Na mohutné kulaté hlavě měl rozházeny kaštanové chundely měkkých vlasů, nízké čelo s třemi hlubokými rýhami, velké, modré, poněkud vypoulené oči. Tváře měl plné, zdravě červené, opálené. Byl v krátké vlněné kazajce a nohavice měl zastrčeny do vysokých, odřených holínek. Složené ruce maje složený na prsou, tupě hleděl do světnice.*“¹⁰⁷ Celý tento popis vystihuje, jak podobní a zároveň rozdílní tito dva byli. Velmi symbolický je pro nás popis nohavic a obuvi. Bačkory symbolizují stáří a nemohoucnost, zatímco vysoké holinky statnost a zdraví.

Když si Vojta přivede domů svoji ženu s tchýní, začnou se odkrývat jejich pravé tváře. Vojtovy sestry ukázaly svoji marnivou povahu na počátku knihy. Mladá žena a tchýně pod jednou střechou, to nedělá od počátku dobrotu. Stará Boučková se střetává nejen s Vojtou, ale také s jeho tatínkem, který už by si přál mít na vejminku klid. Vojtova tchýně ale přichází do křížku i s lidmi mimo rodinu. Postava Boučkové je asi tou nejvíc zkaženou a nejvíc vypočítavou, i když jí Karla velmi schopně sekunduje. Spíš by se tyhle dvě ženy daly postavit vedle sebe na takové první místo. Obě dokážou velmi dobře manipulovat s lidmi a dostat je přesně tam, kam potřebují. Na to je Vojta ta pravá oběť, protože byť hromotluk a velký chlap, je v jádru dobrák s citlivým srdcem. Postupem času s ním obě ženy manipulují jako s loutkou, až se skoro pohádá i s tatínkem. Boučková je prototyp typické tchýně. Pomaloučku nenápadně se dostává pod pokličku a začíná vládnout v Kalibově chalupě. Vojta se sebou nechává zacházet přesně tak, jak Boučková, ale i Karla potřebují. Nevidí, neslyší a řítí se do záhuby.

---

¹⁰⁷ RAIS, Karel Václav. *Kalibův zločin a jiné obrazy z pohorí*, Praha, Odeon, Nakladatelství krásné literatury a umění, 1971. str. 75

Intriky používá Boučková nejen v rodině, ale v celé vsi. Každému napovídá, co potřebuje, každého dostane tam, kam chce. A Karla? Ta toho sice moc nenamluví, ale když už něco řekne, tak tne Vojtovi do živého, přesně tam, kde ho to bolí a není příjemné, záhy se dokáže zase lísat, a tak zmatený Vojta vždy podlehne.

V této knize jsou vyobrazeny všechny špatné vlastnosti, které žena může mít a které může proti muži použít. Žena je tu vykreslena netradičně v těch nejhorších barvách. Rais se jí nebojí označit za „opleskanou“ a nezdráhá se jí vytknout fyzické nedostatky. Například když je Karla před porodem strhaná nebo i potom. Velmi podrobně a do detailů dokáže vylíčit, jak nepřitažlivě vypadá. I psychickou stránku věci umí podat nelichotivě. Intriky, zrada, jednání ve svůj prospěch, lži, umění ublížit tam, kde to nejvíc bolí, to všechno jsou hlavní rysy Boučkové i Karly. Je zde do protikladu postavena mužská fyzická síla a ženská síla slova. To, jak velkou bolest mohou nepatrná slova a činy způsobit a k čemu všemu mohou nebohého Vojtu dovést.

V tomto díle nejde ani tak moc o generační problémy, jako je tomu třeba v dílech Hálkových, ale spíš o konflikt mezi ženou a mužem. I když se Boučková plete mladým do života a působí to značné potíže, přece jenom jde spíše o střety genderové. Protože Boučková je v konfliktu nejen s Vojtou, ale i s jeho tatínkem, a v podstatě s půlkou vesnice. Ta největší neshoda, která zapříčiní tragédii, také spočívá mezi Vojtou a Karlou, nikoliv mezi generacemi. A hlavní důvody k vytvoření složitých situací jsou právě intriky a vypočítavost žen.

Závěr

Na začátku této práce stála otázka: Co mají díla *Západ* a *Ze světa lesních samot* společného a co naopak ne? Z toho vyplývá další, zásadnější otázka: Jakou roli hraje poetika prostoru a postav z hlediska celkového významového vyznění díla?

Vedle toho jsme samostatně zkoumali *Kalibův zločin* jako dílo, které nám poskytne další úhly pohledu na tuto problematiku. Zabývali jsme se poetikou literárního díla, hlavně poetikou prostoru a poetikou postav.

Začali jsme životopisnými kapitolami, kde jsme si odkryli dětství a dospělost obou spisovatelů a poté také jejich vztah k místům, do kterých zasadili svá díla. Karel Klostermann žil v okolí Šumavy celý život a byla mu velmi blízká už od dětství. Spisovatelstvím se začal zabývat až ve zralém věku, a právě román *Ze světa lesních samot* je jeho prvotina. V kapitole, kde jsme rozebírali jeho vztah k Šumavě, jsme se dozvěděli, že s místními horaly žil, a proto je tak dobře znal, stejně jako nejutajenější místa této horské oblasti. Karel Václav Rais pocházel z Bělohradu a psát začal už jako mladík. Hned po maturitě se dostal na Hlinecko, které mu poskytlo látku k *Západu* a kam také svůj román zasadil. Zpočátku tento kraj neměl rád, ale nakonec k němu přilnul a i ve stáří jej navštěvoval. Životopisné kapitoly s důrazem na místa, kde se díla odehrávají, jsou v práci zahrnuty proto, abychom si přiblížili život obou spisovatelů, a tím se pokusili pochopit jejich vztah k přírodě a Hlinecku, respektive k Šumavě. Samozřejmě jsou pro nás důležité i pasáže o jejich spisovatelské dráze a o tom, jakým směrem se oba ubírali. Vše totiž souvisí s poetikou literárního díla, kterou jsme v naší práci zkoumali.

Další část práce je zaměřená na poetiku literárního díla v druhé polovině 19. století. Zohlednili jsme ty prostory, místa a postavy, které jsou pro naši práci důležité. Zabývali jsme se poetikou domu a došli jsme k tomu, že se dá vnímat nejen jako místo přebývání, ale také jako místo bezpečí, popřípadě nebezpečí. Díky příslušné odborné literatuře jsme došli k závěru, že dům může mít mnoho podob, od idylické rodné chaloupky po chalupu, která hlavnímu hrdinovi způsobuje muka a pocit, že je ve vězení. Hlavním tématem nebylo vyzkoumat, jestli se v chalupě nacházela kamna vpravo či vlevo, ale to, jak je dům jako celek uchopen a jak působí na čtenáře.

Další prostor, kterým jsme se zabývali, byla příroda. Hlavně nás zajímaly lesy a hory,

protože se v dílech, která jsme poté zkoumali, objevují nejvíce. Popsali jsme mystiku obou těchto prostor a také jejich funkce. Zjistili jsme, že mohou mít více podob. Les může být útočiště, kde se hrdina schová. Také jde o jakousi obdobu chrámu, kde se dá psychicky odpočívat. Často se z lesa ale stane prostor, který prostoupí přírodní živly, před nimiž není úniku. I hory mají více podob. Jsou to pilíře příběhu, místa, která člověka přibližují k bohu, místa, která jsou už z dálky vidět, a proto jsou určitou jistotou. Také mají ale podobu mystickou. Jsou obrovské, sráží se kolem nich mlhy a páry, a tím jsou tajemné a mnohdy strašidelné.

Poté nás zajímala poetika dalších prostor. Jsou tu prozkoumány hlavně prostory víry a výchovy, a s tím související škola, kostel, učitel a farář. Také jsme zde popsali prostor hospody a vězení. Ne všechna tato místa se ve všech dílech, která potom zkoumáme, objevují. Jsou to ovšem prostory, které se objevují vždy alespoň v jednom z nich.

Potom, co jsme rozebrali poetiku prostoru, jsme se zaměřili na poetiku postav. Důraz jsme kladli na to, co postava v literárním díle znamená, na to, jakým způsobem ji lze charakterizovat a jak se různé způsoby prolínají. Také jsme zohlednili jména postav.

Poslední kapitoly jsou zaměřené už na samostatná díla. Porovnávali jsme *Ze světa lesních samot se Západem* a samostatně analyzovali *Kalibův zločin*. Ve všech případech jsme vyzdvihli ty momenty, které jsme si nastínili v předchozích, obecných kapitolách.

K čemu jsme došli při porovnávání obou děl? U poetiky domu jsme zjistili, že je v každém díle pojata jinak. Zatímco u Raisa je to symbolický prostor porozumění, bezpečí a jistoty, u Klostermanna jde hlavně o praktickou funkci střechy nad hlavou. Díky tomu, že jsou obě díla z horských oblastí, musí tam být domy pro hrdiny úkrytem. Každý spisovatel ale rozvedl tuto funkci trochu jinak. Jeden psychologicky, druhý prakticky.

Co se týče poetiky přírody, je velmi zajímavé ji u obou spisovatelů porovnat. Obě díla jsou z oblastí nehostinných a drsných. V obou dílech je drsnost a nekompromisnost přírody znát. Ovšem znovu je v každém pojata trochu jinak. Rais má celé dílo prostoupeno laskavostí a smířlivostí, Klostermann zase tragikou a živočišností. Došli jsme k závěru, že Rais má přírodu pojatou jako obraz, na který se čtenář dívá, popřípadě jako pohled z okna, zatímco Klostermannovi hrdinové jsou přímými účastníky děje – obrazu.

Zajímavé bylo porovnávat i poetiku dalších prostor. Přestože se prostory víry i výchovy objevují v obou dílech, jsou v každém jiné. Zatímco Rais má tyto prostory uhlazené a

jenné, Klostermann je má hrubé a snad i neomalené.

Na konci práce jsme porovnávali poetiku postav. Znovu jsme narazili na to, že Klostermann má jak situace, tak postavy vypjatější a drsnější. Raisovy postavy jsou smířené se svým osudem a nervou se s životem tak okázale. Oba ale spojuje to, že jsou v jejich dílech zajímavé figurky, které jediné dokážou žít v drsném horském prostředí.

Je důležité vymezit si také každé dílo jako samostatný celek a propojit jednotlivé poetické složky. Začneme *Západem*. Poetika tohoto literárního díla spočívá v laskavosti. Je to hlavně laskavost lidí, která přichází do přímého kontrastu s nehostinnou přírodou. Ačkoliv není život postav jednoduchý, dokážou svůj osud přijmout důstojně. Rozmary přírody berou jako vyšší moc, kterou nemohou ovlivnit a se kterou se musí smířit. Prostory přírody jsou drsným doplňkem, který určitým způsobem nahrazuje absenci záporných postav. Opakem drsné přírody jsou také příbytky hrdinů. Laskavě vyhlížející chaloupky a fara, ve kterých je útulno, teplo a příjemně. Lidé se tam cítí bezpečně a obyvatelé se k sobě snaží chovat vlídně. Dílo je určitou sondou do života horského lidu, která ukazuje, jak by mohl život na horách v ideálním případě chodit. Spojuje drsnost a laskavost v jeden samostatně fungující celek. Jednotlivé poetické prvky spolu navzájem spolupracují a propojují se. Lidé dávají tvář prostorům, které navštěvují a které obývají. Je samotné zase ovlivňuje nezkrotná horská příroda.

Poetika díla *Ze světa lesních samot* je v drsnosti celého příběhu. Je zde syrová a nepředvídatelná příroda, která utváří charaktery lidí, kteří ji obývají. Toto dílo není tak rozvětvené a jeho kouzlo spočívá v jednoduchosti a strohosti. Lidé mají ve tváři vepsanou každou vichřici a každé neštěstí, které se v jejich okolí stane. Jsou to lidé zocelení a odhodlaní bojovat za holý život. Místa, která jim poskytují přístřeší, jsou pro ně primárně obydlím. Není pro ně tak důležité, jestli je tam příjemná atmosféra nebo ne. Jsou prvoplánově zatvrzelí a city ukazují jen ve výjimečných případech. Mezi přírodní složkou a lidskou není v tomto díle až tak velký rozdíl. Protože příroda hrdiny vychovala, jednají stejně živočišně jako ona. Drsnost a tragika prostupuje celým dílem. Prostory přírody a postavy zde spolu velmi úzce souvisí a ovlivňují se. Trochu mimo stojí prostor domu, který je pro hrdiny podstatný pouze svojí obyvatelnou funkcí.

Samostatně jsme se zaměřili na *Kalibův zločin*; i v něm jsme analyzovali poetiku prostoru a poetiku postav. Právě toto dílo nám umožnilo ukázat, že se dům jako domov může proměnit v místo, kde se hrdina cítí špatně a kde se nakonec odehraje velká tragédie. Při

zkoumání poetiky přírody jsme došli k závěru, že je sice vystavěná stejně obratně a obrazotvorně jako v jiných Raisových dílech, ale že není až tak důležitým prvkem. V kapitole o poetice dalších prostor jsme mohli uplatnit prostory hospody a vězení. Hospodu jsme si ukázali jako místo, kde se může stát spousta věcí, mnohdy i nepříjemných. Prostor vězení jsme také interpretovali jako variabilní místo. Nejen jako instituci, do které se Kaliba dostane, ale také jako místo, které původně vězením ani není, nicméně se jím do jisté míry může stát. V poetice postav jsme se zaměřili hlavně na ženské hrdinky tohoto díla, protože jsou nejvýraznější. Toto dílo je zajímavé tím, že spolu jednotlivé poetické prvky tolik nespolupracují. Je zde velmi podstatné spojení postav a prostoru domu. I ostatní prostory hrdiny do určitým způsobem ovlivňují a oni se v nich snaží fungovat, ale to ovlivnění není nijak markantní. Poetika přírody zde ale nehraje velkou roli a je pouze určitým doplňkem.

Zjistili jsme, že díla *Západ* a *Ze světa lesních samot* mají spousta společných motivů. Kvůli odlišnému pojetí těchto motivů vyznívá ale poetika literárního díla v konečné fázi u každé knihy jinak. Poetika prostoru i postav je v každém díle velmi osobitá. Zkusili jsme tedy tyto dvě knihy postavit proti sobě a došli jsme k závěru, že i když zdánlivě nemají společného nic, je to naopak. Poetika děl je sice odlišná, ale jsou momenty, které jsme zanalyzovali, a některé z nich mají podobný základ i pojetí. *Kalibův zločin* nám ukazoval nový úhel pohledu na zkoumanou poetiku. Zjistili jsme, že některé prostory i postavy lze vnímat naprosto opačně než v předchozích dvou dílech. Došli jsme k tomu, že místa mohou mít variabilní funkce užívání i propojení s postavami.

Prameny a literatura

Prameny

KLOSTERMANN, Karel. *Ze světa lesních samot*. 11. vydání. Praha, Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1955. ISBN neuvedeno.

RAIS, Karel Václav. *Kalibův zločin a jiné obrazy z pohoří*, Praha, Odeon, Nakladatelství krásné literatury a umění, 1971. ISBN neuvedeno.

RAIS, Karel Václav. *Západ*. 2. vydání. Praha, Orbis, Národní knihovna, 1951. ISBN neuvedeno.

RAIS, Karel Václav. *Zapadlí vlastenci*. 1. vydání v Knižním klubu. Praha, Knižní Klub, 1996. ISBN 80-7176-306-3.

Literatura

HODROVÁ, Daniela. *Místa s tajemstvím*. Praha, KLP – Koniasch Latin Press, 1994. 214. s. ISBN 80-85917-03-3.

HODROVÁ, Daniela. *...na okraji chaosu...*. Praha, TORST, 2001. 865 s. ISBN 80-7215-140-1.

HODROVÁ, Daniela et al. *Poetika míst*. Praha, H&H, 1997. 249 s. ISBN 80-86022-04-8.

KAISEROVÁ, Kristina. *Karel Klostermann a Alexandr Marian: Plzeň a Ústí nad Labem na přelomu 19.- 20. století*. Ústí nad Labem, albis international, 1997. ISBN 8086067 – 12 – 2.

KLOSTERMANN, Karel. *Drobné prózy vlastní životopis*. Sušice, Dr. Radovan Rebstock, 1998. ISBN 80-85301-60-1.

KNOB, Jan. *Dvojitá cesta s Karellem Václavem Raisem*. Havlíčkův Brod, Východočeské nakladatelství, 1964. ISBN neuvedeno.

LEHÁR, Jan et al. *Česká literatura od počátků k dnešku*. 2., dopl. vyd. Praha, Lidové noviny, 2008. ISBN 978-80-7106-963-8.

LOTMAN, Jurij M. *Štruktúra umeleckého textu*. Bratislava, Tatran, 1990. ISBN 80-222-0188-X.

MAŠÍNOVÁ, Leontýna et al. *Karel Václav Rais Studie, vzpomínky, dokumenty*. Lázně Bělohrad, Místní národní výbor v Lázních Bělohradě, 1959. ISBN neuvedeno.

NERUDA, Jan. POKORNÝ, Rudolf. In *Podobizny III, Spisy 31* (ed. M. Novotný), SNKLHU, Praha, 1954. ISBN neuvedeno.

REGAL, Max. *Život a dílo Karla Klostermanna*. Praha, Nakladatelství Jos. R. Vilímka, 1926. ISBN neuvedeno.

PAVELKA, Jirí, POSPÍŠIL, Ivo, *Slovník epoch, směrů, skupin a manifestů*. Brno, Georgetown, 1993. ISBN 80-901604-0-9.

PRŠÍNOVÁ, Tamara et al. *Karel Klostermann (1848 – 1923) Soupis díla*. Pelhřimov, Jihočeská vědecká knihovna v Českých Budějovicích a Nová tiskárna Pelhřimov, spol. s. r. o. 2008. ISBN 978-80-86964-02-7.

RAIS, Karel Václav. *Ze vzpomínek IV*. Dvůr Králové nad Labem, Město Lázně Bělohrad, 2009. ISBN neuvedeno.

VLAŠÍN Štěpán, *Slovník literární teorie*. Praha, Československý spisovatel. 1984. ISBN neuvedeno.

Internetové zdroje

Život spisovatele Karla Klostermanna v datech [cit. 2011-03-26] URL: http://www.klostermann.cz/stranky/zivot_zivotopis_spisovatele.html

Summary

This BA thesis concerns the poetics of space and characters in the works of Karel Václav Rais and Karel Klostermann. The author concentrates on comparing the poetics in the works *Západ (Sunset)* and *Ze světa lesních samot (From the World of Forest Hamlets)*. Also, a secluded analysis of the work *Kalibův zločin (Kalib's Crime)* becomes a part of the thesis. This analysis namely enabled a new insight into the issues brought up in the thesis.

In the beginning of the thesis, the lives of both authors are outlined, while points with a connection to the analyzed novels are stressed. The lives of the authors are outlined from the early years continuing to the peaks of the authors' literary careers, and further to the authors' old age. The reason for this detailed outline is the effort of the author of this thesis to get "under the lid" of the authors' writings and understand the formation of their relationship to nature and space. Further, poetics in literary works from the second half of the 19th century is discussed in the thesis. First, a general analysis of poetics of space and characters is made. In the chapters concerning this general analysis are defined the spaces that are important for further research of the chosen works. Concretely, the poetics of home (house), nature and abstract phenomena is analyzed here.

After analyzing the poetics of a literary work in general, the author continues to analyzing concrete novels. The issues researched in general are further observed in the works *Západ* and *Ze světa lesních samot*. A conclusion can be made that even if the two works are different in their events and plots, there are plenty of interesting moments that can be compared as related contradictories. The main and fundamental "related contradictory" is the fact that both works are set in the environment of the Czech mountains. From this fact, everything else emerges, like the description of nature and other spaces, or the qualities of characters. All these aspects the author tried to compare and came to the conclusion that even if the two analyzed works differ in their conceptions, motives that they have in common can be observed in them.

The secluded analysis of the work *Kalibův zločin* was added to the thesis because it enabled to look at the spaces and places in question from a new angle. Compared to the two previous works, the spaces in the work *Kalibův zločin* are treated in different ways, and thus

the analysis brought up in the thesis becomes more complex and variegated.